

**Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

**О. О. Чумак
О.М.Товстуха**

ПСИХОДІАГНОСТИКА

*Навчальний підручник
для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія»*

**Полтава
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2024**

Рецензенти:

- Дубчак Г.М.* – доктор психологічних наук, професор кафедри психології ДЗ «Луганського національного університету імені Тараса Шевченка».
- Сергеева І.В.* – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Чумак О. А., Товстуха О.М.

Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія» / О. О. Чумак, О.М. Товстуха; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Полтава : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2024. – 121 с.

Навчальний підручник орієнтовано на оптимізацію теоретичної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія». Він складений відповідно до основних загальноприйнятих розділів навчального компоненту «Психодіагностика», спирається на класичні і сучасні дослідження в даній області. Спрямований на створення цілісної системи наукових знань про психодіагностику, поєднання теоретичних засад та особливостей практичного застосування набутих знань. Задля ефективного опрацювання та засвоєння наданих матеріалів до кожного розділу пропонується ряд питань за кожною темою. Вони призначені для формування психологічної компетентності здобувачів з даного напрямку роботи. Окремі питання проілюстровано наочними засобами задля підвищення ефективності сприймання та розуміння нового матеріалу.

Навчальний підручник призначений для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія», викладачів психології.

УДК 159.98

*Рекомендовано до друку навчально - методичною радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 11 від 31 травня 2024 року)*

ЗМІСТ

ТЕМА 1 ПСИХОДІАГНОСТИКА ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Питання 1 Історія формування психодіагностики як наукової дисципліни	
Питання для перевірки теми	
Питання 2 «Предмет та особливості сучасної психодіагностики»	
Питання для перевірки теми	
Питання 3 Порівняльний аналіз психодіагностики 20-го століття та психодіагностики 21-го століття	
Питання для перевірки теми	
Питання 4 Етичні норми та етичні стандарти психодіагноста	
Питання для перевірки теми	
Питання 5 Стандарти у роботі психодіагноста	
Питання для перевірки теми	
Список літератури	

ТЕМА 2 ЗАГАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА ТА ПСИХОМЕТРИКА

Питання 1 Номотетичний та ідеографічний підхід в психодіагностиці	
Питання для перевірки теми	
Питання 2 Класифікація психодіагностичних методик	
Питання для перевірки теми	
Питання 3 Структура психологічного тесту	
Питання для перевірки теми	
Питання 4 Надійність	
Питання для перевірки теми	
Питання 5 Питання для перевірки теми	
Валідність	
Питання 6 Репрезентативність та норми у психологічній діагностиці	
Список літератури	

ТЕМА 3. ПСИХОДІАГНОСТИКА ІНТЕЛЕКТУ

Питання 1 Психодіагностика елементарних здібностей	
Питання для перевірки теми	
Питання 2 Традиційний підхід до діагностики інтелекту	

Питання для перевірки теми	
Питання 3 Критеріально-орієнтовний підхід до діагностики інтелекту	
Питання для перевірки теми	
Питання 4 Структурний підхід до діагностики інтелекту	
Питання для перевірки теми	
Питання 5 Психодіагностика некогнітивних компонентів інтелекту	
Питання для перевірки теми	
Список літератури	

ТЕМА 4 КЛАСИЧНА ПСИХОДІАГНОСТИКА ОСОБИСТОСТІ

Питання 1 Види даних про особистість	
Питання для перевірки теми	
Питання 2 Типологічний підхід до психодіагностики особистості	
Питання для перевірки теми	
Питання 3 Методики акцентуацій	
Питання для перевірки теми	
Питання 4 Психодинамічний підхід	
Питання для перевірки теми	
Питання 5 Блоковий підхід до психодіагностики особистості	
Питання для перевірки теми	
Список літератури	

ТЕМА 5 ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОДІАГНОСТИКИ

Питання 1. Діагностика обдарованості та її потенціалу	
Питання для перевірки теми	
Питання 2 Інтерактивний підхід діагностики особистості	
Питання для перевірки теми	
Питання 3 Групові техніки психодіагностики	
Питання для перевірки теми	
Питання 4 Наративний підхід у психодіагностиці	
Питання для перевірки теми	
Список літератури	

Список основної літератури

Список додаткової літератури

Передмова

Даний підручник створений для з метою організації та систематизації навчальної роботи здобувачів вищої освіти за психологічним напрямком. Даний підручник створено відповідно до реалізуємої на кафедрі психології ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка компонента освітньої програми напрямку 053 «Психологія» - «Психодіагностика з елементами лабораторного практикуму». Розділи посібника представлені основними ключовими темами та найбільш важливими термінами, що її розкривають; до кожної теми складені докладні питання, що дозволяють перевірити правильність та точність засвоєння теоретичного матеріалу, рекомендована додаткова література до розділу, що доповнить та збагачує базові знання практичними рекомендаціями та матеріалами для роботи.

Психодіагностика – це перший і найбільш відповідальний логічний крок перед будь-якою психологічною інтервенцією. Залежно від поставленого психодіагностичного діагнозу залежить доля подальшої взаємодії спеціаліста з клієнтом, а також, в деяких випадках, доля самого обстежуваного. Сучасна психодіагностика все більше використовується в таких областях соціальної практики, як: ротація кадрів, профвідбір і профорієнтація; прогнозування соціальної поведінки, законслухняності; оптимізація навчання і виховання; консультативна та психокорекційна, психореабілітаційна допомога; судова психолого-психіатрична експертиза; прогнозування психологічних наслідків зміни середовища. Крім цього, психодіагностичний інструментарій використовується в наукових дослідженнях в психології особистості та міжособистісних відносин.

Мета даної книги не тільки ознайомити читача з найбільш відомими методами психодіагностики, правилами проведення обстежень, способами обробки та інтерпретації даних, а й забезпечити засвоєння етичних норм психодіагностики, сприяти розвитку гуманістичного ставлення до випробуваним при проведенні обстеження і пред'явленні результатів. Припускається,

що вивчення основ психодіагностики допоможе практичному психологу кваліфіковано і якісно проводити діагностичну роботу і адекватно використовувати її результати у своїй професійній діяльності

Навчальний посібник розрахований на очну і заочну форми навчання. Мета видання - допомогти читачам зрозуміти теоретичні та методичні основи психодіагностики.

Основні завдання посібника:

- показати специфіку психодіагностики як науки і психодіагностичного напрямку діяльності практичного психолога;
- створити цілісне уявлення про систему психодіагностичних методів для оцінки основних класів психічних явищ-психічних процесів, психічних станів і психічних властивостей;
- сформулювати досвід отримання та інтерпретації психодіагностичної інформації про особистість.

Посібник створювався, насамперед, для первинного ознайомлення з даною областю науки і може служити основою для більш поглибленого дослідження розглянутих напрямків психодіагностики.

ТЕМА 1 ПСИХОДІАГНОСТИКА ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Питання 1

Історія формування психодіагностики як наукової дисципліни

Історія формування психодіагностики як наукової дисципліни

Початок психології як науки – експериментальна лабораторія Вільгельма Вундта 1879 року

Термін психодіагностика уперше вжив у 1921 році Герман Роршах

Стародавній Єгипет

Головним методом оцінки і тоді, і зараз є співбесіда чи діагностичне інтерв'ю

- біографічний спосіб збору даних
- освіченість
- вміння вести бесіду

Стародавній Китай

Тестування на різні вміння та сформованість навичок

- знання ритуалів та церемоній
- рівень освіти
- вміння малювати
- вміння гарцювати на коні
- інтерпретації несподіваних питань

Англія і Франція XIX століття

Психофізіологічні та фізіологічні виміри

- гостроту слуху
- силу удару кулаком
- обсяг легень
- властивості пам'яті
- здатність відтворювати чітко та ясно інформацію
- IQ – коефіцієнт інтелекту (середнє 100, ст. відх. +20)

Якщо говорити про психологію взагалі, то точкою відліку для неї вважається створення знаменитої **експериментальної лабораторії Вільгельма Вундта 1879 року**.

Відповідно, всі інші галузі психології з'явилися на початку ХХ століття. Те саме можна сказати і про психодіагностику. Сам цей термін уперше вжив у **1921 році Герман Роршах**.

Зазвичай фахівці інших галузей психології, розповідаючи про історію своєї дисципліни, починають із давніх греків. Я вам можу з гордістю сказати, що ми почнемо з **давніх єгиптян**. Саме з розшифровки стародавніх папірусів ми дізналися про те, що перші процедури, аналогічні діагностичним, проводилися давньоєгипетськими жерцями. Тих, хто хотів бути посвяченим у цей почесний і досить відповідальний сан, піддавали спеціальної

процедури, яка нагадує сучасні методи психологічної оцінки початку ХХІ століття. Насамперед, головним методом оцінки і тоді, і зараз є *співбесіда чи діагностичне інтерв'ю*.

В даний час ми абсолютно точно знаємо, що доросла людина змінюється вкрай повільно. Більшість із нас не змінюються взагалі. Саме тому, коли сивовласі однокласники зустрічаються, вони, як і раніше, називають одне одного дівчатками і хлопчиками. Зовнішній вигляд змінюється, але вираз обличчя, слівця, жести та вчинки теж залишаються тими самими. Тому і в стародавніх єгиптян, і в нас **біографічний спосіб збору даних** є дуже достовірним. Якщо ви хочете спрогнозувати поведінку людини, дізнайтеся, як вона поводитися до цього в ситуаціях подібного типу. Якщо поведінка була одноманітною, то тоді можете сміливо давати прогноз про те, що наступного разу людина, швидше за все, поводитиметься так само, як вона поводитися до цього в ситуаціях подібного типу.

Стародавні єгиптяни, як і ми, надавали великого значення **освіченості**. Щоправда, у ХХІ столітті під інтелектом ми розуміємо значно складніший феномен, але про це ми з вами розмовлятимемо в наступних темах.

Ну і трішки несподівана, можливо, інформація — те, про що в ХХІ столітті не завжди говорять вголос, голосно і чітко, — давні єгиптяни надавали великого значення **зовнішнім даним**, і вони для них були глибоко діагностичні. Але ж погодьтеся, у нас є приказка «по одягу зустрічають»? І в цій приказці, на мій погляд, сенс не тільки в тому, що одяг має бути дорогим, а сенс у тому, що вираз обличчя, манера носити одяг багато в чому характеризують людину. І якщо ми говоримо «лідер», то це передбачає, що він виглядатиме певним чином.

Крім того, оцінювалося **вміння вести бесіду**, — те, що сучасною мовою називається «комунікативна компетентність», уміння працювати, або «рівень активності» сучасною мовою, а також уміння слухати і мовчати. Мені іноді здається, що для психолога, що практикує, це одна з найважливіших компетенцій.

Ну а наприкінці було випробування вогнем, водою та перебуванням у темному підземеллі на самоті вночі. Іноді сучасні методи організаційної діагностики нагадують мені цю останню процедуру.

Ще один стародавній асесмент ми можемо зустріти у **Китаї**. Там була процедура періодичної оцінки ефективності діяльності чиновників при палаці імператора. Їх тестували на різні вміння та сформованість навичок, які були важливими кілька тисяч років тому. Це знання ритуалів та церемоній; це той самий рівень освіти; це вміння малювати, оскільки китайці саме малюють, а не пишуть; це вміння гарцювати на коні та низку інших навичок, які були важливі в той час.

Водночас у Китаї існувала альтернативна традиція, яка також багато в чому перетинається із XXI століттям. Вона належить до чань-буддизму. Мабуть, усі чули це чудове загадкове слово «гуру»? Так ось у чань-буддизмі існував такий метод навчання з подальшою діагностикою, коли *вчитель-гуру раптово ставить питання своєму учневі*. І за характером реакції, за тим, як він поводить, якими словами говорить і що саме говорить, ми можемо визначити наскільки сформувалася в людини та чи інша навичка. Такий метод діагностики і зараз є найдостовірнішим. Він вимагає дуже високої кваліфікації психолога-психодіагноста. Бо в діагностиці головна складність полягає не в тому, щоб технічно провести методику, а в тому, щоб навчитися правильно застосовувати методику, складність полягає у навчанні *інтерпретації, пояснення* отриманих результатів.

В англійській мові є два слова, що означають «переклад» — це translate і interpret. Translate означає стенографічний, дослівний переклад, а interpret означає пояснення результатів. Так ось у діагностиці ми пояснюємо отримані результати. Ти отримав 15 балів! Ви повинні йому розповісти, що ці 15 балів означають. Саме тому потрібно багато-багато тестувати найрізноманітніших піддослідних, щоб навчитися розуміти, що це значить.

Ну а перші масові, власне, наукові діагностичні обстеження проводилися **наприкінці XIX століття в Англії та Франції**. Вони дещо відрізнялися від того, що робиться зараз. Сучасний психолог-психодіагност, напевно, назвав би їх швидше психофізіологічними, а іноді навіть і фізіологічними вимірами. Йдеться про гостроту слуху, про силу удару кулаком, про обсяг легень, про властивості пам'яті, про здатність відтворювати чітко та ясно інформацію та низку інших показників. *Це була*

психодіагностика елементів. Зараз нас швидше цікавлять дещо інші речі, але про це ми говоритимемо знову ж таки трохи пізніше.

Однак є діагностичні показники, що використовуються вже понад 100 років. Насамперед йдеться про знаменитий коефіцієнт **IQ** – **коефіцієнт інтелекту (intelligence quotient)**, кількість розуму в дослівному перекладі. Цей коефіцієнт стабільний з його появи у друку й у тестах. Середнє значення в будь-якому тесті для цього коефіцієнта завжди 100 балів, ну а діапазон середніх значень від 80 до 120. І ми, як і раніше, продовжуємо використовувати цей коефіцієнт, і він, як і раніше, для нас інформативний.

Питання для перевірки теми

1. Хто вперше вжив термін психодіагностика?
2. Особливості випробовувань яких Стародавніх країн є прообразами сучасної психодіагностики?
3. Які з цих стародавніх випробувань найбільш нагадує сучасну психодіагностику?
4. Хто такий Вільгельм Вундт і чим він відомий у психології?

Питання 2

«Предмет та особливості сучасної психодіагностики»

Ми з вами поговоримо про те, чим наукова діагностична процедура відрізняється від звичайного розпізнавання особливостей людини, яку ми робимо щодня, зустрічаючись із різними людьми. Спочатку дамо наукове визначення дисципліни. **Психодіагностика - це теоретична дисципліна, яка розглядає закономірності винесення валідних та надійних діагностичних суджень, за допомогою яких відбувається перехід від ознак чи гіпотез про існування цього явища до констатації його наявності чи відсутності.** Хотілося б трохи прокоментувати це визначення.

Насамперед, ми зустріли з вами два нові слова. Валідність та надійність – це дві характеристики діагностичних тестів, яким

будуть присвячені окремі лекції. Суть цього визначення саме у переході. До застосування діагностичної процедури у нас є гіпотеза, наприклад, нам здається, що ця людина тривожна, а після застосування діагностичної процедури у нас є констатація, тобто чітка переконаність, впевненість у тому, що ця людина дійсно, наприклад, є тривожною. Або ми зрозуміли, що це нам тільки здавалося. Насправді, можливо, він просто дуже товариський, багато жестикулює, але він не тривожний. Тому діагностика нам дуже потрібна саме для доказовості, щоб ми точно знали, що це нам не здається, а є насправді. **Звідси впливає перша особливість психодіагностики: діагностична процедура розпочинає будь-який процес взаємодії з клієнтом.** Це стосується практичної роботи психолога, так і наукової діяльності. Вона дозволяє нам грамотно спланувати подальші впливи на клієнта або подальшу взаємодію з клієнтом. Без цього ми будемо діяти за принципом «на авось» або «бабуся надвоє сказала», «нам здається, що треба так вчинити, бо людина така». Без діагностики жодна взаємодія з клієнтом ефективною не буде. Але тут криється й інший дуже важливий момент. Будь-яка діагностична процедура, якщо вона застосовується автономно, не має жодного сенсу. Якщо ми застосовуємо діагностику, то тільки для того, щоби спланувати наші наступні дії. Діагностика завжди потрібна для того, щоб на основі цього спланувати свою діяльність. Тому є дуже простий спосіб визначення кваліфікації психолога: якщо ви хочете зрозуміти, наскільки він кваліфікований, подивіться, чим він найбільше зайнятий. Якщо він дуже захоплюється діагностичними процедурами, то, швидше за все, він просто боїться діяти самостійно. Діагностика - вона як паличка-виручалочка. Береш найпопулярніший у світі тест, застосовуєш його та радісно ховаєшся за авторитет авторів методики. Бо якщо хтось не згоден із вашими висновками, то він не просто з вами не згоден, він не згоден з усіма, хто цю методику розробляв. Тож подивіться на психологів навколо себе. Як часто вони тестують довго-довго багато людей, потім пропадають тижнів на два десь, обробляючи результати, «Ну ситуація змінилася, треба знову протестувати». Хороший психолог після діагностики починає відразу щось робити до тих пір, поки результати ще актуальні. Саме з цим найчастіше пов'язані

критичні зауваження на адресу психологів-психодіагностів, коли інші фахівці просто не розуміють, що робить людина. Він довго сидить за столом, занурившись у папери, а результат діяльності неочевидний.

Ну а тепер варто поговорити ще про наступну особливість психодіагностики. Вона пов'язана з похибкою виміру. Похибка виміру існує завжди у всьому. У науці нормою такої похибки є 5% виміру. Тому коли ми проводимо діагностичну процедуру, ми обов'язково повинні пам'ятати, що однієї методики недостатньо ніколи для того, щоб чіткий висновок зробити про те, чи дійсно ця особливість у людини є. У нормі ми помиляємось один раз із 20. Тому існує *метод триангуляції*, до якого ми ще повертатимемося. Він припускає, що для того, щоб зробити висновок про особливості поведінки людини, потрібно обов'язково одну й ту саму характеристику виміряти кілька разів принципово різними методиками.

Слід також пам'ятати, що будь-яка діагностична процедура і будь-який діагностичний результат мають імовірнісний характер. Тобто навіть якщо ми отримали достовірний, науково вивіреним факт, то ми все одно можемо прогнозувати, як людина поводитиметься найчастіше. Наприклад, ми можемо сказати, що в семи ситуаціях з десяти він поводитиметься точно так, але ми ніколи не можемо сказати, в яких саме ситуаціях він поводитиметься інакше. Ми не можемо спрогнозувати, що в ситуації №3, №5 та №6 буде інша поведінка, якщо рахувати від одного до десяти. Саме цим дуже часто маніпулюють, тому що дуже часто від психологів просять саме такого точного прогнозу: «А скажи, що робитиме людина завтра о третій годині дня, як вона відреагує?» Тут хотілося б особливо прокоментувати: на поведінку людини в конкретній ситуації впливає три параметри, три дуже важких показника.

Перший — це стійкі характеристики поведінки людини. У різних теоріях, у різних концепціях вони називаються по-різному: це характер або тип особистості, або це риси, або це

патерн, або це ще щось. Більшість психологічних тестів вимірюють такі стійкі характеристики.

Друга важлива ознака — *це психічний стан людини зараз*: як вона почувається? На що він спрямований? Виспався чи ні? Він здоровий? Йому подобається ця ситуація чи він чимось схвилюваний? Для виміру цього психічного стану потрібна окрема методика, інша вже зовсім.

І третя характеристика — *це вплив довкілля, що оточує*. Допомагає вона, сприяє цій поведінці чи ні? Тільки при збігу цих трьох показників ми отримуємо деяку конкретну поведінку у цій ситуації. Тому, ґрунтуючись лише на результатах класичної діагностичної методики, нам дуже важко буває передбачити поведінку людини в конкретній ситуації.

Наступна особливість психодіагностики — психофізіологічна характеристика. Сама діагностична процедура є досить складною для клієнта. Він від неї досить сильно і швидко може втомлюватись. Тому тривалість однієї діагностичної процедури має бути максимум півтори години. Після цього клієнту необхідно обов'язково надати певний відпочинок.

В психодіагностиці є дуже важливий принцип — максимум результату за мінімуму витрат. Ми з вами пізніше говоритимемо про найпопулярніший тест у світі — тест ММРІ, 556 питань — об'ємний та точний, але важкий і довгий. Чи потрібно різати хліб скальпелем? Можливо, іноді досить звичайного складаного ножа, який дуже простенький, але він виконає ті завдання, які стоять перед нами? Тому будьте милосердні до своїх клієнтів. Подумайте, наскільки вони втомляться від діагностичної процедури і наскільки потім вони хотітимуть надалі співпрацювати з вами.

Діагностична процедура складна та має особливу структуру. Ця структура дуже нагадує структуру наукового методу бесіди.

Психодіагностику як процедуру можна поділити на чотири частини. *Перша з них - вступна частина.* Потрібно розуміти, що психолог і психіатр — це однокорінні слова, і для простої людини вони іноді зливаються в щось єдине. Діагностичної процедури досить часто побоюються, де і як будуть використані результати? Чи не зашкодить це надалі людині? Тому більшість випробуваних на початку діагностичної процедури зазнають певного хвилювання. Завдання вступної частини - заспокоїти клієнта. І ще одне завдання, яке впливає з етичних стандартів, — необхідність укладання поінформованої згоди. Клієнт повинен чітко розуміти, що робитиме; як він це робитиме; навіщо; і що буде надалі із цими результатами. І він повинен розуміти, що він будь-якої миті може перервати цю процедуру діагностики. Закінчення цього етапу - це ситуація, коли ми бачимо, що клієнт починає вільно з нами спілкуватися. Якщо спочатку він затиснутий, він намагається поводитися якось дуже серйозно, скуто. Розмова нагадує перестрілку кулеметними чергами, коли питання клієнту, у відповідь — коротка відповідь та пауза. Ось коли ви бачите, що клієнт почав про себе щось розповідати, отже, він заспокоївся, тож він готовий йти далі.

Після цього настає *другий етап діагностичної процедури*, який ми називаємо експрес-діагностика, або іншу назву ви можете зустріти - скринінг-діагностика (це те саме). Завдання цього етапу - збирання попередніх загальних даних про клієнта.

Перед початком процедури діагностики ми зазвичай маємо певний план. Ми підібрали методи, і нам здається, що за допомогою саме цих процедур ми отримаємо дані, які нас цікавлять. У ході цього другого етапу ми повинні переконатися в тому, що клієнт здатний і хоче пройти цю повну діагностичну процедуру і вона йому під силу. Він має необхідний досвід, у тому числі у виконанні діагностичних методик. Його загальний рівень інтелекту, його навички дозволяють цю методику виконати.

Після цього настає третій етап — власне сама діагностична процедура. Ну, як я вже сказала, півтори години

максимум. Це важко для більшості людей, тому щадіть своїх клієнтів.

І після цього *четверта заключна частина*, під час якої ми обов'язково висловлюємо подяку клієнту. Якщо методику клієнт виконував самостійно, тобто він щось писав, я настійно рекомендую вам завжди у присутності клієнта уважно переглянути всі записи. Чи можете ви прочитати текст? Чи правильно ви розумієте зміст цього тексту? Бо якщо на якесь запитання клієнт, наприклад, відповів простим словом «гарзд», то що він мав на увазі? «Гарзд, я це зроблю» чи «гарзд, відчепись»? Тому обов'язково слід обговорити відповіді піддослідних. Ну і етичний стандарт вимагає, щоб після закінчення діагностичної процедури ви обов'язково зустрілися з клієнтом і пояснили йому результати, які були отримані. Навіть якщо ви потім використовуватимете ці дані десь автономно, і замовником був не сам клієнт. Наприклад, в організації ви тестуєте співробітників для того, щоб потім допомогти керівнику налагодити відносини з ними, все одно, якщо ви хочете, щоб з вами наступного разу співпрацювали, будь-ласка, чітко і зрозуміло поясніть їм результати, які ви отримали.

Питання для перевірки теми

1. Дайте визначення психодіагностики.
2. Перерахуйте особливості психодіагностичної діяльності.
3. Вкажіть три фактора того, що психодіагностичний висновок носить ймовірний характер?
4. Скільки за тривалістю становить сеанс психодіагностики?
5. Опишіть структуру психодіагностичної процедури.

Питання 3

Порівняльний аналіз психодіагностики 20-го століття та психодіагностики 21-го століття

Нагадаю вам, що сам термін психодіагностика ввів Герман Роршах, він жив у Швейцарії і він був за освітою кваліфікованим

психіатром, відповідно **класична психодіагностика** формувалася за зразком та подобою медичної моделі взаємини з клієнтом початку **20 століття**. Тому ці відносини були так званими **суб'єкт-об'єктними**. Психолог-психодіагност був суб'єктом, активним учасником процесу, я партнер називався випробуваним. Той, кого випробовують. Він був об'єктом, тобто він мав виконувати **завдання психодіагноста беззаперечно**. А в своїй сьогоднішній лекції я, можливо, трішечки згущуватиму фарби, але тенденція саме така і є, просто мені хотілося б зробити цю картинку чіткішою і зрозумілішою.

Якщо говорити про ці взаємини, то передбачалося, що психодіагност нескінченно розумний і досвідчений, він все знає про людей, а випробуваний - він як дитя мале, він не може зрозуміти себе до кінця, тим більше зрозуміти зміст, джерела своїх проблем, він не може чітко розповісти про себе, хто він такий, тому ми маємо використовувати діагностичні тестові процедури, навіть якщо вимірюємо таку характеристику як товариськість чи замкнутість. І тим більше наші випробувані не в змозі зрозуміти, ну що ж робити в даній ситуації. Тому наприкінці психолог-психодіагност обов'язково має дати рекомендацію, на кшталт, "з тебе нікудишній інженер, ти маєш бути вчителем".

Такою була діагностика в 20 столітті, від неї чекали рецептів, чекали абсолютно достовірних відомостей і оскільки далеко не завжди це отримували, то поступово наростала якась критична маса усвідомлення того, що ця процедура має стати іншою. Саме тому наприкінці 20 століття виник асесмент або оцінка.

Психологічна оцінка принципово відрізняється від класичної діагностики. **Психологічна оцінка** - це процес систематизованого об'єктивного збору емпіричних даних про інтелектуальні функції і поведінку індивіда, достатньої для прогнозування і прийняття рішення. З цього визначення випливають зовсім інші відносини між психологом і клієнтом. Виникає саме клієнт, а не пацієнт і не випробуваний, ці відносини стають рівними, саме їх К. Роджерс називав "я-ти відносини", ці

відносини стають **суб'єкт-суб'єктними**, тобто наш клієнт теж стає активним учасником процесу, він здатний себе зрозуміти до деякого ступеня, він здатний розповісти про себе, він здатний нести відповідальність за себе, тому взаємодія між психодіагностом та клієнтом стає дещо іншим. У цьому випадку основними методами збору даних про людину стає **співбесіда або діагностичне інтерв'ю**, а також **метод збору зразків реальної поведінки** в певній конкретній життєвій ситуації, це, по суті, і є експеримент, що констатує. За формою він найчастіше нагадує тренінг. До речі, це одна з помилок, нам часто здається, що тренінг, він спрямований переважно на формування якихось нових якостей, на корекцію поведінки. І ми не завжди усвідомлюємо те, що в тренінгу закладено найпотужніший діагностичний потенціал, там, насамперед відбувається діагностика цілком реальних, яскраво виражених потреб людини та її особливостей.

Крім того, процедура психологічної оцінки доповнюється деякими дуже цікавими методиками. Але це і **біографічний метод**, про який я вже вам говорила, фахівці з психологічної оцінки прагнуть зібрати якомога більше відомостей, деяких рекомендацій, відгуків, може бути результатів деяких тестів, які виконувались за якийсь час до того. Ну і крім того, чудовий метод - це **відвідування житла**, а він вважається глибоко діагностичним. Я вас запевняю, що ступінь бардаку у вашому передпокої на полиці для взуття абсолютно відповідає ступеню бардаку у вашій голові, в голову заглянути важко, а от подивитися на полицю - це не надто складне організаційне завдання. Тому якщо ви хочете зрозуміти, що це за людина, спробуйте дізнатися як вона живе, якщо людина каже, що вона лідер і добрий керівник, у нього напевно вдома є його особисте крісло, в яке інші члени сім'ї сідають тільки коли не бачить господар, у нього може бути своя власна філіжанка для чаю і своя власна ложечка, яка повинна обов'язково стояти саме в цьому місці завжди і не дай Боже хто її торкнеться. Збирання відомостей про реальне життя людини – це дуже важливий елемент асесменту.

До важливих **особливостей психологічної оцінки** також необхідно віднести **комплексність цієї процедури**. Йдеться про *спосіб триангуляції*, про який я вам вже розповідала. Для того щоб наші висновки були обґрунтованими, а прогноз поведінки людини - достовірною, ми в обов'язковому порядку маємо одну і ту ж якість вимірювати мінімум три рази різними за характером діагностичними методиками.

Якщо класична психодіагностика традиційно спрямована на **пояснення існуючої ситуації**, то психологічна оцінка ставить собі завдання прогнозу поведінки людини, вона спрямована у майбутнє.

Необхідно також пам'ятати, що інтерпретація, пояснення результатів психологічної оцінки багато в чому залежить від того, якої **методологічної позиції**, яких професійних принципів дотримується сам психодіагност. Наприклад, високий рівень тривожності ми можемо трактувати зовсім по-різному для біхевіориста - це буде ознака, вірна ознака неадаптивної поведінки, а ось любитель екзистенційного спрямування цілком може поставити питання, що ця людина, швидше за все, приймає важливе рішення і цей нормальний стан - підвищення рівня тривожності у відповідальній ситуації.

І остання принципова відмінність психологічної оцінки. **Класична психодіагностика пред'являє вимогу узгодженості результатів** одержуваних різними методиками і всередині одного методу. Якщо результати не узгоджуються між собою, то тоді вважається, що метод не дуже достовірний, або процедура була некоректна, і потрібно провести додаткове дослідження для того, щоб точно переконатися. Ця картинка виходить плоскою, **а психологічна оцінка припускає існування протиріч**. Коли результати узгоджені, це свідчить, що дана характеристика людини стабільна. Навіть якщо це не дуже хороша характеристика і навіть якщо людина сама каже, що це не є чудово. Ну наприклад, людина весь час спізнюється і всі йому кажуть, що він спізнюється і всі разом погоджуються, що це

погано спізнюватися, але він продовжуватиме спізнюватися і говоритиме про це нескінченно.

А ось точки конфлікту мають місце в тому випадку, коли сама людина говорить про себе одне, результати тестів говорять інше, а її знайомі повідомляють третє. Ці точки - це джерела зростання.

Точка конфлікту - це точка незручності для нашої людини, це те, що йому доводиться щоразу помічати. Ось йому здається, що він пунктуальний, а йому всі кажуть, що він спізнюється і тоді, якщо вона хоче продовжувати спілкуватися з цими людьми, то йому потрібно або якось враховувати їхні вимоги, ну або переконати їх, що ось пунктуальність саме це і є. Тому психологічна оцінка орієнтована на пошук ось саме цих точок невідповідності, нестиковок, швидше за все саме тут ми можемо прогнозувати якнайшвидшу зміну поведінки людини.

Питання для перевірки теми

1. Дайте визначення психологічної оцінки.
2. Перерахуйте відмінності між психологічною оцінкою і діагностикою.
3. В чому відмінність між «суб'єкт - об'єктивними» та «суб'єкт – суб'єктивними» відносинами між психологом і клієнтом?
4. Дайте визначення триангуляції.
5. Дайте визначення поняттю «точка конфлікту». Який підхід у психодіагностиці вона ілюструє?
6. Як психодіагностика у 20 столітті та 21 століття ставиться до протиріч у отриманих результатах?

Питання 4

Етичні норми та етичні стандарти психодіагноста

Це питання багато в чому є дискусійним, тому прийнято говорити, з одного боку, про етичні проблеми, з якими ми стикаємося в практичній реальній щоденній діяльності, а з іншого боку, існують етичні дилеми, які є в нашому житті завжди, і на ці

питання ніколи не можна знайти відповіді. Просто щоразу, коли ми починаємо щось робити, ми беремо на себе відповідальність. І усвідомлення цих проблем дуже важливо у роботі психодіагноста.

Проблеми:

Ну і якщо говорити про проблеми, то, напевно, перша проблема, про яку я хотіла б сказати, це проблема **вимоги високої кваліфікації психолога-психодіагноста**. Коли ми говоримо про діагностичні процедури, то вони припускають, як я вже сказала, перш за все, наявність великого досвіду практичної діяльності психолога, у той час як наш освітній класичний стандарт - це стандарт підготовки вченого-дослідника. Коли людина, студент пише дипломну роботу, ця дипломна робота є описом якоїсь наукової діяльності, коли людина розкрив, знайшов деякі нові факти. А для того, щоб стати кваліфікованим спеціалістом-практиком, потрібно зовсім інше: потрібна робота під керівництвом супервізора, потрібна особиста участь у діагностичних процедурах, у тому числі як клієнт, і ось цей тривалий складний процес, який у нас зараз ще до кінця не регламентований. **І це є безперечна проблема**. Дуже багато психологів-практиків фактично займаються самоосвітою. З одного боку, це добре, але, з іншого боку, будь-який акт самоосвіти повинен періодично перериватися для того, щоб отримати певну зовнішню оцінку: вона дуже необхідна і корисна. У нас же ми найчастіше маємо справу з численними випадками неправомірного використання діагностичних методик за призначенням, коли висновки робляться зовсім не про те, про що створювали методику автори.

Ну і ще одна проблема, що лежить поруч — **це проблема доступності психодіагностичних методик**. Вони перебувають у вільному інформаційному просторі, і практично будь-яка людина без спеціальної освіти може взяти методику, протестувати себе, своїх знайомих і робити деякі висновки. У нас, так само як практично будь-яка людина вважає себе фахівцем у галузі педагогіки і знає, як правильно потрібно вчити, так само будь-яка людина практично вважає себе фахівцем у галузі психології.

Ну і ще одна проблема, що впливає звідси, — **це проблема створення власних діагностичних методик**. Якщо ти чимось захоплений, якщо ця тема тобі дуже близька, то хочеться якось її трансформувати в якийсь інструмент. Але процедура перевірки достовірності даного інструменту дуже громізка, і цьому будуть присвячені наші наступні теми. Не всі психологи турбують себе тривалою та якісною перевіркою достовірності роботи якоїсь методики, яку вони розробили.

Дилеми:

До психологічних дилем слід віднести **питання зазіхання на таємницю особистості**. У психодіагностиці, і ви це дуже швидко усвідомлюєте, окрім класичних запитань з 20 не самих хитромудрих питань, існують ще й дуже складні методики, які дозволяють розкривати дуже глибоку інформацію. Не завжди сам клієнт, випробуваний, остаточно усвідомлює, як багато про нього дізнається психолог. Саме тому психологів побоюються, тому що іноді їхні висновки бувають аж надто глибокими. Можливо, вони не настільки приголомшливі, можливо, сама людина про це давним-давно здогадувалася, але, швидше за все, вона навіть сама собі до кінця в цьому звіту не віддавала і зовсім точно не збиралася розповісти про це всім навколишнім.

Ще одним складним питанням, на яке немає простої відповіді, є **питання конфіденційності результатів**. Це обов'язкова вимога з погляду етичних стандартів, і цю вимогу дуже складно виконувати в реальних умовах. Найчастіше у практичній діяльності у психолога відрізняється замовник та клієнт. Тобто замовлення на роботу дає одна людина, відповідно він платить йому зарплату. І хоче – не хоче, але будь-який психолог цю зарплату хоче отримати. А з іншого боку, є клієнт, з яким він має поводитися етично. І замовник з клієнтом далеко не завжди ладнають один з одним. Елементарний приклад — це ситуація в школі із важким підлітком, коли психолог знайшов з ним контакт, щиро розмовляв, і підліток, можливо, йому довірився. І як тільки підліток іде, відразу вриваються батьки, класний керівник, "Ну що він вам сказав?" І що робити психологу?

Тому що, якщо він скаже, що це таємниця, то, швидше за все, наступного разу попросять іншого психолога, бо цим людям треба отримати якість свою інформацію. І ось ця неузгодженість інтересів — це саме дилема, бо психолог, він, як на сковорідці, повинен весь час крутитися, щоб домовитися з усіма.

Необхідно також пам'ятати, що психолог-психодіагност ніколи не має права передавати точні результати діагностики неспеціалістам, бо, що психолог передає, це інтерпретації, пояснення. Але він ніколи не повинен передавати конкретні значення за шкалами з цифрами, щоб потім інша людина спробувала, не маючи спеціальної підготовки, зробити якісь власні висновки.

Ще один важливий момент, який теж потрібно розуміти, це те, **що мета діагностики завжди має бути етичною**. За великим рахунком, якщо говорити навіть не про мету, а про місію психодіагностики, вона полягає в тому, що психодіагност допомагає людині зрозуміти саму себе. І коли ми повідомляємо результати діагностики, ми обов'язково маємо це робити у зрозумілій, доступній для людини формі і в тому обсязі, у тих межах, які підуть людині на користь. Наприклад, це не дуже красиво, можливо, звучить, але якщо ви знаєте, що середнє IQ це від 80 до 120, а у вас клієнт, у якого 30 балів, що ви йому скажете? Це окрема наука — **навчитися позитивно розповідати навіть про низькі результати**. Якщо сказати випробуваному «Ну ти і тупий!», що він після цього зробить? Хоч один погодиться із таким висновком? Тому коли ви збираєтеся розповісти клієнту про те, що ви про нього дізналися, ви повинні розуміти, що інформацію ви повинні дозувати та повідомляти саме в такому варіанті, щоб це було стимулом для роботи над собою та для саморозвитку.

Ну і ще один маленький нюанс, він пов'язаний із тим, про що я вам вже говорила. Психодіагностика виникла фактично з психіатрії, тому в класичних опитувальниках дуже багато назв, взятих звідти, із хвороби: шкала «шизоїдність», шкала «збудливість». Ось якщо ви скажете клієнту, що за шкалою

«шизоїдність» у нього значення трохи лише вище середнього, як він це зрозуміє? Тому я своїм студентам завжди категорично забороняю при інтерпретації результатів вживати слово «шкала», і я ставлю категоричну заборону на використання будь-яких спеціальних термінів, навіть якщо це слово «екстраверсія», з яким знайома вже більшість більш-менш освічених громадян, скажіть «товаристскість». Особливо часто проблеми в цій сфері зустрічаються у фахівців-початківців. Їм цілком природно хочеться мати максимально ясну і чітку картинку, тому вони схильні робити фарби досить яскравими. Якщо ви сумніваєтеся, що дана характеристика у людини точно є, краще вдайте, що її немає. Все-таки, як і в медицині, у психолога має бути ця позиція — «не нашкодь». Можливо, ви не покращите людину, але й гірше їй точно не зробите.

Зараз у людства з'явилися нові погрози. Це і тероризм, і численні серійні злочини. Все це дуже сильно збуджує інтерес багатьох людей з метою посилити контроль за людьми в цілому. Звідси виникла ідея необхідності періодичних регулярних діагностичних обстежень людей різних вікових етапах, починаючи з дитинства до пізнього віку. **Це передбачає тотальний контроль за життям людини. І далеко не всі люди на це згодні.**

Питання для перевірки теми

1. Які відмінності між поняттям проблеми та дилеми?
2. Вкажіть – які з наведених тверджень є дилемами, а які проблемами психодіагностики?
 - Високі вимоги до кваліфікації психолога-психодіагноста.
 - Складність формування практичних компетенцій психолога-психодіагноста.
 - Проблема доступності психодіагностичних методик.
 - Зрозумілість результатів діагностики клієнту та замовнику.
 - Наявність значної кількості невалідизованих діагностичних методик.
 - Питання зазіхання на таємницю особистості.
 - Питання конфіденційності результатів.

- Передача результатів діагностики іншим спеціалістам.
- Етичність мети діагностики.
- Повідомлення негативних результатів діагностики клієнту.
- Соціально-аргументована необхідність тотального тестування громадян, яка не усім до вподоби.

Питання 5

Стандарти у роботі психодіагноста.

В будь-якій сфері професійної діяльності, не тільки в психології, професійні стандарти оцінюються та окреслюються професійними спільнотами. У нашій країні та для нашої спеціальності це **Національна психологічна асоціація** - професійне об'єднання фахових психологів, національний представник України в Європейській федерації психологічних асоціацій **Всеукраїнська психодіагностична асоціація**. Створена в 2013 році.

У ХХІ столітті відбулася низка істотних змін у змісті діяльності психологів та у вимогах, які висуваються до їхньої роботи. Насамперед у 2010 році було прийнято **стандарт EuroPsy**, який чітко описав вимоги до кваліфікації практикуючого психолога. Як мінімум, це має бути вища освіта за спеціальністю та рік роботи із супервізором. Якщо освіта та практичний досвід конкретного психолога відповідає цим вимогам, то він може бути включений до спеціального реєстру EuroPsy, який підтверджує, що ця людина професійна і вона згодна дотримуватися етичних стандартів, прийнятих EuroPsy. Слід особливо наголосити, що дана процедура не гарантує роботи. Вона не є обов'язковою для будь-якого фахівця. Це добровільно для тих, хто хоче спілкуватись усередині спільноти професіоналів-психологів. І це роблять ті люди, котрі хочуть підкреслити свою приналежність до певного кола професіоналів, що визнані в суспільстві.

У будь-якій країні, яка хоче розділяти ці стандарти, створюється національний атестаційний комітет. Такий комітет є

й у нашій країні. У 2021 році в Національній психологічній асоціації було створено такий окремий підрозділ. Крім цього, я хотіла б зазначити, що членство в EuroPsy є платною процедурою, і сертифікат, який видає EuroPsy, видається на п'ять років. Через п'ять років ви повинні повторно пройти цю процедуру, підтвердивши, що ви продовжуєте працювати як практикуючий психолог і у вас є певний обсяг годин практичної діяльності, який доводить, що ваші компетенції є актуальними та активно використовуються.

Ну і, крім цього, є ще один окремий стандарт – це стандарт для психодіагностів. Він був прийнятий у 1976 році. Цей стандарт називається ITC Guidelines (Міжнародна тестова комісія).

International Test Commission складається з кількох частин. Насамперед, *це посібник з адаптації тестів*. Він є особливо актуальним для нашої країни, тому що в нашій країні більшість тестів перекладні, і те, як їх адаптували до вітчизняних умов, до вітчизняних клієнтів, є дуже важливим. Усього виділяють 22 принципи адаптації тестів. Вони стосуються культурного контексту, в якому живуть дані клієнти. Вони оцінюють якість тесту як технічного інструмента. І вони також оцінюють правила застосування тесту у даних конкретних умовах, а також якість інтерпретації результатів.

Друга дуже важлива частина ITC Guidelines це посібник із використання діагностичних тестів. У цьому посібнику також обговорюються виключно важливі речі. Сюди належать і порядок дотримання авторських прав, про які ми все більше говоримо в нашому сучасному світі, і те, про що я вже багато разів згадувала, це забезпечення добровільної поінформованої згоди. А також у цьому посібнику спливає тема забезпечення взаємозамінних тестів. Це особливий вид методик, до яких ми повертатимемося у тематиці достовірності, які дозволяють зіставляти результати, перевіряючи достовірність наших висновків. Крім цього, висуваються вимоги забезпечення зворотного зв'язку.

Ми обов'язково наприкінці діагностичної процедури маємо дати пояснення нашому клієнту, що ми побачили і які висновки ми зробили. Також особливо в цьому посібнику обумовлюються критерії та вимоги до повідомлення результатів методик третім особам. Про це я докладно розповідала вам у попередній лекції.

У 2006 року з'явилася нова частина у цьому посібнику. *Ця частина, що стосується використання комп'ютерних тестів.* Ця частина визначає необхідність забезпечення відкритого доступу до тестів. Потім висувається вимога так званого керованого адміністрування, коли результати тестів повинні бути сформовані таким чином, щоб вони в жодному разі не завдавали шкоди нашому випробуваному. Відкриті методики мають бути максимально етичні. Те, що представлено в Інтернеті, має бути абсолютно безпечним. Людина не повинна мати можливості зробити деякі помилкові висновки, які б провокували її на неадекватні дії.

Ще одна частина даного керівництва містить спеціальні деякі згадки про те, як *потрібно використовувати діагностичні методики для наукових досліджень.* Хочу підкреслити, що цей стандарт, який, як я вже сказала, діє з 1976 року, зараз набув поширення в усьому світі, і він визнаний більшістю професійних співтовариств психологів.

Також даний стандарт містить *керівництво по утилізації застарілих методик.* Вона містить опис ознак, за якими методика визнається застарілою і непридатною до використання. Обговорюються питання оновлення норм до методик тощо.

Також у складі стандарту маються *керівництва по контролю за якістю методик, керівництва з безпеки тестування, керівництва великомасштабної оцінці різних груп населення.*

Українською мовою на офіційному сайті перекладено лише кілька частин цього стандарту. Вони розміщені на офіційному сайті організації. На сайті Всеукраїнської асоціації

психодіагностів викладено переклад усіх частин цих керівництв, виконаних нашими українськими авторами.

Питання для перевірки теми

1. Назвіть професійні товариства психологів на Україні та у світі.
2. Які з професійних товариств психологів стосується саме психодіагностів? Чим саме?
3. Що собою являє товариство ІТС (International Test Commission)?
4. Перерахуйте стандарти (методичні рекомендації), які включає в себе ІТС.
5. Назвіть дату включення Національної психологічної асоціації України до європейської системи сертифікації психологів, яку було засновано Європейською Федерацією асоціацій психологів (EFPA)?

Список літератури

1. Галян І.М. Психодіагностика. – Київ, 2009.
2. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика. - К.: Ельга; Ніка-Центр, 2004. - 399с.
3. Любіна Л.А. Психодіагностика: навч. посіб. - Чернівці: Яворський Н.С. [вид.], 2018. 276 с.
4. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 464 с.
5. Самошкіна Л.М., Лазаренко В.І. Психодіагностика. - Д.: РВВ ДНУ, 2001. - 44с.
6. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики. Навчальний посібник. –К.:Главник, 2016. –144 с.

ТЕМА 2. ЗАГАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА ТА ПСИХОМЕТРИКА

Питання 1

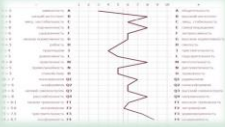
Номотетичний та ідеографічний підхід в психодіагностиці

Номотетичний та ідеографічний підходи у психодіагностиці

Номотетичний підхід (номос – закон)

Можливість побудови загального знання - повторюваного, закономірного - про деякі явища.

1. Передбачає виявлення чітких закономірностей. Особистість сприймається як однозначний точний набір характеристик.
2. Використовуються стандартизовані методи для дослідження:
 - характеристики в номотетичному підході є більшорними ознаками;
 - аналіз результатів зазвичай здійснюється за, так званім, профілем;
 - інтерпретація чітко визначена і структурована (вимагає співвіднесення з нормами).

Ідеографічний підхід (ідея та графо – описувати ідею)

Отримання унікального знання про кожен окремий об'єкт пізнання

1. Особистість сприймається як унікальне цілісне неповторне система.
2. Застосовуються нестандартизовані методи дослідження – експертні (клінічні):
 - шкали є уніполярними;
 - результати носять описовий характер;
 - інтерпретація результатів залежить від досвіду психодіагноста.

Я знаю, що багато і практикуючих психологів, і менеджери не дуже люблять математику і воліють менше з нею стикатися. Однак ми з вами, і в тому числі в сьогоднішній лекції, говоритимемо про те, що навіть у всіх гуманітарних сферах діяльності все одно є деякі кількісні виміри. І я періодично вам пропонуватиму полюбити математику. На втіху я хочу вам сказати, що згідно з останніми результатами досліджень математичні здібності є системоутворюючими. Тобто вони закладають основу загальної обдарованості людини. Тому дозволю собі трохи актуалізувати її. Рахувати ми нічого не будемо особливо багато, але обов'язково поговоримо про статистичні пакети та особливості їх застосування.

Хочу особливо наголосити, і це є основною думкою сьогоднішньої моєї лекції, що якщо ви хочете зрозуміти людину,

причому досить глибоко, то вам доведеться апелювати до якісних даних, тобто якісні це не означає, що вони хороші, а це означає, що вони описові. А якщо ви хочете порівнювати людей між собою, хто готовіший до чогось, хто краще виконуватиме деяку роботу, або вам потрібно аргументувати деяку свою точку зору, навести докази, то в цьому випадку вам неминуче знадобляться кількісні виміри. Тому у практичній діяльності психолога-психодіагноста присутні й одні види методів, і інші види методів. Саме про це ми з вами і зараз розмовлятимемо.

Отже, ви, певне, вже здогадалися, що у психодіагностиці є дві великі групи методів. Їх називають стандартизованими та нестандартизованими. Або інша ширша назва — це номотетичний підхід у психодіагностиці та ідеографічний підхід у психодіагностиці.

Номотетичний підхід. Корінь цього слова "ном" у перекладі з давньогрецької означає "закон". *По-перше*, це підхід, який передбачає виявлення чітких закономірностей. У рамках цього підходу особистість сприймається як однозначний точний набір показників. У різних теоріях, різних концепціях ці набори можуть змінюватися. Суть залишається завжди та сама. Є певний чіткий опис, що людина — це перелік конкретних аспектів. Ці конкретні якості мають у всіх людей абсолютно. Люди між собою відрізняються виразністю цих якостей. Наприклад, кожна людина має певний рівень тривожності. Він може бути низьким, і тоді ми будемо про цю людину говорити, що вона спокійна. Або, навпаки, він може бути високим, і тоді ми про цю людину говоритимемо, що вона нервова і неспокійна. У когось може бути середній. Але якийсь рівень тривожності має кожна людина. Таким чином, тривожність — це якраз характеристика номотетичного підходу. Або ж, є така модель особистості, яку ми з вами будемо вивчати, що трактує особистість як набір з 16 базових рис. І автори даного підходу створили дуже відомий опитувальник, який так і називається — 16-факторний опитувальник особистості.

Друга особливість. Характеристики у номотетичному підході є біполярними ознаками. Тобто в номотетичному підході ми розглядаємо з вами шкали, які мають два яскраво виражені полюси. Якщо є одна характеристика одному краю полюса, то протилежному краю обов'язково буде протилежна за змістом характеристика. Наприклад, якщо одним із полюсів шкали є характеристика «солодкий», то у шкали біполярної обов'язково буде протилежна за змістом характеристика, наприклад, «гірка». Таким чином, ми з вами отримуємо біполярну шкалу, на полюсах якої знаходяться дві взаємовиключні ознаки: або солодкий, або гіркий. Обмеження номотетичного підходу полягає в тому, що в цьому випадку, наприклад, ми вже не можемо говорити про таку характеристику як «кислий». Вона в цю картинку світу просто не вписується. Однак у низці випадків такий підхід нам необхідний. Коли нам потрібно отримати чітку однозначну картинку, то неминуче доводиться нехтувати якимись нюансами та додатковими характеристиками.

У номотетичному підході застосовуються звані *стандартизовані методи* діагностики. Із самої назви зрозуміло, що у цих методах є стандарт. Тобто методи, які застосовуються в цьому підході, ми їх найчастіше називаємо саме словом «тест», мають чітку заздалегідь описану процедуру діагностики, заздалегідь складений текст, який пред'являється діагностованому, точні правила обробки результатів, підрахунку результатів та досить жорсткі правила інтерпретації, пояснення цих результатів. Стандартизовані методи застосовуються у разі коли нам необхідно порівнювати результати кількох людей між собою. І тим більше їх потрібно застосовувати у разі, коли ми порівнюємо між собою групи людей. Аналіз результатів конкретної людини у номотетическом підході зазвичай здійснюється так званим методом профілю. У цьому випадку, якщо в методиці є кілька шкал, кожна з яких представлена якимись окремими значеннями, то ми знаходимо найнижчі та найвищі значення. Вони мають велику змістовну інтерпретацію. Низькі значення – це те, що в людини майже відсутнє, високі значення – це те, що дуже яскраво виражене. Середні значення ми зазвичай нехтуємо. Це дозволяє отримати деякий яскравий опис

людини, коли ми можемо чітко сформулювати, чим ця конкретна людина відрізняється від іншої.

Нестандартизовані методи психодіагностики застосовують у рамках **ідеографічного підходу**. У цьому підході особистість сприймається як унікальна цілісна неповторна система. І цей підхід нам необхідний, якщо ми хочемо зрозуміти ситуацію чи особливості якоїсь конкретної людини. Наприклад, якщо до нас звернулася мама з приводу своєї дитини, розповідаючи про те, що, на її погляд, у неї занадто висока тривожність, у школі вона хвилюється, додому приходиться не хоче робити уроки і таке інше. У цьому випадку нас не хвилює, наскільки тривожна дитина в порівнянні з іншими дітьми у своєму класі або в порівнянні з дітьми в школі. Що нам дає стандартизований підхід. Нам важливо зрозуміти, ось ця конкретна дитина, що саме його турбує? Які причини такої поведінки? І що саме з цією дитиною ми можемо зробити в його особистій персональній ситуації? Що ми можемо порадити саме цій мамі? Усі ці питання вирішує, як я вже сказала, ідеографічний підхід.

В рамках цього підходу ми застосовуємо так звані експертні або за іншою історичною назвою - клінічні методи психодіагностики. Клінічними вони називаються тому, що аналогом цих методів є бесіда з пацієнтом, який прийшов на прийом до лікаря. Ці методи відрізняються свободою та активною позицією випробуваного. Тобто його відповіді впливають на ті питання, які діагност у подальшому ставить. Немає заздалегідь складеного чіткого списку, від якого ми не маємо права відхилитися.

При обробці результатів також ми можемо побачити суттєву різницю порівняно з номотетичним підходом. Шкали у разі є уніполярними, тобто шкала вимірюється від нуля до максимальної вираженості ознаки. Протилежного за змістом значення у цьому разі немає. Цей підхід є більш гнучким. Отримані у межах цього підходу результати мають описовий характер. Це деякі словесні характеристики. І мені дуже

подобається фраза, яку я свого часу прочитала «Інтерпретація результатів у рамках цього підходу спирається на інтуїцію та професійний досвід психолога». Інтуїція - вона дається від Бога, це як пощастить, а ось професійний досвід - це напрацьовується роками. Тому ідеографічний підхід, звичайно, психологи, що практикують, люблять більше, тому що з ним просто цікавіше працювати. Однак починати вивчення діагностичних методів я все-таки рекомендую з номотетичного підходу, тому що застосування методик у цьому випадку стає однозначнішим, зрозумілішим, і на цьому легко вчитися.

Сьогодні часто говорять про доцільність використання комплексного підходу у діагностиці. Коли у великій програмі дослідження застосовуються як методи, що стосуються номотетичного підходу, і методи, що стосуються ідеографічного підходу. Це дозволяє глибше інтерпретувати результати діагностики.

Питання для перевірки теми

1. Дайте своє особисте визначення поняттям «номотетичний» та «ідеографічний» підходи в психодіагностиці?
2. Перерахуйте характеристики номотетичного підходу в психодіагностиці.
3. Перерахуйте характеристики ідеографічного підходу в психодіагностиці.

Питання 2

Класифікація психодіагностичних методик

Сьогодні ми говоритимемо про те, наскільки багата палітра діагностичних процедур. Психодіагностика в уявленні обивателя – це психологічний тест. Сьогодні ви дізнаєтеся, що крім цього є багато чого іншого.

Якщо говорити про те, які бувають тести, то передусім виявляємо, що існує маса класифікацій. Різні фахівці називають

різні види методик та різні підходи до діагностики. Особисто мені найбільше подобається **класифікація Бодалева-Століна**. Саме на неї я спиратимуся у своїй сьгоднішній лекції, супроводжуючи її деякими своїми коментарями. **Ця класифікація виділяє діагностичні методи за характеристикою методологічного принципу, покладеного в основу методики.** Тобто, методи виділяються в залежності від того, що ми розуміємо під результатом діагностики, які види даних на виході ми розраховуємо отримати.

Насамперед, ми виділяємо в даному випадку *об'єктивні тести*. Це ті методики, в яких є одна правильна відповідь.

Другий, великий вид методик, це так званий *стандартизований самозвіт*. Вони спираються на використання вербальних здібностей випробуваного. Про всяк випадок нагадую, що вербальний це означає словесний. Тобто в цьому випадку ми використовуємо фантазію, уяву, пам'ять випробуваного. І просимо в словесній формі висловити своє ставлення до будь-кого, до чогось, або до якогось явища нашого життя. До стандартизованих самозвітів належить дуже багато методів. Насамперед, це *тести-опитувальники*. Це якраз класичний діагностичний тест. У ньому зустрічаються або питання, або твердження, і кожне таке твердження супроводжується набором відповідей типу меню. Мінімальний набір відповідей - це два, типу так-ні, але буває навіть шість, і сім. Найчастіше, звичайно, два. Випробуваний має зробити однозначний вибір. Він не має права взагалі не відповідати на якесь питання, і він не має права дати кілька відповідей на те саме питання. У такому разі найчастіше ми рекомендуємо випробуваним відповідати якнайшвидше, не замислюючись. Тому що, якщо починаєш довго розмірковувати над таким питанням, то відповідь починає поступово трансформуватися на все більш складну форму, і дуже важко зробити однозначний категоричний вибір.

Другий вид стандартизованих самозвітів – це *відкриті опитувальники*. Здається, вони компенсують основний недолік

попереднього виду діагностичних методів. Тобто, у цих опитувальниках є стандартний набір завдань або питань, а ось відповіді випробуваний може давати довільні. Але тут виявляється, що ці методики виконувати досить складно. Вони вимагають, з одного боку, принаймні середнього рівня інтелекту від випробуваного, а з іншого боку, вони вимагають високої мотивації. Тому що формулювати розгорнуті відповіді це важкий вид інтелектуальної діяльності. Зазвичай, люди досить швидко втомлюються від такого виду методик. І це варто враховувати, коли ви вибираєте метод діагностики. Відкриті опитувальники мають приховані шкали. Тобто ці довільні відповіді піддаються контент-аналізу, від англійського слова content, що означає "зміст". І в результаті цього аналізу, ось цю розгорнуту велику відповідь випробуваного психолог відносить до якоїсь певної категорії. І за приналежність до цієї категорії дається кілька балів. А потім, як і в будь-якому стандартному опитувальнику, ці бали підраховуються і ми отримуємо деякі показники. Тобто, виходить ситуація, що випробуваний формулює великі розгорнуті відповіді, а ми в результаті маємо той самий кількісний вимір.

Третій вид стандартизованих самозвітів – це шкальні техніки. Автором цих технік є соціальний психолог Осгуд. І вони передбачають дуже гнучку процедуру діагностики. Найчастіше ми використовуємо шкальні техніки тоді, коли нас дуже цікавить якась сфера життя, для якої не розроблені ще стандартизовані самозвіти. В цьому випадку випробуваний сам оцінює вираженість деякого явища або особливості якоїсь людини за шкалами, які пропонує психолог-психодіагност. Наприклад, ми можемо розробити список біполярних характеристик, що описує можливий образ майбутнього (щасливе-несчасне, велике-мале, веселе-сумне). І тоді випробуванний буде, дивлячись на ці шкали, вибирати деякі значення, що характеризують його особистий образ майбутнього. Так само ми можемо оцінювати образ якогось професіонала. Наприклад, ми можемо запропонувати людям список із 20 якостей та оцінити, яким має бути добрий викладач. І потім, математично обробивши результати, ми отримуємо цей самий профіль, який може описати, якраз особистісні особливості представника певної професії.

Ну і ще один вид стандартизованих самозвітів – це індивідуально-орієнтовані техніки. Це, насправді, не методики, а технології. Тобто в цьому випадку заздалегідь описується деяка приблизна процедура, що ми робитимемо разом із випробуванним. При цьому кожна конкретна відповідь випробовуваного визначає, яке подальше питання ми йому ставитимемо. Скажімо, ми хочемо дослідити образ професійного світу, уявлення про професійну діяльність у людини. Ми просимо людини «Назвіть дві професії, з якими ви знайомі найбільше?» Після того як людина нам називає ці дві професії, потім, ми починаємо вже розмовляти саме про ці професії, які будуть унікальні та відповідати саме цьому випробуваному. Наприклад, просимо віділити деякі характеристики цих професій. Випробуваний називає таку характеристику, як «весела». Тоді ми питаємо, а друга професія яка за цією характеристикою – «весела чи сумна, наскільки весела»? Такий прийом дає нам інформацію про ті характеристики, які використовує людина для сприйняття світу (скельця, лінзи скрізь які вона дивиться на оточуючу дійсність). Таким чином, підхід є саме індивідуально орієнтованим і дозволяє виявити деякі унікальні, неповторні властивості людини.

Наступний підхід, який знаходить зараз дуже широке застосування в діагностичних процедурах, це так звані **експериментальні діагностичні методи**. У цьому випадку ми вже не просимо людину розповісти про себе, ми звертаємось до неї з проханням показати певний варіант поведінки. Ці дані зараз вважаються достовірнішими. Не треба розповідати, чи ви є лідером, просто тут і зараз продемонструйте свої лідерські якості. Це буде гарантією того, що вони справді у вас є. Якщо говорити про форму, що це таке, то експериментальні методи діагностики, найчастіше, нагадують класичне тренінгове заняття. Коли збирається група людей, їм дається якесь завдання, і ми можемо спостерігати, або для більшої достовірності знімати на камеру, а потім дивитися, як люди виконують ці завдання. І за фактом виконання завдання ми робимо висновок про наявність чи відсутність якоїсь небуть характеристики поведінки.

Також до найпопулярніших методів діагностики відносяться так звані **проективні методики**. В основі лежить поняття проекції – безсвідомого приписування чомусь або комусь власних думок, станів, відчуттів, вважаючи при цьому, що він сприйняв щось приходить ззовні, а не зсередини самого себе. Цьому буде присвячена наша окрема лекція в подальшому, тому поки що просто коротка згадка. У цих методиках як стимул виступає малоструктурований, незрозумілий, неоднозначний матеріал. Випробовуваний дає відповіді, виходячи саме з особистого життєвого досвіду. Скажімо, йому потрібно подивитися на кольорові картки і вибрати який колір найбільше зараз йому тішить око. Ці методики дозволяють виявити малоусвідомлювані установки та якісь приховані внутрішні тенденції у поведінці людини.

Ну і останній вид психодіагностичних методик, про які я хотіла б вам сьогодні розповісти, це діалогічні, від слова "діалог", або, наукова назва, **інтерактивні діагностичні процедури**. Вони можуть бути вербальними (бесіда) та невербальними (ігри). Сюди відносяться діалогічні ігри. Це метод діагностики, який передбачає деяку діяльнішу взаємодію психолога та випробовуваного, коли психолог ставить деякі питання, отримує відповіді і на підставі цього робить якісь інтерпретації. Дуже часто це виявляється єдиним методом діагностики. Наприклад, з маленькою дитиною вам дуже важко застосовувати стандартний психологічний тест та зачитувати йому питання з трьома чи чотирма варіантами відповідей та просити зробити однозначний вибір.

Взагалі, загалом, як я вже говорила, діагностичні діалогічні процедури в діагностиці ХХІ століття вважаються все-таки основним и найбільш достовірним методом.

Питання для перевірки теми

1. Назвіть критерій за яким виділяються види психодіагностичних методик у класифікації О.О.Бодалева, В.В.Століна.

2. Назвіть види методик, що входять до групи стандартизованих самозвітів.
3. Назвіть групи методик і відповідних методологічних принципів у класифікації О.О.Бодалева, В.В.Століна.

Питання 3

Структура психологічного тесту

Сьогодні ми з вами поговоримо про структуру психологічного тесту. Ну і, зрозуміло, взагалі, спочатку дамо визначення, що це таке. У своїй минулій лекції я говорила про те, що з одного боку психологічна діагностика в першу чергу асоціюється з класичним тестом, а з іншого боку, ці класичні тести викликають найбільшу кількість нарікань з боку користувачів. Але це в жодному разі не говорить про те, що психологічні тести найближчим часом перестануть використовувати. Це найекономічніший і найзручніший спосіб отримання діагностичних даних. Тому ми даватимемо сьогодні йому розгорнуту характеристику.

Якщо ми хочемо дізнатися, чи боїться людина темряви, то, звичайно, найвірогіднішим способом буде влаштувати серію експериментальних випробувань. Коли ми з приладом нічного бачення, причаївшись, спостерігатимемо, що людина робить у темряві, як вона поводить себе, фіксувати це, і на підставі отриманих відеоматеріалів робити деякі висновки. Але це дуже дорого, і далеко не завжди ми маємо таку можливість. «Чи ви боїтеся темряви?» Звичайно, якщо ми просто запитаємо, то похибка вимірювання буде дуже велика. Але якщо ми будемо ставити серію питань, які трошки відрізняються між собою за змістом, але вони всі на одну й ту саму тему, то потім, проаналізувавши цю велику сукупність відповідей піддослідних, ми можемо за допомогою спеціальних математичних методів обробки результатів мінімізувати похибку вимірювання і зробити досить вірний умовивід. Таким чином тест виник як ресурсно економічний варіант заміни класичного експерименту.

Що таке психологічний тест? Психологічний тест - це метод вимірювання властивостей особистості та особливостей інтелекту, який характеризується високим ступенем об'єктивності, надійності та валідності.

Зауважте, що ми окремо використовуємо дві характеристики: інтелект людини і особистість. Хочу особливо наголосити, що в класичній психодіагностиці інтелект і особистість розглядалися як два незалежні чинники. Саме з цих позицій ми з вами розглядатимемо класичні діагностичні методики. І тільки в останній, п'ятій темі ми з вами спробуємо поєднати ці два підходи в єдине ціле і поговоримо про складні сучасні методики, які розглядають інтелект і особистість як тісно взаємопов'язані один з одним.

Поговоримо трохи докладніше про це визначення. Насамперед у цьому визначенні слід звернути увагу на характеристику «об'єктивність». Це одна з найголовніших визначень цього поняття. Досягається вона через стандартизованість вимог які пред'являються до такого вимірювання. Однакова інструкція для усіх, однакові умови тестування від усіх, які не можна порушувати, однакові питання, однакові способи обробки результатів та однакові і дуже суворі правила інтерпретації.

Наступна особливість цього визначення — це нові загадкові слова: надійність та валідність. Це спеціальні наукові терміни, які описують достовірність методики, що застосовується, і в наступному питанні теми, яку ми з вами зараз вивчаємо, ми якраз будемо про ці характеристики достовірності говорити досить багато.

Ну а тепер поговоримо з вами про **структуру психологічного тесту**. Одним із найпростіших способів визначення того, наскільки якісна та достовірна методика перед вами, якщо ви до цього з нею не працювали, це просто уважно подивитися на її опис. Якщо ви бачите, що всі блоки, елементи, структури психологічного тесту є і в достатньому обсязі, то,

швидше за все, перед вами досить хороша, розроблена, технологізована діагностична методика. Якщо ж явно щось відсутнє, то тоді означає — хтось поспіхом створював цю методику, або поспіхом, у неповному обсязі навів опис даної методики в тому джерелі інформації, яке перед вами.

Перша частина будь-якого діагностичного тесту – це інструкція для психолога. У ній обов'язково має наводитися *опис теорії, на основі якої розроблено цей тест*. Хочу особливо наголосити, що в психології дуже багато випадків, коли кілька різних авторів визначають один і той же термін абсолютно по-різному. Крім цього, інструкція для психолога обов'язково повинна містити дані про те, для кого призначено цей тест і в яких умовах його потрібно застосовувати. Найчастіше більшість методик призначені для дорослого населення, і тестування має відбуватися за стандартних нормальних умов. Іноді бувають досить суттєві обмеження. Класичний приклад – це дуже популярна у нашій країні методика, малюнок сім'ї. Вона призначена для дітей віком до десяти років. У цей час сім'я для них є найбільш значущою частиною життя. Тому залежно від того, як вони сприймають свою сім'ю, ми можемо говорити про їх загальний емоційний стан. Якщо ж ми тестуватимемо дорослих людей, то є люди, для яких сім'я дуже важлива, а є люди, які, наприклад, зараз дуже зайняті власною кар'єрою, тому їхні відповіді щодо сім'ї не будуть для нас достовірно інформативними. Ці обмеження треба добре усвідомлювати. Бувають методики, які потрібно проводити, наприклад, лише при денному освітленні. Це пов'язано з сприйняттям кольору. І низку інших тонкощів. Обов'язково слід звертати на них увагу.

В інструкції для психолога обов'язково має бути інформація про достовірність тесту: об'єктивність, надійність та валідність виражені у числовій формі. Можливо, ви в практичній діяльності потім не пам'ятатимете, які мають бути значення, які характеристики там повинні бути обов'язково описані. Ну знову ж таки, є дуже проста ознака: якщо ви дивитесь методичні рекомендації щодо застосування деякого тесту, і там є великі розгорнуті описи характеристик достовірності методики –

отже, можете бути впевнені, що ця методика є достовірною. А якщо приводяться тільки «питання та ключі», то сумнівно, що ця методика взагалі проходила перевірку.

Особливо я хочу наголосити, що в нашій країні більшість методик є перекладеними та адаптованими. Тобто вони розроблялися десь в інших країнах, іншими мовами, в рамках іншої культури і потім перекладалися на нашу мову. Тому потрібно звертати особливу увагу не лише на те, хто розробив методику і як він перевіряв її достовірність, але обов'язково також дивіться на те, хто перекладав методику, і при перекладі, хто перевіряв достовірність методики, наскільки великою була програма досліджень. У нас є досить багато тестів, які розроблялися серйозно, з великими інтерпретаціями, з великими описами, а при перекладі, наприклад, вони адаптувалися на 25 людей. Тобто, щось переклали, когось потестували, приблизно подивилися і вирішили, що методика готова. І виходить, що у всьому світі посилання на цю методику дуже докладні, і багато хто з нею працює, а наш вітчизняний аналог, на жаль, мало кажучи, сируватий і не достовірний.

Друга частина методики – це інструкція для випробуваного. Вона містить інформацію про те, що потрібно буде робити, для чого дана методика призначена і як потрібно поводитися під час діагностичної процедури. Найчастіше ця частина тесту описується досить добре, тому що інакше просто методику в принципі неможливо застосувати.

Третя та основна частина методики – це стимульний матеріал. Стимул це те, на що випробуваний повинен реагувати. У найширшому сенсі, найчастіше ми маємо справу з деяким текстом: або питання, або оповідальні речення, щодо яких має випробовуваний якийсь висловитися. Але це може бути все, що завгодно. Стимульним матеріалом можуть бути, як я вже казала, кольорові картки, а може бути просто порожній аркуш паперу, на якому випробуваному пропонується щось намалювати.

Четверта частина психологічного тесту на професійному жаргоні називається «ключі». Це правила так званої первинної обробки результатів, коли відповіді випробовуваного якимось співвідносимо з деякими стандартами і отримуємо кількісний показник. У стандартизованих методиках обов'язково є так звана норма. Ключі - це деякі еталонні відповіді випробовуваного, нібито як людина з максимально вираженою яскравістю певної характеристики так би відповідала. Вони зазвичай наводяться у вигляді деякого списку, або іноді це прямо бланк правильних відповідей, дивлячись на який, ми можемо співвідносити відповіді конкретної людини та еталонні. І найчастіше за збіг конкретної відповіді випробовуваного з еталонним нараховується один бал. Якщо відповідь не збігається з стандартним, ми просто нічого не нараховуємо. Це класична форма організації діагностичної методики. І тут ми отримуємо деякий кількісний показник. Наприклад, за шкалою тривожність ми здобули 17 балів. Ось це буде первинна обробка результатів.

А остання частина діагностичного тесту це правило вторинної обробки результатів, або це правило інтерпретації результатів. В англійській мові є два дієслова, translate та interpret. Translate означає дослівний переклад, а interpret означає пояснення. Звідси з'явилося слово інтерпретація.

Коли перед вами сидить ваш випробуваний, який пройшов діагностичну процедуру, у вас етичний стандарт не дозволяє йому сказати: «Дорогий, ти отримав 17 балів, будь щасливий і йди своєю дорогою». Ви повинні йому щось розповісти. Більше того, я вам уже говорила, що кількісні показники просто заборонено говорити непрофесіоналу, він може неправильно пояснити їх потім. Завдання психолога саме проінтерпретувати. Це найскладніша частина роботи психодіагноста – дати пояснення. Ми повинні розповісти людині, якою вона є з точки зору результатів тесту. Тобто не 17 балів, а що? На жаль, дуже часто це найслабша частина опису діагностичної методики. У найгіршому варіанті буває фраза, що якщо значення за даною шкалою вище стільки-то балів, то це високий результат, а якщо нижче - то це низький результат, і психодіагност вже сам повинен щось

придумати, що він скаже людині, що таке високий результат і що таке низький. Книжок, у яких давалися б хороші інтерпретації, на жаль, дуже мало. Це дуже важка, дуже складна робота, і далеко не завжди психологи доробляють її до кінця, створюючи методуку.

Питання для перевірки теми

1. Поясніть, яка причина виникнення такого явища як тест (чому недостатньо було класних наукових методів – експерименту та спостереження).
2. Дайте визначення поняттю тест та поясніть його.
3. Опишіть структуру психологічного тесту.
4. Поясніть, які компоненти включає в себе частина тесту, що призначена для психолога.

Питання 4

Надійність

Дане питання присвячене психометричним характеристикам психологічного тесту. І ми сьогодні з вами починаємо розмовляти про характеристики достовірності психологічної методуки.

І починаємо ми розмову з такого показника, як надійність. Що це таке?

Надійність - це узгодженість результатів тесту, одержуваних при повторному його застосуванні до тих самих випробуваних у різні моменти часу, з використанням різних наборів еквівалентних завдань або зміни умов обстеження.

Надійність відноситься до системи вимірювання, а для того, щоб краще зрозуміти зміст цього терміну, мені дуже подобається наводити приклад про еталонний метр. Ось є еталонний метр, який виготовлений із спеціального сплаву, і зберігається в Парижі в особливих умовах. А є метри, якими ми робимо наші виміри. І якщо ми хочемо, щоб наш вимір був надійним, дуже важливо, щоб наш метр, який ми тримаємо в

руках, відповідав максимально тому еталонному метру, який зберігається в Парижі. Наприклад, якщо ми хочемо поміняти скло в нашому вікні, то беремо свій метр, вимірюємо його розмір і потім йдемо з цими даними в майстерню до скляра. Він має свій метр, яким він теж відміряє скло і відрізає нам потрібний розмір. А ось потім починаються дива. Коли ми пробуємо вставити нове скло у наше вікно, ось тут ми дізнаємося, чи були надійні наші виміри. Якщо мій метр і метр скляра були однаковими і відповідали деякому стандарту, то тоді нове скло просто стане в наявне вікно. А ось якщо вони розтягувалися, стискалися і були трошки різними, то тоді наші виміри будуть нестабільними, і нове скло або випадатиме з вікна, або буде більше за нього за розміром і просто не входить.

Те саме з психологічним тестом. Якщо ми виміряли, наприклад, тривожність: ось сьогодні у нас людина вийшла тривожною, він тривожний тільки ось зараз чи ми можемо взагалі припускати, що найчастіше він поводитиметься як тривожна людина? Через тиждень ми знов протестуємо цю ж людину цією ж методикою і що вона покаже, що ця людина тривожна, чи вже зовсім щось інше покаже цей тест? Про те, що методика є надійною ми кажемо тоді, коли методика в обох випадках дає однаковий результат. Ось це і є поняття надійності. Які бувають види надійності? Як можна її виміряти?

Отже, *перший вид надійності це так звана ретестова надійність, test-retest reliability*. Це найпростіше та очевидне. Якщо ви хочете зрозуміти, наскільки стабільні в часі результати вимірювань за даною методикою, то ви берете групу піддослідних, тестуєте їх, робите паузу на тиждень або на місяць, а потім тестуєте повторно і після цього порівнюєте, наскільки стабільні результати або, математично висловлюючись, наскільки узгоджені між собою результати першого та другого виміру. А яка математична характеристика вимірює узгодженість двох результатів? Це коефіцієнт кореляції. Отже, ми проводимо два виміри та підраховуємо кореляцію між показниками вимірювань у першому та у другому випадку.

А ось тепер наступне питання: що таке коефіцієнт кореляції та як вимірюється коефіцієнт кореляції? Коефіцієнт кореляції - це міра узгодженості між показниками і завжди знаходиться між -1 до $+1$. Якщо результати двох вимірів узгоджені між собою, тобто обидва рази результати дуже схожі, то коефіцієнт кореляції буде ближче до $+1$, а якщо результати вимірювань дуже відрізняються між собою, то коефіцієнт кореляції буде ближче до -1 . Це означає, що коли в одному вимірі результат дуже високий, то в іншому вимірі він буде дуже низьким, або навпаки. У нашому випадку, коли ми говоримо про надійність вимірювань, результат коефіцієнта кореляції має бути вищим за $0,75$. Якщо значення кореляції будуть нижчими за цей показник, ми цілком твердо можемо говорити про те, що дана методика ненадійна.

Однак далеко не завжди ретестова надійність ефективна у своєму застосуванні. Наприклад, якщо ви досліджуєте надійність інтелектуальної методики, то навіть якщо ви не пам'ятаєте при повторному тестуванні точних відповідей, які повинні були бути, у будь-якому випадку другий раз поспіль виконувати одне і те ж завдання вже легше, і результати практично завжди будуть трохи покращуватись. Те саме стосується і особистісних методик. Коли ви один раз відповідали на питання методики, у вас у голові все одно намалювалася деяка картинка. І це закон соціальної психології. Відповідаючи на питання цієї методики вдруге, ви обов'язково будете про себе думати: «Ага, ось минулого разу я відповідав, сказав ось так і, мабуть, про мене подумують ось так, мабуть, зараз я дам точнішу відповідь, і тут трохи відповім по-іншому». І ось ці образи, які виникатимуть у вашій голові, вони спотворюватимуть достовірність відповідей.

Тому виник другий *вид надійності* - *надійність взаємозамінних форм*. У цьому випадку також підраховується коефіцієнт рангової кореляції, лише тестування проводиться в один прийом, але двома різними методиками. Точніше, двома еквівалентними формами одного і того ж тесту. І якщо тести створені вірно, то її результати будуть надійними. Але тут виникає наступна проблема: де знайти взаємозамінну форму?

Дуже рідко автори одночасно створюють декілька форм методики. Можу згадати в цей момент тільки тест Кеттела, тест Айзенка.

Тому третім та найпоширенішим видом визначення надійності стало виявлення *однорідності або гомогенності тесту*. А в іноземній літературі цей вид надійності називається *split-half reliability*. У цьому випадку ми використовуємо лише одну, нашу рідну експериментальну методику, надійність якої ми хочемо з'ясувати. І випробуваний її виконує цілком природним чином. А ось при обробці результатів ми її розщеплюємо на дві половинки, які починаємо розглядати як дві незалежні взаємозамінні форми. Розщеплення найчастіше відбувається за принципом «парна-непарна відповідь». Іноді ми можемо просто розділити методику першу половинку і другу половинку. Знову підраховуємо коефіцієнт кореляції та дивимось, наскільки результати узгоджені.

І, нарешті, останній вид надійності, про який я хочу вам сьогодні розповісти. Про нього багато почали говорити вже у ХХІ столітті, коли дуже широко почали застосовувати ідеографічний підхід у дослідницьких процедурах. Це надійність спостерігача чи *міжекспертна надійність*. Вона показує нам, наскільки збігаються результати діагностики при застосуванні однієї й тієї методики різними психологами-психодіагностами. Цей вид надійності особливо актуальний, коли ми застосовуємо так звані експериментальні методи психодіагностики чи проєктивні методики, де інтерпретація може залежити від психологічних особливостей самого експериментатора, а не від чітких кількісних показників. Наприклад, памятаєте тест «Хто Я» Куна та МакПартленда? Де потрібно було віднести судження до певної категорії? Так от судження і категорії, до яких їх можна віднести, можуть бути такими, що їх усі експерти розуміють однаково. Тоді тест і його інструкції надійні. Якщо ж різні експерти отримують при обробці ну зовсім різні результати, то тест зроблений невдало.

Питання для перевірки теми

1. Дайте визначення надійності.
2. Перерахуйте види надійності
3. Дайте визначення ретестової надійності.
4. Назвіть математичний показник за допомогою якого визначається ступінь надійності тесту.
5. Назвіть мінімальну величину математичного показника надійності.
6. Опишіть сутність надійності взаємозамінних форм.
7. Назвіть недолік такого виду надійності як надійність взаємозамінних форм.
8. Опишіть поняття надійності отриману шляхом розщеплення.
9. Опишіть поняття експертної надійності.

Питання 5

Валідність

У данному питанні ми поговоримо про ще одну характеристику достовірності тесту – це валідність. Що це таке?

Валідність, або англійською validity (від латинського validus, сильний, здоровий, гідний) вона вказує нам, що саме вимірює тест і наскільки добре він це робить. Нагадую, що надійність є кількісною характеристикою тесту. Вона показує точність вимірів. А валідність є якісною характеристикою, вона показує, наскільки тест вимірює саме те, що він має вимірювати. Тобто якщо висловлюватись звичайною мовою, валідність показує, наскільки назва тесту, заголовок відповідає реальним результатам, які ви отримаєте наприкінці. Наприклад, якщо тест на тривожність, то людина з високими показниками цього тесту дійсно буде тривожною або вона просто активно жестикулює, емоційна і яскраво виражає всі свої почуття і думки чи взагалі вона агресивна, а не тривожна?

Фахівці дуже часто вживають термін «висока валідність» або «низька валідність», але при цьому валідність кількісно

виміряти буває досить складно, і це один із парадоксів, одна з проблем дослідження валідності. Абсолютно високих значень валідності практично не буває, вона завжди нижча за надійність. Абсолютно висока валідність можлива лише у чистому класичному експерименті. У реальному ж експерименті, у природному чи тим більше психодіагностичному методі валідність завжди буває досить низькою, це потрібно пам'ятати. Це одна з явних ознак, яку ви повинні завжди відстежувати, розглядаючи новий тест, що валідність має бути досить високою, але в той же час, якщо її реально вимірювали, вона завжди нижча за надійність. Які ж бувають види валідності?

Перший вид валідності це так звана *змістовна валідність*, або це валідність на рівні здорового глузду. Вона визначається тим, наскільки зміст завдань діагностичної методики відповідає меті тестування. Наприклад, якщо в методиці стоїть назва «тривожність», то питання в ній, мабуть, мають бути на якісь подібні теми, «чи боїтеся темряви?», «Чи дивіться ви спокійно фільми жахів?» і так далі. А якщо в методиці буде питання «чи любите ви шоколадні цукерки?», тоді валідність її, мабуть, буде вже недостатньо висока. Змістовна валідність зазвичай оцінюється експертами. Вони дають свої оцінки, які потім кількісно обробляються. Окремим випадком змістовної валідності є *очевидна, або лицьова, або інакше це називають фейс-валідність*, яка показує відповідність змісту методики очікуванням тестованого. Тобто, наскільки методика зрозуміла, очевидна для випробуваного. Наскільки адекватно він її сприймає і наскільки спокійно реагує, розуміючи, що ці завдання спрямовані саме на цю мету.

Наступний вид валідності – це *операційна валідність*. Вона найчастіше вимірюється в експериментальній психології, коли оцінюється достовірність експерименту. У психодіагностиці найчастіше застосовується вужче поняття, це вид операційної валідності, який називається «конструктна валідність», від слова construct. Цей вид валідності показує, наскільки зміст і результати методики відповідають тій теорії, яка покладена в її основу, тобто конструкту, який закладений у змісті методики. Наприклад, якщо

перед вами тест на визначення типу темпераменту, що базується на широко відомій теорії Гіппократа, то, мабуть, випробувані, виконавши ці методики, повинні розділитися та співвідноситися з одним із чотирьох видів темпераменту. Нагадаю, що за Гіппократом це сангвініки, флегматики, меланхоліки та холерики. Але якщо серед ста осіб, які пройшли тестування, буде, наприклад, 75 сангвініків та жодного меланхоліку, то, швидше за все, ця методика не валідна. Методика з високою валідністю показуватиме приблизний рівномірний розподіл за всіма можливими типами, які закладені в теорії. Або, наприклад, якщо феномен, для діагностики якого призначена методика, за думкою автора цього феномена, є повною протилежністю іншого явища, то дана методика повинна показати повну відсутність узгодженості з результатами діагностики цього іншого феномену. Наприклад, за результатами наукових даних особистості з високим рівнем тривожності зазвичай не властива толерантність до невизначеності. Тож результати діагностики терпимості до невизначеності (методикою, що тільки створюється) повинні мати негативний коефіцієнт кореляції з результатами діагностики тривожності (методикою, що вже перевірена давно і точно працює). Спосіб вимірювання конструктивної валідності є проведення такої досить складної математичної процедури як факторний аналіз.

Валідність за критерієм показує, наскільки результати тесту співвідносяться з деякими реальними критеріями, взятими із життя випробуваного. Тобто наскільки результати, отримані у штучних умовах психологічного тестування, відповідають поведінці, яку людина демонструє повсякденно. Скажімо, якщо людина виконувала методику на визначення рівня інтелекту і в нього вийшов високий IQ, то цей вид валідності покаже, що людина насправді хоча б просто добре навчалася у школі чи університеті. Одним із видів критеріальної валідності є так звана «прогностична» валідність. За назвою зрозуміло, що у разі результати тесту співвідносяться з прогнозом поведінки людини у майбутньому. І якщо результати тесту дозволяють передбачити добре поведінку людини надалі, то в цьому випадку ми можемо говорити про те, що валідність даної методики досить висока в

прогностичному сенсі. Ще одним видом критеріальної валідності є поточна валідність. Показники поточної валідності - це показники, які свідчать про те, чи представлено психічна властивість, яку ми вивчаємо у даний час у даного випробуваного.

Питання для перевірки теми

1. Дайте визначення валідності.
2. Назвіть математичний показник за допомогою якого визначається міру валідності тесту.
3. Назвіть мінімальну величину математичного показника валідності.
4. Опишіть взаємовідношення між математичними показниками надійності та валідності.
5. Назвіть види валідності.
6. Що таке «очевидна» валідність?
7. Опишіть суть конструктної валідності.
8. Опишіть суть критеріальної валідності.
9. Що таке прогностична валідність? Опишіть її сутність і призначення.
10. Що таке поточна валідність і чим вона відрізняється від критеріальної та прогностичної валідності.

Питання 6

Репрезентативність та норми у психологічній діагностиці

У даному питанні ми розглянемо проблему "Репрезентативність та норми у психологічній діагностиці". Це дві останні психометричні характеристики, про які ми з вами говоритимемо.

І ми почнемо з **репрезентативності**. Само це слово взято з математики – відповідність характеристик вибірки характеристикам популяції чи генеральній сукупності в цілому. Репрезентативність визначає наскільки можливо узагальнювати результати дослідження з залученої певної вибірки на усю генеральню сукупність з якої вона була вибрана. Тут є такі

поняття як вибірка та генеральна сукупність. **Вибірка** - це деякий набір піддослідних, на яких проводилася апробація методики чи на яких проводилося дослідження та визначалися норми. Вибірка дозволила отримати деякі результати та зробити на підставі цього деякі висновки. А **генеральна сукупність** – це група людей, на яких ці висновки можна поширити. Тобто, це якась група людей, досить абстрактна, яких ми не знаємо в обличчя, яких ми не бачили, але приблизні характеристики яких ми розуміємо. Це ті люди, до яких, у разі психодіагностики, застосуємо наш психологічний тест. Так от, саме репрезентативність показує, наскільки ця вибірка відповідає тій генеральній сукупності, на яку розрахований психологічний тест. З математичної погляду, ця характеристика достовірності описується законом нормального розподілу. Це так звана крива Гауса.

Говорячи про криву Гауса, мені хочеться, щоб ви не просто розуміли її математичну суть, а ще й розуміли, яке значення в психології вона має і як її інтерпретують. У випадку з психологією по осі x , у даному випадку, на даному графіку, будуть відкладені значення за цією шкалою тесту. А по осі y будуть відкладені кількості людей, які мають дані значення. Психологічний сенс цієї кривої Гауса, ось цього дзвіночка, у тому, що у самій серединці, на найвищій точці, перебуватиме x середнє, середнє значення за цією шкалою. Якщо тест репрезентативний, більшість людей матимуть середні значення за цією шкалою теста. І невелика кількість людей матимуть низькі значення, і невелика кількість людей матимуть високі значення.

Однак хочу наголосити, що нормальний розподіл буває найчастіше у тестах, але далеко не завжди. Іноді розподіл випробуваних за шкалою тесту буває нерівномірним. І психологів такий варіант також влаштовує. У цьому випадку в якості характеристики репрезентативності висувається вимога стабільності результатів, щоб на різних групах випробуваних вид розподілу був завжди однаковий. До таких методик, наприклад, можна віднести самоактуалізаційний тест (САТ). Не існує такої людини у якої результати діагностики за цією методикою були б низькими. Найчастіше, результати середні та високі. Тобто

нормального розподілу немає. Але, при цьому, вид розподілу, ця крива, що йде плавно вгору, завжди стабільна. Це свідчення репрезентативності цієї методики. Таким чином, репрезентативність нам потрібна для того, щоб ми могли розділити значення на шкалі, що ми вимірюємо, на низькі, середні та високі.

Таким чином, ми з вами підійшли до останньої нашої психометричної характеристики, яку я вже багато разів згадувала, а тепер ми поговоримо про це докладно. **Це норма.** Що це таке? У широкому значенні норма показує межі середніх значень. Пам'ятайте той приклад, коли я вам говорила, що, якщо у вас за шкалою вийшло 17 балів, "В тебе 17 балів, йди". Ви повинні це якось прокоментувати та описати. Так ось норма нам якраз для цього і потрібна, щоб ми подивилися у свою табличку і зрозуміли, ага, а 17 балів, це у нас насправді середнє значення. А якщо значення середнє, то тоді означає людина така-то. Отже, які бувають норми? Соціокультурні та статистичні.

Соціокультурні норми описують певний норматив поведінки, який, найчастіше у неявній формі, визнається у суспільстві як бажаний. Це така форма поведінки або вираженість якості, що явно чи неявно вважається бажаним чи доцільним. Можливо, про це вголос не йдеться, але передбачається, що якщо ти хороша, успішна, гідна людина, то, швидше за все, у тебе має бути приблизно таке. Наприклад, в соціумі так прийнято, що привабливий рівень інтелекту людини це, як найменше – середній, а краще високий. Якщо низький, то це осуджується і зневажається.

Які ж бувають **статистичні норми**? Для підрахунку статистичних норм застосовується так званий метод квантілей. Від слова "квант". Цей термін до нас прийшов із фізики. Отже, що за кванти використовуються в психометриці? Метод квантілей передбачає розбиття шкали на частини: зона низьких значень, зона середніх значень та зона високих значень. Але трапляються й інші випадки. А метод квантування – це саме той метод, який застосовують спеціалісти для виявлення норм.

Перший вид статистичних норм, про який хочу розповісти, це досить рідкісний показник, він називається *процентиль*. З назви відомо, що шкала нормування вимірюється від 0 до 100%. І показники конкретного випробуваного характеризують те, скільки відсотків людей у генеральній сукупності має значення нижче, ніж у цієї людини. Наприклад у наведеному графіку вказано, що показник в 6 балів і менше мають не менше ніж 78 % людей. І це та кількість людей, яка має показник також рівня як і наш випробуваний або ж навіть нижче. Ця норма не набула дуже широкого поширення, оскільки її підрахунок досить трудомісткий, а додаткової інформації, порівняно з іншими видами квантів, процентиль не дає. Тому ми можемо нарахувати буквально кілька методик, які використовують такі шкали, саме із процентилями.

Найбільшого ж поширення набув метод *квартилів*. Кварта – це термін, взятий із музики. Кванти, а всередині них кварта. Відповідно, кварта - це чотири латиною. І в цьому випадку шкала поділяється на чотири частини. Перша частина – це зона низьких значень, друга та третя частина – це зона середніх значень та четверта частина – це зона високих значень. У своїй сьогоднішній лекції я дещо у спрощеній формі викладаю вам суть цих термінів, звичайно ж, ось ці чотири відрізки, вони далеко не завжди однакові.

Наступний вид норм – це *децилі*. Або в англійській вони ще називаються стени. З назви зрозуміло, що ці норми поділяються на десять пунктів. Тобто в цьому випадку шкала у нас вимірюється від 1 до 10. Ці норми застосовуються найчастіше у великих складних методиках, де багато різних шкал, і на кожному зі шкал працює різна кількість питань. І тут виникає необхідність порівнювати результати між собою, і простий арифметичний підрахунок тут не завжди спрацьовує. Наприклад, якщо ви маєте дві шкали, на одну шкалу працює 20 питань, а на іншу шкалу працює 40 питань. І ваш піддослідний отримав і за першою шкалою і за другою шкалою 15 балів. Якщо ми просто з вами подивимося на ці дві цифри, то у нас з вами може виникнути відчуття, тут 15 і тут 15. Але ж 15 з 20 балів - це зовсім не те саме,

що 15 балів із 40. Мабуть, все-таки ці значення не однакові. Саме в цьому випадку ми з вами використовуємо цю спеціальну штучну шкалу стнів. У стенованій шкалі, яка, як я вже сказала, вимірюється від 1 до 10, значення 1, 2, 3 – це завжди низькі значення; 4, 5, 6, 7 – це середні значення; і 8, 9, 10 – це високі значення.

Обробка результатів тесту проводиться у два етапи. Спочатку підраховуються звичайні бали у тесті за шкалами, як це робиться завжди. Ці бали називаються сирими. Потім відбувається повторна обробка результатів, коли дані сирі значення перетворюються на стеновані, наприклад, через знайомі вам таблиці заздалегідь розрахованих стнів. Ці таблички зустрічаються досить часто у описі методик. У таких табличках завжди 11 колонок.

Перша колонка - це назва шкали, а потім десять колонок з номерами стнів. А всередині цих колонок знаходяться межі значень, які ми відносимо до тієї чи іншої стени. Наприклад, у нашому з вами прикладі ми підемо найпростішим шляхом, хоча далеко не завжди все буває так рівномірно і просто, ми розбиваємо нашу шкалу від 1 до 20 на 10 рівних відрізків і шкалу від 1 до 40 теж на 10 рівних відрізків. І тоді ми з вами бачимо, що за першою шкалою наше значення потрапляє до інтервалу від 15 до 16 балів, які знаходяться у восьмій колонці, тобто відповідає восьми стенам.

А в другій шкалі наше значення потрапляє до інтервалу від 13 до 16 балів, що відповідає чотирьом стенам. Таким чином, ми з вами розуміємо, що за першою шкалою у нас випробуваний отримав вісім стнів, і це високі значення, а за другою шкалою наш випробуваний отримав 4 стени, і це середнє значення, ми можемо сказати, що на межі низьких. Таким чином, інтерпретація, зміст цих двох значень будуть абсолютно різними. Саме для цього нам норми й потрібні.

Питання для перевірки теми

1. Дайте визначення поняттю репрезентативності.
2. Дайте визначення поняттю вибірка.
3. Дайте визначення поняттю генеральної сукупності.
4. Опишіть взаємовідношення між репрезентативністю, вибіркою та генеральною сукупністю.
5. Що таке «крива нормального розподілу»?
6. З якою метою використовується поняття «крива нормального розподілу» в психології?
7. На яку закономірність слід орієнтуватися розробнику психологічної методики у випадку, якщо розподіл результатів тестування не відповідають нормальному закону.
8. Дайте визначення поняттю «норма».
9. Перерахуйте та дайте опис видам норм.
10. Які види статистичних норма виділяються в психодіагностиці?
11. Опишіть сутність поняття «процентиль» і його використання у психодіагностиці.
12. Опишіть сутність поняття «квартиль» і специфіку його використання у психодіагностиці.
13. Опишіть сутність поняття «дециль» і його психодіагностичний еквівалент.

Список літератури

1. Белей М.Д., Тодорів Л.Д. Основи діагностичної психології. – Івано-Франківськ, 2008.
2. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика. - К.: Ельга; Ніка-Центр, 2004. - 399с.
3. Любіна Л.А. Психодіагностика: навч. посіб. - Чернівці: Яворський Н.С. [вид.], 2018. 276 с.
4. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 464 с.
5. Самошкіна Л.М., Лазаренко В.І. Психодіагностика. - Д.: РВВ ДНУ, 2001. - 44с.

6. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018. - 246 с.

Тема 3. Психодіагностика інтелекту.

Питання 1

Психодіагностика елементарних здібностей

Психодіагностика елементарних здібностей

Здібностями називають такі особливості людини, які сприяють її успіху в будь-якій діяльності. Вони проявляються у діяльності, формуються у діяльності та існують щодо певної діяльності.

У психології прийнято виділяти **елементарні** (основні форми психічного відображення) та **складні** здібності.

Психодіагностика елементарних здібностей

Психодіагностика моторних здібностей

- Мавать невелику варіабільність.
- Сильна вираженість якоїсь окремої елементарної здатності не пов'язана з вираженістю будь-яких інших здібностей.

Тест Бендер

Психодіагностика сенсорних здібностей

Мавать психофізіологічний характер, а не психологічний.

Дане питання присвячене психодіагностиці інтелекту. Нагадую вам, що у визначенні, яке я вам вже давала, ми говорили про те, що у *класичній психодіагностиці інтелект і особистість штучно поділяються між собою*. Саме так ми з вами і зробимо на початку. Ми почнемо з розмови про те, що таке інтелект і як можна його вимірювати. Однак це буде зовсім недовго. Дуже швидко ми з вами почнемо говорити про те, як інтелект впливає на ті чи інші особистісні характеристики та які особистісні особливості впливають на наш інтелект і якою мірою.

Нагадую вам, що класична діагностика наприкінці 19, на початку 20 століття починалася саме як психодіагностика здібностей. **Здібностями** називають такі особливості людини, які сприяють її успіху в будь-якій діяльності. Вони проявляються у діяльності, формуються у діяльності та існують щодо певної діяльності. У психології прийнято виділяти **елементарні та складні здібності**.

Відповідно можна виділити два види діагностичних методик.

Перший вид спрямований на діагностику елементарних здібностей, і про це ми з вами почнемо розмову зараз. Елементарними здібностями називають основні форми психічного відображення та діагностичні методики спрямовані саме на виявлення таких функцій, таких показників, насамперед це діагностика *моторних здібностей*. Вона передбачає використання так званих апаратурних тестів, їх існує небагато, вони досить рідко зустрічаються і вони скоріше екзотика у психодіагностиці, ніж щоденна процедура.

Це може бути деяка приставка до комп'ютера в найпростішому вигляді, це може бути шнурочок, на кінці якого прикріплений кнопка і, наприклад, можуть бути завдання, коли ви протягом хвилини повинні по кнопці стукати скільки встигнете разів.

Або наприклад з комп'ютера буде лунати страшний різкий звук і ви повинні якнайшвидше після цього натиснути на кнопку, або в комп'ютері може з'явитися яскрава точка, що світиться, і тоді ваше завдання знову натиснути на цю кнопку.

Бувають моторні тести на вимір швидкості рухів, є методики в яких випробовуваному пропонується якийсь пристрій з дерева або із заліза, в якому просвердлені дірочки і туди потрібно вставляти палички, а потім ці палички потрібно виймати та перевертати, а потім з'ясується, що наприкінці у кожній паличці є різьблення і цю паличку можна взяти в одну руку,

прикрутити шайбочку або гайку і поставити на місце і знову ж таки все це робиться з обмеженням у часі.

Бувають ще спеціальні складної форми дошки, в яких вирізані різні рельєфи і потрібно за ними проводити певним інструментом, здійснюючи деякі рухи, і вимірюється швидкість руху в людини.

Ці тести використовуються не дуже часто, вони мають низьку надійність, тобто показники за цими методиками дуже сильно залежать від того, наскільки часто людина тренує даний тип рухів. Наприклад, елементарний приклад який очевидний з життя, танцюристи щодня розтягуються і роблять спеціальні вправи, якщо вони цього робити не будуть, то розтяжка поступово може пропадати. Те саме з цими рухами. Якщо ви якийсь рух регулярно тренуватимете, то через короткий час ви зможете показати більш високі результати за методикою. Тому моторні тести, тести моторних здібностей найчастіше застосовується для того, щоб відсікти нижній поріг, тобто виявити людей, у яких точно такої здібності нема взагалі. У деяких видах діяльності це потрібно. Ну наприклад такі тести застосовуються для шоферів, яких беруть на військову службу, до органів МВС тощо. Для представників інших професій, коли потрібно гарантувати, що людина зможе здійснювати швидкі та точні рухи.

Тести моторних здібностей відрізняються високою специфічністю, а результати досліджень показали, що сильна вираженість якоїсь окремої елементарної здатності не пов'язана з вираженістю будь-яких інших здібностей. Тому, наприклад, унікальний музичний слух може характеризувати лише окрему вузьку сферу діяльності людини. І в інших сферах це буде нормальна людина. Елементарні здібності рідко впливають на поведінку людини загалом. Вони досить специфічні і варто це пам'ятати.

Другий вид елементарних здібностей, які у психодіагностиці, це діагностика сенсорних здібностей. Діагностика сенсорних здібностей це по суті психофізіологічні, а

не психологічні тести в нашому сьгоднішньому розумінні, вони дуже часто формою нагадують те, що роблять медичні працівники і ви напевно брали участь у подібних процедурах. Це визначення гостроти зору, гостроти слуху, розрізнення кольорів і ряду інших показників. Тому як практикуючий психолог навряд чи ви занадто багато уваги приділятимете таким методикам.

Ну і наприкінці сьгоднішньої лекції я хотіла б вам трохи розповісти про першу методику, яка входить у світову топ-10. Це візуально-моторний тест, автор якого має прізвище, добре знайоме будь-якому українцю. Це **тест Бендера**, щоправда, Бендер інший, не Остап. Тому гадаю, назву методики досить легко запам'ятати. Ця методика дуже поширена у клінічній психології, вона застосовується багатьма практикуючими психологами і останнім часом у нашій країні вже з'явився її досить хороший переклад, з яким теж працюють і наші клінічні психологи. Отже, що це за методика? Дана методика містить 9 стандартних карток із зображеннями геометричних фігур, тестування відбувається у два етапи: спочатку ці фігури потрібно перемалювати дивлячись на картку, а потім їх намалювати по пам'яті. Дана методика застосовується для діагностики наявності ураження розвитку головного мозку, набагато рідше вона використовується для діагностики рівня інтелекту. Тобто ця методика є вузькоспеціалізованою, але саме цей вид завдань вона вирішує дуже добре і її результати дуже достовірні. Тому якщо вам доведеться працювати в клінічній психології, то цю методику я б вам рекомендувала, звичайно в першу чергу.

Питання для перевірки теми

1. Дайте визначення поняттю здібностей та групи, на які вони поділяються.
2. Перерахуйте види елементарних здібностей та опишіть їх.
3. Опишіть основні способи діагностики елементарних здібностей.
4. Який існує основний недолік тестів для діагностики моторних здібностей?

5. Яка основна мета використання тестів для діагностики моторних здібностей?

Питання 2

Традиційний підхід до діагностики інтелекту

В даному питанні ми розпочинаємо розмову про діагностику **складних здібностей**. І якщо ми говоримо це словосполучення, «складні здібності», то найчастіше ми розуміємо діагностику інтелекту. Іноді до складних здібностей відносять також здібності до окремих видів діяльності. Вирізняють як самостійну галузь діагностику професійних здібностей. Однак добре валідизованих та достовірних методик там вкрай мало, скажімо так, і особливо на них ми зупинитись не будемо.

А почнемо ми з вами із традиційного підходу до діагностики інтелекту. Що це таке? Йтиметься сьогодні про методики, які використовуються в практичній психології вже протягом багатьох десятиліть. І тут я хотіла б ще раз повернутися до питання про топ-10 у психодіагностиці. Це, перш за все, старі добрі традиційні методики, з добре написаними інструкціями, з розгорнутими інтерпретаціями, з ретельно перевіреною валідністю та надійністю. Тому традиційний підхід, можливо, він трохи застарів, можливо, нам хочеться трохи свіжішого погляду, але він пропонує надійний інструментарій. Тому багато в чому саме його найчастіше використовують сучасні психологи. І тому ми з вами приділятимемо йому досить багато уваги. Що ж сюди належить?

Традиційний підхід до діагностики інтелекту – це **вимірювання IQ, intelligence quotient**. Я вже згадувала вам цей коефіцієнт, сьогодні ми з вами розглянемо, що це таке. У традиційному підході під **інтелектом** розуміється сукупність пізнавальних здібностей. Ці можливості вважаються вродженими. Вони вимірюються класичними тестами інтелекту, виражаються в кількісних балах, коефіцієнт IQ, який нагадаю, завжди має

середнє значення від 80 до 120. У класичних тестах інтелекту кількісні вимірювання припускають репрезентативність як критерій достовірності. Тобто, відповідно, більшість людей у нас виходять із середнім рівнем інтелекту, небагато людей із низьким рівнем інтелекту та зовсім небагато з високим рівнем інтелекту. Ну і з огляду на те, що ми розуміємо під інтелектом у цьому випадку вроджені характеристики, відповідно, з цим зробити вже нічого не можна. Ось який він у тебе є від народження інтелект, ну, так і живи з ним. І це безперечне обмеження класичного традиційного підходу.

Тести інтелекту найчастіше мають складну структуру, вони складаються із серії завдань. Ці серії завдань називаються субтестами, приставка «суб» означає «під», тобто кожен субтест вимірює якусь окрему сторону інтелекту. В окремих тестах кожному субтесту передують контрольні завдання, які потрібно виконати для того, щоб розуміти, розібратися, що потрібно робити далі. Тести інтелекту дуже часто робляться з обмеженням у часі, і результати цих тестів дуже часто подаються у вигляді деякого профілю, коли крім загального коефіцієнта IQ, описуються ще деякі окремі показники.

До таких традиційних методик належить **тест прогресивних матриць Равена**. Він досить поширений у нашій країні та улюблений багатьма психологами. Тому варто на ньому трохи зупинитися. Матриці Равена це тест на невербальний інтелект, в ньому пропонуються серії завдань. У кожній такій матриці у нас пропонуються деякі елементи, один з елементів відсутній, і з запропонованих варіантів відповіді випробовуваний повинен вибрати один варіант, який, на його погляд, відповідає саме недостатньому елементу в загальній матриці.

Завдання в тесті Равена йдуть за зростаючим ступенем складності, тому тест дуже добре вимірює здатність до навчання. І саме тому ця методика називається «тест ПРОГРЕСИВНИХ матриць Равена» - тому що складність завдань поступово прогресує з кожною серією. І, в тому числі, тест Равена дуже часто застосовують для профвідбору, саме коли стоїть завдання відсікти

ось цей нижній поріг, виявити людей, які явно нездатні до навчання. І такі завдання тест Равена вирішує досить добре.

Існує його автоматизована версія. Застосування цієї методики не викликає особливих складнощів. Ну і, напевно, до переваг цієї методики я хотіла б віднести те, що цей тест все-таки не дуже сильно втомлює людини. Якщо людина виконала такий тест і потім у нього була перерва хвилин 5, то, швидше за все, вона зможе ще якусь одну іншу методику зробити, діагностичну, якщо перед вами стоїть завдання комплексного обстеження. Напевно, саме за це тест Равена і улюблений психологами-практиками. Він, загалом, чесно кажучи, досить зручний у застосуванні.

Ще одна методика, яка також дуже поширена у нашій країні, це тест **Рудольфа Амтхауера**. Цей тест називається **тестом структури інтелекту**. І ця методика також має автоматизований варіант, тому вона також дуже популярна в нашій країні. Але структура цієї методики вже набагато складніша. У цей тест включені завдання на діагностику вербального, лічильно-математичного, просторового та мнемічного інтелекту. Таким чином, в тест входить дев'ять субтестів, кожен з яких супроводжується набором двох контрольних завдань. Ці два контрольні завдання виконуються без обмеження у часі, і доки людина їх правильно не виконає, вона до основного завдання не допускається. Основне завдання дається з обмеженням у часі, і результати діагностики за такою методикою досить глибокі та змістовні. Тобто, ми отримуємо не тільки загальне значення IQ, але ми можемо говорити про структуру інтелекту, особливості пізнавальної активності. І тому тест Амтхауера досить популярний. Але, щоправда, треба сказати, що ця методика значно більш трудомістка, ніж тест Равена. Достатньо багато зусиль потрібно, щоб її виконати, і якщо ми таке тестування робимо, то тоді після цього я вже не рекомендувала б давати якісь ще завдання випробуваному. Людина явно після цього потребує відпочинку. Іноді цю методику роблять хвилин 50, але може й година двадцять і півтори години, залежно від того, наскільки гнучка нервова система у людини. Якщо людина тривожиться, якщо вона намагається виконувати завдання дуже

ретельно, то тоді вона довго робитиме контрольні питання, і час виконання методики буде збільшуватися.

Ну і тепер настав час поговорити про методику номер два за популярністю у світі, це тест Векслера. **Тест Векслера** - це найдостовірніша методика для вимірювання IQ. Вона дуже популярна у всьому світі, і у неї є один гігантський недолік - вона дуже трудомістка, і вона досить важка у використанні. Зараз ви зрозумієте, коли я розповім про це трохи докладніше.

Тест Векслера передбачає завдання, які даються з обмеженням у часі, вони так само сформовані в субтести. Відмінність методики Векслера в тому, що для різного віку даються не просто різні норми, скільки завдань правильно ти маєш зробити у певну кількість часу, а й даються різні типи завдань. Тобто ви повинні як психолог мати ширшу спеціалізацію для застосування цієї методики. Завдання згруповані за ступенем зростаючої складності, так само, як і в інших тестах інтелекту. Контрольні завдання відсутні, але при цьому, якщо людина виконує підряд два завдання з помилкою, то наступне, ще складніше, йому вже не дається, і цей субтест знімається з виконання взагалі. Плюс тест Векслер містить не просто картинки, але там є завдання, коли потрібно маніпулювати і здійснювати деякі дії у фізичному плані - збирати фігурки, давати деякі роз'яснення по пропонованим картинкам. Тому тест Векслера, в принципі, не можна автоматизувати, тобто психолог повинен сидіти з клієнтом, у нього має бути перед очима секундомір, тому що іноді потрібно відслідковувати, щоби пройшло п'ять хвилин, а іноді потрібно відстежувати 15 секунд. Відповіді випробуваного паралельно потрібно записувати, потрібно встигати пропонувати спеціальні бланки випробуваному, і треба відразу обробляти в умі результати і не забувати вчасно зняти виконання завдання, якщо випробуваний щось зробив не так. Тому можете уявити, наскільки ця методика складна, але вона досить достовірна. Тому у всьому світі практикуючі психологи її досить широко застосовують. У нашій країні вона теж використовується вже багато років. Існують

досить добре видані матеріали, і ними досить зручно працювати. Але кваліфікація потрібна висока.

Питання для перевірки теми

1. Дайте визначення складних здібностей.
2. Дайте визначення поняттю інтелект.
3. Що собою являє поняття IQ і які його характеристики ви знаєте?
4. Назвіть класичні методики психодіагностики IQ?
5. Чому методика діагностики інтелекту Равена називається «тестом прогресивних матриць»?
6. Чому тест Р.Амтхауера називається тестом «структури» інтелекту? Наведіть приклади.
7. Чи можна автоматизувати тест Векслера? Чому?
8. Опишіть докладно одну з методик психодіагностики IQ, яку ви виконували на практичних заняттях.

Питання 3

Критеріально-орієнтовний підхід до діагностики інтелекту

Минулого разу ми з вами розмовляли про традиційний підхід до діагностики інтелекту.

Традиційний підхід до діагностики інтелекту відноситься до **поведінкового напрямку** в психології, і він отримав особливо інтенсивний розвиток у першій половині ХХ століття. У другій половині ХХ століття активніше почав розвиватися інший, вже другий підхід до діагностики інтелекту — це **критеріально-орієнтовний підхід**. Він належить до **когнітивної психології**. У традиційному підході ми мали справу із нормально орієнтованими тестами. Тобто IQ передбачає порівняння із нормою. IQ показує, наскільки ви розумніші або дурніші в порівнянні з усім населенням нашої планети, якщо говорити трішки пафосно. Ось це якраз поведінкова характеристика. А в когнітивному підході виникає критеріальна орієнтація, наскільки ти розумніший чи дурніший при порівнянні з деяким ідеальним еталоном. Виникає тема якогось суспільного договору, коли група

шанованих експертів обговорює і приходиться до певної угоди у тому, що у суспільстві може вважатися еталоном, що має обов'язково знати і вміти та чи інша людина у певному віці, займаючись певним видом діяльності. І в цьому випадку значення вже має не стільки скільки ти знаєш, але ще яким чином ти вирішуєш завдання. При цьому самі критерії, умови з часом можуть змінюватися. Наприклад, за останнє десятиліття відбулося активне проникнення комп'ютерів у наше життя, у тому числі й у навчання. Відбувається поступова зміна інтелектуальних показників, які вважаються значимими у розвитку людини. І в результаті критерії поступово змінюються.

Що ж це таке, критеріально-орієнтовані тести і на яких психологічних теоріях вони ґрунтуються, що також важливо. В основі критеріально-орієнтованого підходу лежать **дві** дуже відомі **експериментальні психологічні теорії**.

Перша їх належить знаменитому вченому Жану Піаже. **Жан Піаже** наполягав на генетичному поясненні інтелекту на основі врахування закономірностей його онтогенетичного розвитку в кількісних та якісних характеристиках. Тобто, з одного боку, відбувається збільшення кількості інтелектуальних дій, якими людина може оперувати в одиницю часу, а з іншого боку, змінюється зміст самих дій, які людина може здійснювати. Поступово ускладнюється інтелектуальна діяльність і від наочних дій людина поступово починає переходити до абстрактних видів інтелектуальних дій.

Ну а друга теорія, на якій базується критерійно-орієнтований підхід, — це концепція нашого знаменитого вченого **Лева Семеновича Виготського** щодо впливу соціально-культурних факторів на розвиток інтелекту.

Л.С. Виготський пропонує розглядати соціальне середовище не як один з факторів, а як головне джерело розвитку особистості. У розвитку дитини, зауважує він, існує як би дві переплетених лінії. Перша слідує шляхом природного дозрівання, друга полягає в оволодінні культурою, способами поведінки і

мислення. За теорією Л.С. Виготського, розвиток мислення та інших психічних функцій відбувається в першу чергу не через їх саморозвиток, а через використання дитиною "психологічних знарядь", шляхом оволодіння системою знаків-символів, таких як - мова, письмо, система рахунку.

Критеріально орієнтовані тести іноді ще називають **тестами досягнень**. Тобто вони саме покликані показати, чого зараз досягла людина і що вона може продемонструвати, характеризуючи результати свого розвитку. Як критерій (або об'єктивний еталон) зазвичай розглядаються конкретні знання, вміння, навички, необхідні для успішного виконання тієї чи іншої задачі.

Це широкоорієнтовані та спеціалізовані тести.

Широкоорієнтовані тести припускають оцінку навичок за основними цілям навчання. Наприклад, сюди відносяться тести на розуміння загальних наукових принципів. **Спеціалізовані тести досягнень** відносяться до різних навчальних предметів і вони орієнтовані на оцінку рівня засвоєння елементів навчальних програм, конкретних тем і рівня володіння навичками. Функції тестів досягнень - це засоби оцінки знань, засоби виявлення недоліків навчання та засоби передбачення напряду подальшого навчання. Ну і класичним прикладом тесту досягнень є знаменитий ЗНО, що так багато обговорюється. Ми можемо до нього ставитися як завгодно, можемо критикувати, можемо хвалити, проте, поза всяким сумнівом, це саме критерійно-орієнтована методика. Вона дозволяє оцінити певний рівень досягнень, який має зараз людина у тій чи іншій сфері.

Питання для перевірки теми

1. Чим відрізняється критеріально-орієнтований підхід у діагностиці інтелекту від традиційного підходу.
2. Які теорії лежать в основі критеріально-орієнтований підхід у діагностиці інтелекту.
3. Теорії Ж.Піаже – як вона називається і в чому її сутність.

4. Теорії Л.С.Виготського – як вона називається і в чому її сутність.
5. Який вид тестів використовується у даному підході? Які їх види ви можете назвати?
6. Яке призначення у тестів досягнень?

Питання 4

Структурний підхід до діагностики інтелекту.

У попередньому питанні ми з вами розглядали критеріально-орієнтований підхід, який передбачає розгляд інтелекту в контексті когнітивної психології. Сьогодні ми з вами продовжуємо розмову про альтернативи виміру інтелекту стосовно традиційного підходу. Темою нашої лекції буде **структурний підхід** до діагностики інтелекту. Цей підхід дозволив подолати розрив, який існував між діагностикою інтелекту та діагностикою особистості на початку ХХ століття. Із самої назви зрозуміло, що ми з вами сьогодні матимемо справу із деякою структурою. І в рамках даного підходу особистість у цілому розглядається як деяка структура, і всередині особистості існує інтелект. Таким чином, у межах даного підходу ми апріорі припускаємо, що характеристики інтелекту тісно переплітаються з характеристиками особистості.

У той самий час сам інтелект також розглядається як складна структура. І в рамках цієї складної структури було виділено нову для психодіагностики характеристику. Вона називається **креативність**. Поштовхом для розвитку цього напрямку в психодіагностиці послужили численні відомості про те, що між традиційною характеристикою інтелекту IQ та успішністю у реальному житті відсутня пряма однозначна зв'язок. Ну, прикладом тому існують класичні історії про відмінників, які в школі отримували не просто п'ятірки, а лише шістки, але при цьому, закінчивши школу і увійшовши в реальне життя, раптом десь розчинялися в загальній масі людей, і через якийсь час у них поступово змінювався вираз обличчя, зникала ось ця впевненість

відмінника та правильного учня, і в реальному житті досягнення були не такі великі.

Американці проводили численні дослідження, вони навіть створювали спеціальні клуби людей з високим IQ, вони намагалися створювати сімейні пари всередині таких людей, вони намагалися вивести нове покоління людей, народжених від представників нашої популяції з високим IQ. Але загалом цей експеримент нічим не скінчився. І тоді почали виникати численні питання: а які ж характеристики призводять до успішності, до реальних здобутків у житті, яке ми з вами проживаємо? І саме тоді було запроваджено цю нову характеристику, яка називається креативність, від англійського слова create.

Креативність - це творчі здібності, що характеризуються готовністю до прийняття та створення принципово нових ідей. Доведено, що ефективність вирішення проблемних завдань залежить переважно від здатності по-різному використовувати задану інформацію у швидкому темпі. Основні характеристики креативності описав Дж.Гілфорд, який дуже багато займався психологією інтелекту, і його роботи стали підставою для розробки відповідних діагностичних методик. До основних характеристик креативності Дж.Гілфорд відносив:

- ✓ **Швидкість** - це кількість ідей, що виникають в одиницю часу;
- ✓ **Гнучкість** - це здатність перемикатися з однієї ідеї на іншу;
- ✓ **Оригінальність** - це здатність продукувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих;
- ✓ **Допитливість** - як чутливість до проблем, які не викликають інтересу в інших; здатність до розробки гіпотези;
- ✓ **Іррелевантність** - тобто логічну незалежність реакції від стимулу;
- ✓ **Фантастичність** як повну відірваність відповіді від реальності за наявності логічного зв'язку між стимулом і реакцією

та низку інших характеристик.

Гілфорд у своїй теорії **виділив два типи мислення: конвергентне та дивергентне**. Слід зауважити, що результати досліджень свідчать про те, що креативність негативно пов'язана з конвергентним мисленням.

Конвергентне мислення передбачає прийняття рішень на основі вже відомої інформації, послідовновний процес розгортання і єдину правильну відповідь, а **дивергентність** передбачає навпаки при прийнятті рішення опору на нові ідеї та велику кількість рішень однієї задачі. Наприклад, якщо ви обговорюватимете в сім'ї або зі своїми друзями, як зустріти Різдво та новорічні свята, то конвергентний варіант — ви розпитуватимете своїх знайомих, де вони минулого року чи позаминулого року святкували і як вони святкували новий рік та Різдво, згадувати свої власні свята, що вам сподобалося, не сподобалося. А дивергентний варіант – ви почнете активно роздумувати та обговорювати: а як ви ще жодного разу не справляли свята? А де ви ще жодного разу не були? А що принципово нове можна вигадати?

Класичною методикою для діагностики креативності є тест віддалених асоціацій, за допомогою якого вимірюють особливості та швидкість переміщення уваги на певному символічному рівні в межах широкого обсягу інформації. У нашій країні ця методика набула поширення під назвою «**Тест вербальної креативності**» Медника в адаптації Вороніна. У цій методиці випробуваному без обмеження у часі пропонуються трійки слів, які ніяк не пов'язані між собою за змістом. І пропонується вигадати з кожною трійкою слів пропозицію, в якій ці слова були б якось ув'язані в єдине за допомогою деякого змісту. Усього випробуваному пропонується 40 таких тріад. Та й у зв'язку з досить великою складністю виконання цієї методики вона не отримала досить широкого поширення нашої країні.

Найбільш відомий у нас і найбільш широко застосовується **тест Торренса**. Існує кілька варіантів цієї методики: для маленьких дітей, для дорослих.

І в методиці для дорослих містяться сім субтестів. Перші три субтести діагностують здатність ставити інформативні питання. Ця здатність базується на вмінні встановлювати можливі причини та наслідки стосовно ситуацій, зображених на серіях картинок. Четвертий та п'ятий субтести діагностують здатність знаходити оригінальні способи застосування звичайних предметів. Ну наприклад, звичайної канцелярської скріпки. Шостий субтест виявляє здатність ставити нестандартні питання щодо добре знайомого предмета. І сьомий субтест виявляє здатність уявити незвичайну ситуацію і висловити якнайбільше припущень про її можливі наслідки.

Для дітей шкільного віку методика Торренса має варіант, де представлені малюнки та написи до них, і необхідно зробити деякі міркування з приводу цих малюнків.

Ну а для зовсім маленьких дітей існує чудова методика. Вона експериментальна, тому мені на ній хотілося б зупинитися трохи докладніше. Це досить цікавий вид діагностичних методик. Дитині пропонують зайти в незнайоме для нього приміщення, в якусь кімнату, де на висоті його зросту розташоване дзеркало, і лежить нова, незнайома для нього іграшка. І аналізується поведінка дитини. Критерієм креативності, тобто наявністю критерієм наявності саме пізнавальної активності є така поведінка дитини, коли вона досліджує всю кімнату, всі предмети, які там розташовані, меблі, зупиняється біля дзеркала, розглядає себе і бере в руки нову для неї іграшку.

Ця методика також цікава з погляду обробки результатів. Тому що відомості, які ми отримуємо, носять переважно описовий або, як кажуть у науці, якісний характер, тоді як нам для порівняння потрібні кількісні показники. Тому для даної методики необхідно додатково психодіагносту самостійно

вигадувати деякі шкали і проводити експертну оцінку поведінки дитини за цими шкалами, що, звичайно, додає деяких труднощів.

Ну і хотілося б особливо наголосити, що коли тільки з'явилася ось ця нова хвиля діагностики обдарованості, цей напрямок став виключно популярним у психодіагностиці інтелекту, і були люди, прихильники, які говорили, що все, IQ померло. Креативність forever, і потрібно вимірювати тільки її, і тоді ми зможемо розуміти і передбачати поведінку людини повністю.

Однак ми знову наштотувалися на певні труднощі.

Творчість спочатку розглядалася як функція інтелекту, і рівень розвитку інтелекту ототожнювався з рівнем розвитку креативності. Згодом з'ясувалося, що рівень інтелекту корелює з креативністю до певної межі, а занадто високий інтелект перешкоджає розвитку креативності. В теперішній час креативність розглядається як незводима до інтелекту функція цілісної особистості, залежна від комплексу її психологічних характеристик.

Центральний напрямок у вивченні креативності пов'язаний з виявленням особистісних якостей, з якими вона пов'язана. Наприклад, узагальнюючи результати дослідження взаємозв'язку Осіпенко С.П. робить висновок, що тривожність як властивість особистості носить деструктивний характер, коли набагато перевищує можливості індивіда. На це вказує те, що високий рівень тривожності у дітей з невисоким рівнем інтелекту привів до розпаду діяльності, тоді як наявність такого ж рівня тривожності в учнів, що мають високий рівень розумового розвитку, не призводить до розпаду їх діяльності. Навпаки, високий рівень тривожності при високих розумових здібностях виявляється стимулюючий вплив і призводить до збільшення показників креативності по тесту Торренса.

Питання для перевірки теми

1. Розкрийте суть структурного підходу до діагностики інтелекту.
2. Поясніть відмінності у розумінні інтелекту у традиційному та структурному підході.
3. Який інтелектуальний феномен є предметом дослідження у структурному підході? Дайте йому визначення.
4. Яка була причина для виокремлення даного феномену науковцями?
5. Перерахуйте і опишіть основні характеристики даного феномену.
6. З яким типом мислення Дж.Гілфорд пов'язував прояв креативності?
7. Дайте визначення дивергентного та конвергентного типу мислення по Дж.Гілфорду.
8. Опишіть закономірності взаємозв'язку креативності з інтелектом та тривожністю.
9. Назвіть методики діагностики креативності.
10. Дайте докладний опис методики діагностики креативності Е.П.Торренса.

Питання 5

Психодіагностика некогнітивних компонентів інтелекту

У даному питанні ми розглянемо поняття і можливості діагностики соціального, емоційного та етичного інтелекту. Інша назва цієї теми – це діагностика некогнітивних компонентів інтелекту. Сам цей напрямок виник ще на початку ХХ століття, проте це був, скоріше, теоретичний напрямок з деякими дуже цікавими положеннями, які підтримували дуже багато психологів, але конкретні інструменти, методики роботи стали з'являтися лише наприкінці ХХ століття, і, мабуть, саме в у ХХІ столітті ми вже маємо деякі технологізовані, валідизовані, нормовані підходи, які дозволяють ці характеристики інтелекту виявляти. Що це таке? Загалом розвиток цього напрямку інтелекту було ініційовано фахівцями з дослідження обдарованості та творчості. Саме вони почали активно опрацьовувати питання **загальної**

життєвої успішності. Саме вони почали пробувати висувати деякі параметри для вимірювання цієї загадкової життєвої успішності, а потім і розробляти деякі інструменти. Саме тоді й почали говорити, по-перше, про **емоційний інтелект.**

Американський психолог Гоулман стверджував, що загальну успішність у діяльності гарантують до 80 % саме ці некогнітивні утворення. Тобто традиційний інтелект та креативність – це 20 %. Ми з вами починаємо детальну розмову про 80%, що залишилися.

Існує безліч визначень емоційного інтелекту. Одне з них, яке мені найбільше подобається: **емоційний інтелект** — це всі некогнітивні здібності, знання і компетентності, що дають людині можливість успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями.

Ну і, перш за все, привертає увагу дуже велика різногослиця у визначенні структури емоційного інтелекту. Що ж, власне, ми під ним розумітимемо? Цю характеристику досліджував ще Гілфорд, і Гоулман давав свою характеристику, і багато інших психологів. І структура трошки скрізь різна. Тому я у своїй лекції спробую дати такі деякі опорні точки, ось, власне, основні блоки, які називають усі чи майже всі психологи. Як основні характеристики емоційного прийнято називати:

- інтелекту самомотивацію;
- стійкість до розчарувань;
- контроль над емоційними спалахами;
- вміння відмовлятися від задоволень задля досягнення певної мети;
- регулювання настрою;
- вміння співпереживати та вміння сподіватися.

Ось такі дуже цікаві характеристики, які, хоч як це не парадоксально, називаються інтелектом.

У нашій країні найбільшого поширення набули дві методики. З іноземних – це **методика Холла**. Вона зовсім невелика. А також вітчизняна **методика психолога Люсіна**. Вона досить цікава, і, на мою думку, за допомогою неї ви отримаєте деяке уявлення про те, що таке некогнітивні характеристики інтелекту.

Дуже близька за змістом є поняття **соціальний інтелект**, але соціальний інтелект зазвичай розглядають як ширше поняття, і навіть ряд фахівців розглядають емоційний інтелект як частину соціального інтелекту. Тому характеристики соціального інтелекту ми з вами розглянемо трохи докладніше, Що ж це, власне кажучи, таке?

Соціальний інтелект – це особистісна риса, яка визначає успішність соціальної взаємодії.

Характеризуючи особливості та зміст соціального інтелекту, можна виділити три типи характеристик, які до нього належать. Це когнітивні характеристики, емоційні характеристики та поведінкові характеристики.

До **когнітивних характеристик** належать: *соціальні знання* - це знання спеціальних правил поведінки, розуміння інших людей. Сюди належить дуже цікава характеристика — *соціальна пам'ять*. Це пам'ять на імена та обличчя. Вона буває далеко не у всіх. Потім є ще одна характеристика – це *соціальна інтуїція*. Це здатність оцінювати почуття, настрої інших людей, розуміти мотиви їхньої поведінки. А також *соціальне прогнозування* - це здатність планувати власну поведінку, власні дії, виходячи із прогнозу поведінки інших людей. Ми просто зобов'язані діяти, не виходячи з наших індивідуальних цілей, а саме з урахуванням поведінки відповідь інших людей. І саме ось це вміння зіставити власні, те, що науковою мовою називається, інтенції та реакцію навколишнього середовища і прогнозує загальну успішність поведінки.

Як я вже сказала, друга більшість характеристик — це **емоційні складові соціального інтелекту**. *Соціальна виразність*

- це здатність адекватно виявляти емоції; *здатність до співпереживання*, яку у психології часто називають емпатією; і *здатність до саморегуляції* - це вміння регулювати прояв власних емоцій.

Ну а третій компонент - це **поведінкові характеристики**: це *здатність до соціальної взаємодії*; це *здатність до соціального сприйняття*, яка, мені здається, іноді буває важливішою за взаємодію. Ну, принаймні для психолога, мені дуже часто здається, що важливіше не вміння вести дискусію, а саме вміння щоразу замовкати, коли твій клієнт чи співрозмовник починає говорити. На мою думку, здатність почути і зрозуміти іншу людину набагато важливіша за здатність вести активну дискусію. Ну і ще одна характеристика, яку обов'язково варто згадати — це *соціальна адаптація*. Це здатність залишатися відкритим, взаємодіяти в ситуації стресу, у ситуації умов, що змінюються.

Найвідомішою і найпопулярнішою методикою діагностики соціального інтелекту є тест Дж.Гілфорда. Існує його російська модифікація. Адаптації в Україні не проводилося. Але у цього тесту є недоліки. Ситуації, вирішити яких пропонується у методиці, досить застарілі і носять певний культуральний характер (американський, звичайно).

Також для діагностики соціального інтелекту використовуються такі російськомовні методики як «Шкала соціального інтелекту Тромсо» та методика «Діагностика рівня розвитку здібності до адекватної інтерпретації невербальної поведінки» В.А.Лабунської.

Для діагностики окремих аспектів соціального інтелекту можна використовувати методики дослідження окремих його компонентів, підбираючи їх самостійно відповідно до мети дослідження.

Останні десятиліття дедалі більше публікацій присвячено ще одному компоненту інтелекту — це **етичний інтелект**. У

літературі можна зустріти деяке визначення, поняття, спроби описати структуру етичного інтелекту.

В літературі можна знайти визначення морального інтелекту. Ось, наприклад, Д. Бос визначає моральний інтелект як єдність мислення і чуттєвості, повагу до себе та інших, визнання цінності інших, наявність розвинених емпатичних здібностей. При цьому поняття «повага» має на увазі не тільки судження, а й такі якості як турбота, емпатія, винесення моральних рішень.

Виділяються чотири компоненти морального інтелекту:

- 1) винесення моральних суджень;
- 2) здійснення моральних рішень;
- 3) розуміння можливих наслідків вжитих вами дій;
- 4) усвідомлення моральних цінностей (емпатія, моральна чутливість і ін.)

Однак до розробки методик для діагностики даного явища поки що справа не дійшла.

Питання для перевірки теми

1. Назвіть некогнітивні види інтелекту які ви знаєте.
2. Дайте визначення емоційного інтелекту.
3. Назвіть основні складові емоційного інтелекту.
4. Які ви знаєте методики діагностики емоційного інтелекту.
5. Дайте визначення соціального інтелекту.
6. Опишіть структуру соціального інтелекту.
7. Назвіть методики вивчення соціального інтелекту.
8. Дайте визначення етичного інтелекту.
9. Назвіть методики вивчення етичного інтелекту.

Список літератури

1. Белей М.Д., Тодорів Л.Д. Основи діагностичної психології. – Івано-Франківськ, 2008.
2. Корольчук М.С., Осюдло В.І. Психодіагностика. - К.: Ельга; Ніка-Центр, 2004. - 399с.

3. Мельничук О. Б. Психологічна діагностика [Текст] : навч. посіб. для студ. подв. спец. із спец. "Практич. психологія" / Оксана Богданівна Мельничук. - К. : Каравела, 2013. - 315 с.
4. Самошкіна Л.М., Лазаренко В.І. Психодіагностика. - Д.: РВВ ДНУ, 2001. - 44с.
5. Скребець В.О. Основи психодіагностики: Навч. Посіб./В.О. Скребець. —4-е вид. —К.: Слово, 2007. —192 с.
6. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. - Харків: НТУ «ХП», 2018. - 246 с.

ТЕМА 4 КЛАСИЧНА ПСИХОДІАГНОСТИКА ОСОБИСТОСТІ

Питання 1

Види даних про особистість

Види даних про особистість

Джерела збору первинної інформації

Спостереження Опитування Експеримент

Q-дані

Questionnaire data

Отримують за допомогою опитувальників та самозвітів

1. Найбільш поширені.
2. Самі дешеві дані.
3. Найменш достовірні.
 - низький рівень інтелекту випробуваного;
 - культуральні відмінності випробуваних;
 - відсутність навичок інтроспекції і рефлексії;
 - мотиваційні спотворення (агравція, дисимуляція, симуляція).

T-дані

Test objective data

Дані об'єктивних тестів

1. Збираються в умовах, що повністю контролюються та в яких відсутні можливості мотиваційного чи іншого спотворення даних;
2. Або створюються деякі спеціальні умови для компенсації спотворень відповіддей підслідних, в яких соціальні стереотипи правильних відповіддей відпадають:
 - приховання мети тестування;
 - невідомість завдання, коли клієнт не розуміє, що саме потрібно робити;
 - несподівана постановка завдання.

L-дані

Life record data

Отримуємо за допомогою спостереження

1. Найбільш достовірні дані.
2. Систематичність спостереження.
3. Складання «карт» спостережень.
4. Виявлення індикаторів.
5. Співпраця між кількома експертами.
6. Найбільш дорогі дані.

Сьогодні ми з вами починаємо розмову про класичні підходи до діагностики особистості. Попереду на нас з вами чекає дуже багато чого цікавого, і ми поговоримо сьогодні про те, якими способами ми можемо збирати взагалі в принципі дані про

особистість, а потім почнемо розгляд конкретних методик і конкретних можливих діагностичних результатів, які ми з вами можемо отримувати. Хотілося б особливо наголосити, що саме ця група методик знаходить особливе застосування та розповсюдження, як у роботі практикуючих психологів, так і в роботах студентів, які виконують свої кваліфікаційні завдання, дипломи, і тому, як на мене, вивчення цього розділу досить важливе і може бути вам дуже корисно.

Якими способами можна отримувати дані про особистість?

Перший вид даних - це так звані **L-дані** (life record data). Це дані опису реального життя людини. Це найбільш достовірні дані, та й світ не ідеальний, тому це найдорожчі дані. Ці дані ми отримуємо внаслідок **спостереження** реального життя людини. Для цього використовується група експертів, які фіксують деякі характеристики поведінки реального випробуваного у реальній життєвій ситуації. Ну і так само, як у будь-якій класичній науковій процедурі спостереження, для отримання достовірних даних обов'язково необхідна систематичність цих спостережень — висновки ніколи не робляться на підставі одиночного факту демонстрації певної поведінки. Необхідно складати спеціальні так звані карти спостережень, необхідно складати та описувати кількісні індикатори. Індикатори - це характеристики, які підтверджують наявність такого типу поведінки. І якщо ми хочемо мати достовірну інформацію, то потрібна потім подальша дискусія, обговорення між експертами, коли вони приходять у результаті до деякого консенсусу і дають загальну, зведену, єдину характеристику поведінки людини. Саме цей підхід знаходить своє застосування у процедурах асесменту, які застосовуються в організаційній психології дуже широко.

Другий вид даних – це **Q-дані** (від англійської – questionnaire data). Ці дані найбільш поширені, вони найменш достовірні, на жаль, але вони дуже дешеві та доступні. Тому іноді нам буває простіше і вигідніше назбирати багато Q-даних, багато-багато, для того щоб потім математично обробити, за допомогою

математичної обробки компенсувати похибки вимірювання і зробити деякі висновки. Q-дані отримують за допомогою різних видів опитувальників та самозвітів.

Які джерела основних спотворень Q-даних?

Чому вони не дуже вірогідні? Як *першу причину* я б хотіла вказати можливий низький інтелектуальний рівень випробуваного. Ви вже робили методики на діагностику інтелекту і змогли цілком оцінити, що це — праця, це дуже великі навантаження. Не завжди випробувані готові на такі зусилля і не всі мають такий рівень інтелекту, щоб правильно зрозуміти завдання і деякі питання в опитувальниках.

Друге джерело - це різні культурні особливості людей, які спотворюють отримані відомості. Більшість наших методик, які ми застосовуємо, — це перекладні методики, вони створені або в США, або в Європі в рамках того менталітету і тієї культури. І ці методики містять дуже сильний наліт цих культурних спотворень. Наприклад, якщо ми візьмемо азіатську культуру, то в ній, наприклад, взагалі не прийнято вголос прямо відмовляти людині. Якщо ви прийдете в будинок в Азії і про щось попросите, то вам ніколи не скажуть прямо в обличчя «ні». Все, що завгодно будуть говорити, але конкретного «ні» ви не почуєте. Ну така культура! А коли ми візьмемо характеристики впевненої поведінки, які у психологічної науці називаються красивим і загадковим словом «асертивність», то перша характеристика асертивного поведінки — це вміння сказати «ні». І якщо ти не вмієш говорити в обличчя іншій людині тверде «ні», то, значить, ти абсолютно точно — невпевнена людина. Ви погоджуєтесь з тим, що всі жителі Середньої Азії — невпевнені в собі люди? У мене в цьому є певні сумніви. Так само у мене виникають сумніви і в низці діагностичних методик, у яких, наприклад, закладена ця ідея. Про це варто пам'ятати.

Наступне джерело спотворень — відсутність навичок інтроспекції і рефлексії. Ну, два цих мудрих слова фактично означають відсутність навичок виконання методик. У

діагностичних методиках питання іноді бувають, ну якщо про них замислитись, то вони дуже філософські і такі життєві, що визначають цілісну позицію нашу. І люди, які не виконували методики, вони іноді починають надто серйозно ставитись до цих питань. Хоча ми говоримо дуже часто, що, виконуючи методику, відповідайте швидко перше те, що спадає на думку. Але я бачила людей, насправді звичайних, нормальних людей, які, починаючи виконувати методику, червоніли, у них потіли пальці рук, і вони дуже серйозно замислювалися над кожним питанням. У тому числі, наприклад, просте запитання: «чи багато у вас друзів? Та ні». Але ж він припускає, що я починаю самого себе запитувати: а кого я взагалі вважатиму своїм другом? І ось про це я можу думати й тиждень. І тоді питання в тому, коли я відповім на питання цієї методики, якщо там ще таких питань штук 70. Це неминуче призводить до спотворень.

Ну і *ще одне джерело спотворення Q-даних - це мотивація піддослідних*. Бувають різні варіанти. По-перше, виділяють так звану *агресивацію*, що означає перебільшення власних недоліків. Коли людина приходиться до психолога, йому іноді починає хотітися, щоб психолог до нього поставився якимось по-особливому, ну не так, як він ставиться до всіх клієнтів. Для цього психолога треба зацікавити. А чим можна зацікавити психолога, якого кожного дня приходять численні клієнти зі своїми проблемами, він уже практично все в цьому житті бачив. Ну, тоді треба описати себе так, щоб це було цікаво-цікаво. І досить часто піддослідні починають перебільшувати свої недоліки.

Ще один вид мотиваційних спотворень – це *дисимуляція*, чи соціальна бажаність відповідей. Досить часто клієнти дають відповіді, які вважають «правильними». Ну, яка мама скаже, що вона відчуває агресивні почуття стосовно своєї дитини? Ну, іноді дуже рідко окремі мами навіть, буває, шльопають своїх дітей, ну а я-то вже ну ніколи не кричу на свою дитину, що ви. І ось ця правильна мотивація, вона дуже сильно проявляється, наприклад, у методиках на самоактуалізацію. Ну ми всі хочемо розвиватися. Ми ж усі вважаємо інших людей добрими. Ми всі дуже хочемо

спілкуватися. І далі довгий-довгий список ще елементів «правильної» поведінки.

І останнє джерело мотиваційних спотворень – це *симуляція*. Симуляція — це використання якогось вигаданого «еталона», коли людина просто чомусь вирішує, що вона зараз розповідатиме ось не про себе, а про деякого придуманого персонажа. І тоді вона починає відповідати, ну, наприклад, ніби «я зараз лідер». Тобто насправді поки що лідером не став, але відчуваю в собі потенціал, і тому зараз відповідатиму як справжній лідер. Ну і, відповідно, тоді йдуть досить добрі спотворення. Тому Q-дані страждають відомими похибками.

І останній третій спосіб збору даних про особу - це **Т-дані** (Test objective data). Це дані об'єктивних тестів. Вони збираються в так званих експериментальних умовах, коли ситуація повністю контролюється, і випробуваному даються або якісь завдання. Тобто це та сама експериментальна діагностика, яку я згадувала вже багаторазово. Або створюються деякі спеціальні умови для компенсації спотворень відповідей піддослідних. Наприклад, це може бути прихована мета тестування; це можуть бути неоднозначні, незрозумілі завдання, коли клієнт не розуміє, що саме потрібно робити, і тоді у нього ці соціальні стереотипи правильних відповідей відпадають; це може бути несподівана постановка завдання та низка інших умов.

Питання для перевірки теми

1. Перерахуйте і дайте опис видам даним про особистість.
2. Які з даних видів є найдостовірнішими? Чому?
3. Які дані є найпоширенішими? Чому?
4. Перерахуйте і поясніть вимоги до збору L-даних.
5. Назвіть і охарактеризуйте джерела зниження достовірності Q-даних.
6. Перерахуйте і охарактеризуйте види мотиваційних спотворень Q-даних.
7. Дайте визначення поняттю «дисимуляція».
8. Дайте визначення поняттю «агравация».

9. Дайте визначення поняттю «симуляція».

10. Назвіть прийоми, які дозволяють нівелювати погрішності даних, що отримують в експерименті.

Питання 2

Типологічний підхід до психодіагностики особистості.

Ми продовжуємо вивчати психодіагностику особистості. Як я вже говорила, зміст інтерпретацій та конкретних методик, які ми застосовуємо у своїй роботі, безпосередньо залежить від того, якої методологічної позиції, яких методологічних принципів дотримується психолог-психодіагност. Усього можна виділити, принаймні, три базові підходи до психодіагностики особистості:

- ✓ типологічний підхід;
- ✓ психодинамічний підхід;
- ✓ блоковий підхід до діагностики особистості.

Типологічний підхід до діагностики особистості розглядає особистість як сукупність характеристик характеру. Я якось про це вже говорила, нагадую ще раз. Існує безліч різних концепцій. У кожній з цих концепцій ця сукупність рис трохи різна. Кожен фахівець називає свою улюблену концепцію. Тому, які саме риси характеру ми інтерпретуватимемо, визначається змістом конкретної теорії, що лежить в основі діагностичної методики. Проте принцип скрізь однаковий. Він укладається у норми номотетичного підходу діагностики особистості. Риса особистості завжди кількісно вимірюється, вона біполярна, тобто має дві яскраво виражені полюси, і існує норма — середня вираженість кожної з цих рис, які є в тесті, в популяції. Аналіз результатів здійснюється з допомогою виявлення профілю особистості. Коли ми опускаємо середні значення, тобто це те, що неяскраво виражено, те, чого в людини взагалі немає, або ті елементи поведінки, які вона демонструє вкрай рідко, і те, що в людини є великою мірою. Тобто деякі патерни та зразки поведінки, які найчастіше виявляються у більшості ситуацій.

Усього можна виділити три типи характеристик характеру. По-перше, це **конституційні риси**, це вроджені показники. Наприклад, до них відносять **темперамент**. Це те, що нам дано від народження, і ми можемо лише прийняти це, усвідомити та навчитися ефективно використовувати. Змінити це практично неможливо. Всі дослідження показують, що ми можемо напрацьовувати різні моделі поведінки, численні моделі, однак у базових, стресових, кризових ситуаціях ми все одно реагуватимемо саме тим типом поведінки, який дано нам від народження. Тому, на мій погляд, дуже важливо правильно його продіагностувати і просто розуміти, які особливості поведінки, швидше за все, виявлятимуться.

Другий тип рис - це індивідуальні риси. **Індивідуальні риси** обумовлені досвідом життєдіяльності у певних, щодо широких соціально-нормативних ситуаціях. Тобто, коли ми говоримо про індивідуальні риси, ми зазвичай говоримо про деякі риси **характеру**, які є у дорослої людини. У цьому найчастіше використовується досить такий розпливчастий опис, що вони формуються з урахуванням вроджених показників у результаті досвіду життєдіяльності. Однак пропорції, співвідношення між ось цим вродженим компонентом і набутих найчастіше чітко не описуються. Ми це не знаємо, але, можливо, від цього психологія й цікава, інакше б вже давним-давно були створені зомбі, і люди просто їм програли б. Більшість психологічних тестів вимірюють саме ці індивідуальні риси

І третя характеристика, третій вид — це власне **особистісні риси**. Власне особистісні риси формуються самою людиною, свідомо, коли він ставить осмислені цілі перед собою та формує у себе, систематично докладаючи зусиль, деякі нові особливості поведінки. Ці риси формуються дуже важко, далеко не у всіх людей, і цей процес іноді називається самореалізацією. Він потребує дуже великих зусиль. Та й дослідження показують, що для того, щоб у нас формувалася, наприклад, одна якась стійка характеристика поведінки, на це потрібен мінімум рік цілеспрямованих осмислених зусиль. Наприклад, якщо ви хочете стати більш пунктуальним, ну тоді ви займаєтеся тайм-

менеджментом десь так з рік. Зрозуміло, що перші результати з'являться набагато раніше, але щоб це стало автоматизмом і ви вже самі не помічали, як у вас це чудово виходить, на жаль, це рік.

Психоаналітики люблять термін дев'ять місяців для опису подібного виду процесів, але я думаю, що це не набагато менше і не настільки оптимістично. Особистісні характеристики поведінки можна виявити лише з допомогою діалогічних технік, коли у процесі діагностичної розмови виявляємо деякі особистісні установки, позиції клієнта і виносимо деякі судження з цього приводу.

Ну а тепер настав час поговорити про **класичні методики**, які належать до **типологічного підходу**. Насамперед, це знамениті *численні опитувальники Айзенка*. Вони дуже прості у використанні, але це не знижує їх достовірності. Тому дуже часто психологи-початківці саме їх освоюють як базу для розуміння того, як, власне кажучи, працює діагностична методика. Опитувальник Айзенка передбачає опору на знамениту теорію Гіппократа, коли виділяються чотири типи темпераменту. А для того, щоб їх визначити, потрібні лише дві шкали. Це шкала "екстраверсія" - "інтроверсія" і шкала "нейротизм" - "спокій".

Наступна методика, яка набагато складніша і набагато цікавіша, це тест **Реймонда Кеттелла**. Насамперед, ця методика цікава історією свого створення. Її автор дотримувався радикальних біхевіоральних позицій. Тобто він створював методику у межах яскраво вираженого поведінкового підходу. Для цього було взято тлумачний словник англійської мови, десь аналогічний нашому словнику Даля, і з нього спочатку були виписані всі можливі характеристики людини, які якимось чином описують її характер. Вийшло кілька тисяч слів. Потім ці слова об'єднали в синонімічні групи, тобто групи близьких за змістом слів. Усього вийшла 171 синонімічна група. Після цього проводилися численні дослідження, в яких експерти оцінювали дані характеристики та їхню виразність у людей. В результаті цих експертних оцінок Кеттелл зміг мінімізувати кількість факторів до 36. Ці 36 факторів він об'єднав у біполярні ознаки та продовжив дослідження. Після

цього в опитувальник було взято 16 базових біполярних характеристик, тому інша назва даної методики - це **16PF, 16 Personal Factors**. Ця методика дуже поширена нашій країні. Більше того, в нашій країні в російськомовному перекладі трапляються версії, описи яких англійською мовою не існує. Наша країна відрізняється наявністю своїх Кулібіних та дуже креативним підходом до застосування будь-якої технології, яку ми запозичуємо звідкись. І ця методика показує досить високі результати достовірності.

Перевага цієї методики в тому, що до неї існують добре розроблені інструкції, добре написані тексти інтерпретацій, і вона дозволяє отримати достовірні результати. Наприклад, існує одне дослідження про психологічні особливості кардіохворих. Дослідження проводилося в одному з кардіоцентрів Сибіру на хворих, які перенесли інсульт, і хворі, які перенесли інфаркт. Нагадую, що інсульт – це крововилив у мозок, а інфаркт – це крововилив у серці. І що дуже цікаво, дослідження показали результати, які можна порівняти навіть з теоріями про карму, там про чакри і про якісь інші речі. У тому числі, наприклад, було виявлено за цією методикою, що для людей, які перенесли *інсульт*, провідним виявився фактор високих значень *Супер-Его*. Тобто це люди, у яких існують дуже яскраво виражені риси повинності, тобто це те, *що в голові сидить*, кипить і не дає спокою про те, що вони повинні обов'язково щось робити, що від них вимагає суспільство. А у хворих, які *перенесли інфаркт*, виявилися вираженими проблеми з *Его*, проблеми з прийняттям себе, проблеми з «Я», проблеми любові до себе. Це все стосується, за буддизмом, зеленої *серцевої чакри*. Ось так цікаво буває, що починаємо з поведінкового біхевіорального підходу, з тлумачного словника, з математичного аналізу, а отак поступово доходимо до буддизму і якихось езотеричних теорій. Так що знання багато в чому універсальне і не завжди важливе з якого боку ми до нього підступаємося. Істина вона десь у центрі, просто ми можемо з різних боків до неї йдемо. Тому методика Кеттела широко застосовується нашій країні.

Існує автоматизований варіант. Клієнт страждає, 186 питань, три варіанти відповідей, а психолог із задоволенням за ним спостерігає. Якщо, звичайно, він лінивий. Ну і зараз дуже широке поширення і популярність набула нова методика, яка насправді багато в чому є модифікованим варіантом тесту Кеттела, яка називається Big Five - **Велика п'ятірка**. Відповідно, у цій методиці виділено п'ять базових факторів, що характеризують поведінку людини. Ця методика сучасніша, зміст чинників наповнено новим змістом, характерним кінця XX – початку XXI століття. Тому вона також в останні роки має досить широке застосування. Віггінс у 1996 році опублікував роботу, в якій виділив п'ять базових факторів особистості. Це відкритість досвіду, яка характеризує схильність до того, що ми зараз називаємо інноваційною поведінкою. Це сумління – те, що я вже говорила про етичний інтелект. Це екстраверсія. При цьому зверніть увагу, якщо в класичних концепціях ми розглядали біполярну шкалу, коли інтроверсія та екстраверсія — це два протилежні показники, то тут ми розглядаємо уніполярну шкалу, коли ми припускаємо, що в нормі будь-яка людина відкрита для соціальних контактів. Четверта характеристика — це дружелюбність. А п'ята — це нейротизм, який був у Айзенка, який нікуди не подівся і який, як і раніше, дуже добре характеризує стресостійкість людини.

Питання 3

Методики акцентуацій

В даному питанні ми поговоримо про методики акцентуацій. Дані методики є окремою групою методик у межах типологічного підходу. Предметом діагностики є тип характеру (тип особистості), а не риса характеру. Насамперед, до цього класу методик належить найпоширеніша методика у світі — тест ММРІ, Minnesota Multiphasic Personality Inventory. Цю назву знають практично всі психологи всього світу. Ми не можемо обминути цієї найважливішої методики. Ну і, крім того, у цьому розділі є ще низка інших цікавих підходів. Поговоримо про них.

Отже, тест ММРІ розроблено в роки Другої світової війни. Він розроблявся для військових льотчиків, коли постало завдання відокремити льотчиків, у яких ми абсолютно впевнені, що вони емоційно стійкі і психічно здорові, від людей, яких ми підозрюємо у наявності деяких відхилень. Тут я особливо хочу підкреслити, що ММРІ — це методика, яка стосується психології та клінічної психології. У психіатрії для встановлення психіатричного діагнозу використовуються дуже складні процедури і ці процедури експертні. Психіатричний діагноз завжди ставить лише консиліум лікарів.

Я хочу ще раз і ще, і багато разів вам сказати: тест ММРІ не дає підстав для постановки психіатричного діагнозу. Справа в тому, що в даному тесті шкали носять специфічні назви, що можуть лякати людей. І треба розуміти, що є, наприклад, шизоїдний тип особистості, тобто це люди, які мають яскраво виражені характеристики поведінки, особливої поведінки, але хвороба під назвою шизофренія — це трохи інше. І це у психіатрів. Тому якщо ви стикаєтеся з тестом ММРІ, там назви шкал страшні, лякають людей і треба ставитися до цих шкал спокійно і зважено.

Отже, ця методика включає 556 питань, 213 шкал, з них три шкали достовірності, десять основних і 200 додаткових. Я дуже хочу, щоб ви побували у цій шкурі, щоб ви зрозуміли, що це таке. Методика дає насправді дуже достовірні результати. Однак там три шкали достовірності, і коли я робила її вперше, то я чогось не так відповідала, тому мені наприкінці вийшла інтерпретація, що ваші відповіді не дуже достовірні, зробіть методика ще раз. І коли я виконувала цю методика, я думала про те, що перш ніж дати її своєму клієнту, я сім разів відміряю і лише один раз відріжу. Правда у цієї методики існують скорочені варіанти, є міні ММРІ і є міні-мульти ММРІ, проте, на жаль, достовірність цих скорочених методик суттєво страждає. Тому будемо дотримуватися того погляду, що у психодіагностиці існує величезний спектр різних діагностичних методик. І буває коло завдань, коли тест ММРІ просто необхідний, і тоді його потрібно використати, незважаючи на те, що його досить складно

виконувати. А в інших випадках є інші методики, і те, що я люблю говорити: «хліб скальпелем не ріжуть». Ось коли потрібний скальпель, тоді ми беремо ММРІ. Коли потрібно просто "порізати хліб" – тут існує маса інших діагностичних методик.

Крім цього, до цієї групи тестів акцентуації відносяться ще дві методики, які дуже поширені в нашій країні. Сюди я віднесла б, по-перше, характерологічний опитувальник Карла Леонгарда. **Карл Леонгард**, який жив у Західному Берліні, ввів поняття акцентуації у психологічний побут, і після нього це поняття дуже активно почали використовувати. І він говорив про те, що між нормою та патологією є якась особлива зона — зона акцентуацій. Ця зона означає надмірну вираженість певної характеристики поведінки чи способу емоційного реагування. Акцентуація символізує наявність певної особливості в людини, і за сприятливих обставин акцентуація є джерелом саморозвитку, джерелом досягнень, джерелом особливої унікальності, неповторності цієї конкретної людини. А при несприятливих обставинах акцентуація може призводити до девіантної поведінки, до складнощів в соціальній адаптації, а іноді і до хвороби.

І є інша методика - це так званий **патохарактерологічний діагностичний опитувальник Лічко**. Йдеться про лєнінградського знаменитого психіатра, який також використовував термін «акцентуація», проте в його теорії він був наповнений зовсім іншим змістом. Лічко говорив про те, що у підлітковому віці практично у всіх підлітків буває так звана пубертатна криза. І саме проявом цієї пубертатної кризи є виникнення акцентуацій. Тобто, на думку Лічко, акцентуація є завжди негативним фактором. Вона завжди свідчить про наявність девіантної поведінки і, швидше за все, про наявність психіатричних відхилень. Згідно з Лічко при подоланні підліткової кризи акцентуації зникають. Якщо ж криза не вирішується, то вони залишаються з людиною на все життя. І погодьтеся, що коли ви чуєте слово «акцентуація» - то виключно важливо перепитати: «акцентуація по Лічко або по Леонгарду?»

Характерологічний опитувальник Карла Леонгарда (має назву опитувальник Шмішека) має одне суттєве обмеження, на мій погляд: тестування потрібно обов'язково проводити у ситуації, коли клієнт спокійний, нікуди не поспішає та готовий тестуватися. А якщо ні, то почнеться величезне мотиваційне спотворення, яке називається аггравацією. Часто зустрічаються ситуації, коли ми бачимо зовні нормальну людину, у опитувальнику — десять шкал, і при цьому по восьми з цих шкал у людини є акцентуації. Ну, так у реальному житті не буває. Зате так буває досить часто, коли студенту дали завдання, він про нього згадав або о третій ночі, або вранці, коли їхав маршрутною до університету. Тому він виконував його або о четвертій годині ранку, або в коридорі перед початком практичного заняття, або сидючи на останній парті, коли перша людина вже пішла відповідати, а вона доробляла свої результати. Ось тоді буде вісім акцентуацій із десяти можливих. І відповідно мотиваційні спотворення будуть досить серйозні.

Ну а патодіагностичний опитувальник Лічко, на мій погляд, відрізняється тим самим, чим відрізняється ММРІ. Там також більше 500 тверджень, вони скомпоновані в таблиці, і процес виконання методики досить складний. З мого досвіду практичної роботи я знаю, що зазвичай його застосовують саме для так званих важких підлітків, у яких з великою ймовірністю є саме акцентуації по Лічка. І ці підлітки не завжди добре навчаються у школі. Вони далеко не завжди багато читають, і їм досить важко читати весь текст методики, рефлексувати з приводу нього і висловлювати деякі висновки. Тому як паличку-виручалочку я вам радила б модифікований варіант опитувальника Лічко – модифікований патохарактерологічний діагностичний опитувальник (МПДО). Це опитувальник практикуючого психолога з Санкт-Петербургу на прізвище Ейдемільер. Він набагато простіший, класично стандартизований і дозволяє зробити деяку не найглибшу і не найточнішу, але достатню оцінку особливостей юнака чи дівчини.

Питання для перевірки теми

1. Які підходи до діагностики особистості ви можете назвати?
2. В чому сутність типологічного підходу до діагностики особистості?
3. Перерахуйте особливості типологічного підходу до діагностики особистості.
4. Назвіть знайомі вам методики типологічного підходу до діагностики особистості.
5. Докладно опишіть методику діагностики рис особистості Г.Айзенка.
6. Які ви знаєте методики діагностики типів характеру?
7. Яка з цих методик є найпопулярнішою методикою у світі? Опишіть її докладно.
8. Коли і з якою метою було розроблено методику ММРІ?

Питання 4

Психодинамічний підхід

Цього разу ми з вами поговоримо про психодинамічний підхід до діагностики особистості. У назві цього підходу є слово "динаміка", тобто воно передбачає деякий рух розвитку і таким чином стає зрозуміло, що ці методики досліджують деяку динаміку розвитку станів людини, вони відповідають на питання, ну або принаймні намагаються відповісти на питання, звідки, із чого виник той чи інший стан. В основі цих методик лежить класичний метод словесних асоціацій.

Я думаю, що ви вже здогадалися, що ці методики прийшли до нас із **психоаналізу**. З психоаналізу в ці методики було взято базові поняття, такі як **принцип проекції та захисний механізм**.

Проекція - безсвідоме приписування чомусь або комусь власних думок, станів, відчуттів, вважаючи при цьому, що він прийняв це щось ззовні, а не зсередини самого себе.

Захисний механізм - неусвідомлюваний психічний процес, спрямований на мінімізацію негативних переживань.

Нагадую, що психоаналіз у діагностичних процедурах саме наголошує на виявленні незадоволених потреб. Незадоволена потреба формує в людини почуття тривоги, занепокоєння, якщо ця тривога дуже велика, виникає страх. У будь-якому випадку цей стан досить незатишний для людини. Погодьтеся, що це вкрай дискомфортно перебувати в стані тривоги цілодобово, тому як наслідок виникає захисний механізм. Захисний механізм дозволяє приховати тривогу, перевести її в несвідоме. В результаті на поверхні залишається якийсь невиразне занепокоєння, спогад, щось не так, але через що саме, вже глибокого усвідомлення немає. Ось психодинамічний підхід саме дозволяє виявити, чи є у людини подібний стан тривоги чи страху, наскільки вона сильна і чим вона спричинена.

Друге джерело та теоретична основа даних методів – це так звана **холістична психологія**. Від англійського слова whole чи hole виник такий напрямок, таке поняття. Холістична психологія розглядає людину, особистість, як єдине неподільне ціле, а відповідно будь-яка характеристика впливає на все навколишнє, на всі інші характеристики. І в психодинамічному підході ми розглядаємо саме такі види інтерпретації, такі види методик. Наприклад ми не скажемо, просто є у людини агресія або ні, а ми обов'язково розглядаємо агресію як дуже складне явище, в якому може бути і аутоагресія спрямована на себе та агресія спрямована зовні на інших людей, і агресивні фантазії, коли ми зовні не виявляємо реакції, а носимо їх у собі тощо.

І третя теоретична основа психодинамічного підходу - це рух, теоретичний напрямок у загальній психології, який отримав назву "**New Look**". В рамках цього напрямку розглядається принцип того, що ми виділяємо з усього величезного обсягу інформації, що оточує людину кілька типів сигналів чи стимулів, на які людина реагує насамперед.

Отже, ми реагуємо насамперед на так звані *релевантні або схожі на нас сигнали*. Якщо ви йдете вулицею і бачите людину в такому ж одязі як ви, адже ви миттєво її вичіпляєте. Коли ви приїжджаєте кудись подорожувати і бачите там земляка, ну

можуть бути різні ситуації, ви можете хотіти з ним спілкуватися, можете навпаки всіляко його уникати, але ви його точно відразу помічаєте. Коли ви десь зустрічаєте свого однокласника, це людина схожа на вас, яка мала те ж саме в минулому що і ви, адже ви миттєво на неї реагуєте: це все релевантні сигнали.

Другий вид сигналів, які ми помічаємо це *суперчливі і протилежні* сигнали, коли ми бачимо щось, що різко відрізняється від нас, він миттєво приковує до себе нашу увагу. Наприклад, якщо в чоловічій компанії виявляється одна дівчина, вся увага їй. Коли в жіночому колективі є єдиний чоловік - скільки дістається йому? Це прояв цієї теорії.

Ну і нарешті, третій вид сигналів – це *загрозливі сигнали*. В даному випадку опишу таку ситуацію. Один викладач читав лекції у місті, де напередодні стався землетру і ще трохи продовжувало трусити. Лекція відбувалася у великій аудиторії, лектор знаходився на сцені, а над головою в нього були три лампочки, дуже гарні, кришталеві. І коли починалися поштовхи, ці лампочки злегка погойдувалися. Так слухачі конспектували матеріал, не дивлячись у зошити. Тобто вони дивилися нагору на лампочку і записували текст, який чули.

Ось це основні теоретичні положення, що лежать в основі психодинамічного підходу діагностики. **Методики**, які належать до цього підходу, називають **проективними**, їх дуже люблять практичні психологи, це ідеографічний підхід у психодіагностиці.

Які ж особливості цих методик?

Перша особливість. Ці методики відрізняються особливою метою тестування, вона найчастіше прихована, тобто випробуваному даються якісь найзагальніші формулювання, що зараз виявлятимуться його особистісні особливості, ну загалом найчастіше він залишається у незнанні.

Друга особливість – це особливий стимульний матеріал. У цих методиках дивність, невизначенність стимульного матеріалу це особливі якісь незрозумілі картинки, це взагалі

можуть бути плями чорнильні, дивні малюнки, ну іноді це може бути просто білий аркуш паперу, коли випробуваний може намалювати все, що він хоче. Я запевняю вас, що ці методики дуже достовірні. Навіть якщо ти знаєш текст інтерпретації, навіть якщо ти знаєш як правильно потрібно малювати, все одно несвідомі мотиви поведінки дуже потужні в нас і результат все одно виходить "пропишу моє горе".

Ну а **третя особливість проєктивних методик** – це у складній обробці результатів. Результати зазвичай описові, кількісних шкал у методиках дуже мало і потрібен дуже великий, саме професійний досвід для набуття точності у формулюваннях та інтерпретаціях. Тому проєктивні методики це дуже цікаво і як мені здається, що це наступний рівень освоєння матеріалу.

До проєктивних методик, насамперед, належать **методики доповнення**, прикладом даного типу методик є оповідання Карела Чапека, коли в селі відбувається вбивство і з метою його розслідування зі столиці привозять знаменитого професора і у великому приміщенні на сцені, він публічно при збігу народу починає допитувати підозрюваного. Він пропонує йому відповідати перше, що спадає на думку на ті слова, які буде говорити професор. Це дуже прості слова - стіл, комору, стілець, склянку, і досить швидко професор відновлює канву скоєння злочину, яку викладає вголос і змушує цим злочинця зізнатися у скоєнні вбивства.

Якщо говорити про психологічні методики, то до топ-10 впевнено входить ніжно кохана і зарубіжними і вітчизняними психологами чудова методика під назвою "Тест незакінчених речень". Вона являє собою 60 розпочатих речень, які потрібно закінчити. Випробовуваному це буває зробити досить важко, проте бурчання та обурення зазвичай буває в середині методики. Результат цієї методики полягає в тому, що в кінці зазвичай клієнт починає замислюватися, рефлексувати і дуже часто після виконання цієї методики йому дуже хочеться поговорити з психологом і він просто ось як гарячий пиріжок, він дозрів до глибокої консультації.

Другий вид методик – це **методики інтерпретації**, ми вже знаємо це слово, це методики пояснення. У цьому випадку перед випробуванням демонструються деякі матеріали: малюнки, зображення, і пропонується написати розповідь про те, що тут відбувається. Іноді йому даються навідні питання, іноді йому дається деяка структура, на які питання потрібно відповідати, в будь-якому випадку інтерпретується саме ця розповідь випробуваного. Ну і сюди належить ще одна методика із топ-10, це так званий **ТАТ, тематичний апперцептивний тест**. Сюди відноситься "Children's Apperception Test" - модифікований варіант для дітей, сюди відносяться **тест Хекхаузена**. Хекхаузен це німецький психолог, який ввів два поняття, якими активно оперують психологи: це мотивація досягнення та мотивація уникнення невдач. До цього типу методик відноситься тест Вагнера чи малюнок руки, коли пред'являються картинки з різним зображенням положення руки і треба давати відповіді щодо цієї руки, дуже хороший тест, дуже багато чого вимірює. Я дуже люблю ним користуватися на відміну від попередніх методик, він досить простий в обробці, тобто його можна застосовувати швидко, водночас обсяг інформації, яку він пропонує, досить великий.

Третій вид методик - це **методики конструювання**: до них, насамперед, відноситься знаменитий **тест фрустрації Розенцвейга**. Методика, яка набула найширшого поширення, є дуже добре працюючий і дитячий і дорослий варіант, там пропонується серія картинок з фруструючими ситуаціями, в цій фрустрійній ситуації один з персонажів щось говорить, клієнт від другого персонажа вигадує свої відповіді. Дуже добре з цією методикою працювати, вона застосовується як для діагностики дітей, коли у них є якісь проблеми та дезадаптації, вона дуже добре застосовується в організаційній психології, коли нам потрібно спрогнозувати, як людина поводитиметься в майбутній можливій фруструючій ситуації.

Четвертий вид методик – це **методики структурування**. Сюди належить знаменитий **тест чорнильних плям Роршаха**. Якщо ви поговорите про психологів на так званому

обивательському рівні, якщо ви подивитесь телесеріали, то там іноді буває такий дивний психолог, і ось для того щоб зобразити психолога дивним, найчастіше використовують цю методіку. Дивний психолог обов'язково тримає в руках дивний лист, на якому зображені кольорові або чорно-білі дивні чорнильні плями. Як казав сам Роршах, йому уві сні наснилося, страшно сказати, спили головного мозку. Він прокинувся, замалював їх і вийшла знаменита методика, коли 10 разів піддослідному пропонують дивні незрозумілі малюнки і просять розповісти, що він бачить на цих малюнках загалом або в окремих частинах. Вибачте, але це методика номер три за популярністю у світі, але, на жаль, в нашій країні досі не видали хорошого методичного посібника з користування цією методикою, але в клінічній психології - це дуже затребувана методика.

П'ятий вид методик – це **методики імпресії**. Коли випробовуваному пропонується деякий стимульний матеріал, це або кольори, або деякі зображення і цей стимульний матеріал потрібно розділити за принципом, подобається - не подобається. Сюди відноситься дуже популярна у світі та у вузьких колах психологів у нашій країні **методика Леопольда Сонді**, яка застосовується в судмедекспертизі в тому числі, але вона досить складна у застосуванні, це якраз та методика, для знайомства з якою потрібен тижневий семінар. Ну а потім ще трохи попрацювати кілька років для того, щоб навчитися добре її інтерпретувати. Сюди ж відноситься аналогічний **тест колірне дзеркало Фрілінга**, який базується на концепції Карла Густава Юнга про колективне несвідоме. Ще один тижневий семінар. І сюди відноситься знаменита **методика Макса Люшера**. Правда у себе на батьківщині його називають ЛЮшер і правда у себе на батьківщині він придумав трохи інший тест, в якому трохи більше кольорів і трохи більше колірних виборів, але наші вітчизняні кулібіни скоротили, взяли перші 16 колірних виборів із цієї методики і в результаті вийшов тест номер 1 за популярністю в нашій країні, знаменитий тест Люшера, який чудово діагностує емоційний стан людини зараз, наявність у нього стресу та низки інших дуже важливих характеристик.

Крім того, до проєктивних методик належать **методики експресії** – це **аналіз почерку, це аналіз імпульсивних експресивних реакцій людини, жестів, обмовок**. Це вже майже наука, це вже майже езотерика.

Та й останній вид методик проєктивних, це **методики вивчення продуктів творчості**. Мається на увазі малюнкові тести, їх дуже багато і вони дуже інформативні. Дуже популярна в нашій країні, напевно, методика номер один по роботі з дітьми - це малюнок "Моя сім'я", потім тест, який дуже популярний у нашій країні при діагностиці дорослих - тест "неіснуюча тварина". Психологи жартують, що у світі до топ-10 входить тест «будинок-дерево-людина». У нашій країні люблять тест «неіснуюча тварина» - там лише одну тварина, яку потрібно інтерпретувати. Єдине, що хочу підказати. В методиці про неіснуючу тварину обов'язково треба інтерпретувати як малюнок, так і розповідь, яку складає людина про цю тварину. Також є тест "намалюй людину", є вільний малюнок, коли малюють просто все, що хочеться і ряд інших методик. В цілому цей напрямок виключно популярно в самих різних галузях практичної психології.

Питання для перевірки теми

1. На яких теоріях базується психодинамічний підхід до діагностики особистості?
2. Які основні поняття з психоаналізу були використані в психодинамічному підході? Дайте їх визначення.
3. Які положення холістичної психології лежать в основі психодинамічного підходу діагностики особистості?
4. Які положення концепції «New Look» використовуються в психодинамічному підході діагностики особистості?
5. Назвіть характерні особливості проєктивних методик.
6. Перерахуйте види проєктивних методик та приведіть їх приклади.
7. Перерахуйте малюнкові методики, які ви знаєте. Докладно опишіть специфіку малюнкових методів.

Питання 5

Блоковий підхід до психодіагностики особистості.

У даному разі ми розглянемо питання «Блоковий підхід у діагностиці особистості». У його основі лежить теорія блокової організації особистості **К.К.Платонова**. Відповідно до цієї теорії **особистість** ми можемо розглядати як *якусь плоску картинку, що складається з окремих структур, ці структури мають досить чіткі межі між собою і цілком можливе вивчення окремої підструктури особистості*. Наприклад, дуже поширений підхід у вітчизняній психології - це виділення, скажімо, емоційно-вольової сфери особистості, поведінкової сфери особистості тощо. Зрозуміло, якщо ми подивимося на все різноманіття підходів, які існують у сучасній психології щодо особистості, то ми можемо твердо констатувати, що цей підхід досить простий і грубуватий, проте для цілого ряду завдань він є ефективним. У тому числі студентські роботи найчастіше пишуться в рамках блочного підходу, дуже часто при проведенні досліджень або при практичній роботі, коли є замовник, який платить гроші тільки ось за це, у нас виникає ситуація, що ну, звичайно, добре, якщо по-дорослому, по-справжньому, треба було б зробити ось так, але в нас реально мало часу, матеріальних ресурсів, згоди клієнта є тільки на ось так, тому ми звичайно всіляко обмовляємо, що не я це придумав і якби я сам вирішував я б зробив ось так. Але сьогодні ми будемо ось тільки це. Тому блоковий підхід не найцікавіший, блоковий підхід не найправильніший. Однак блоковий підхід існує і не помічати його, на мій погляд, це просто непрофесійно, і ми обов'язково про нього сьогодні поговоримо.

Отже, які блоки підструктури найчастіше виділяються?

Насамперед, сюди належить **блок про індивідуальних властивостей особистості**. Це вроджені характеристики, які впливають дуже багато аспекти поведінки людини. Сюди відносяться методики на темперамент та низку інших характеристик.

По-друге, це блок психоемоційних характеристик, які вимірюють особливості тривожності, агресивної поведінки та всього, що пов'язано з емоційним реагуванням. Сюди відноситься, перш за все, ніжно коханий нашими дослідниками дуже нехитрий опитувальник Спілберґера-Ханіна, який виділяє два види тривожності та впевнено їх міряє. Цей опитувальник дуже не люблять практикуючі психологи, тому що їх цікавлять глибші питання. Однак дослідники його часто-густо використовують. Точно таким же є опитувальник Басса-Дарки, який виявляє характеристики агресивної поведінки, загалом досить часто цей блок виявляється затребуваним у дослідженнях різних фахівців.

Ну і ще один дуже великий розділ — **це блок самоідентичності**, тут є методики, які багато в чому демонструють динаміку зміни уявлень у психології про самоідентичність людини. Ну, по-перше, дуже проста і дуже часто використовувана методика — це «Драбина самооцінки». Вона має назву, від якої здригаєшся, офіційно вона називається **методика Дембо-Рубінштейна**, але суть цієї методики в тому, що перед випробуванням ставиться питання «На якій сходинці ти знаходишся?» І ось ця сходинка показує рівень самооцінки випробуваного. Ну, напевно, цю методику можна віднести до проєктивних, дуже часто перехрещуються класифікації. На мою думку, працює чудово. А погодьтеся, як мало ми витрачаємо час, наскільки ми легкими, невтомленими встаємо після виконання цієї методики, і я запевняю вас, що ця методика дуже достовірна. Хоча начебто як, якщо вам замовник платить серйозні гроші, процедура діагностики має виглядати серйозно, це одна з протиріч, яка в діагностиці є.

До цього розділу можна віднести більш серйозну методику, яка також виявляє самооцінку - **це тест Будассі**. Дуже хороша, достовірна методика, у ній дається список із 20 якостей і випробуваний має двічі оцінити ці якості. Перший раз він ранжує їх в залежності від того, як ці якості повинні бути виражені у ідеальній людини, а вдруге він ранжує їх залежно від того, як ці якості виражені у нього особисто, а потім підраховується коефіцієнт рангової кореляції. Тобто, якщо у вас є певний зразок,

який вам намалював випробуваний, і є його особистий портрет, яким він себе бачить, і якщо зразок і портрет фактично збіглися, напевно це ось так буде, тобто у людини абсолютно висока самооцінка. А якщо у нас є еталон, портрет і вони взагалі не збігаються, то у людини дуже низька самооцінка. Методика насправді дуже добре вимірює даний компонент і коли вам потрібні кількісні показники, якими вам потрібно звітувати, то ця методика дуже хороша. Хоча, звісно, у практичній роботі з економічності та достовірності, на мій погляд, — це методика, яка може претендувати на місце номер один у світі. Насправді, в кожному жарті є частка жарту — це так.

І ще одна методика, яку я хотіла б згадати в цьому розділі, - це **експериментальна методика, яка вимірює рівень домагань. Її автор Хоппе.** Методика, як я сказала, експериментальна. Тобто це, по суті, технологія, тексту методики як такого немає, психолог щоразу її вигадує. Суть цієї методики в тому, що випробуваному пропонується три серії завдань, завдання, складність, яких зростає, від одного до десяти. Ці серії завдань записуються на картці, зі зворотного боку картки пишеться номер складності та відповідно до номера складності завдання викладаються перед випробовуваним у три ряди. При початку діагностики піддослідному кажуть, що зараз будуть вимірювати його рівень інтелекту та в рамках обмеженої кількості часу, наприклад, хвилин п'ять, він має набрати якнайбільше балів. При цьому, якщо він вирішить найскладніше завдання, то за одне завдання йому дадуть десять балів. А якщо він вирішить найпростіше завдання, то за завдання йому дадуть один бал. І після цього інтерпретується стратегія поведінки клієнта у цій ситуації. Що ми можемо виміряти Залежно від того, який варіант випробовуваний вибере першим, ми можемо судити про його базовий рівень самооцінки, він із середнього починає або він взагалі ризикує, а раптом проскочить десять балів, візьму і вийде. Потім ми досліджуємо обов'язково реакцію на удачу, реакцію на невдачу, тобто на неправильно вирішене завдання дуже цікаво, а як реагує випробовуваний, якщо психолог йому трошки підігрує. Але відповідь дана в усній формі. Так часто буває, що не дуже коректно, але ми можемо її зарахувати, а можемо не зарахувати.

Ось якщо ми заплющуємо на це очі. Як починає поводитися людина? І навпаки, а що робить людина, коли психолог до неї стає жорстоким та несправедливим? Скажімо, починає міняти завдання по ходу гри, каже, що не п'ять хвилин, а чотири вистачить. І явно у нього, у випробуваного на руці годинник і там п'ять хвилин ще не минуло, а психолог каже, що вже є п'ять хвилин. І таким чином ми отримуємо дуже цікаву розгорнуту описову характеристику поведінки випробуваного.

Сюди ж до цього розділу належить ціла група сучасніших методик виявлення особливостей самоставлення людини (це сучасніший термін) і ще методики виявлення суб'єктивного благополуччя (це, саме, вже напрямок психодіагностики, що активно розвивається у ХХІ столітті).

Ну і останній блок, про який я хотіла б розповісти в рамках нашої лекції, це тести на виявлення особливостей ціннісних орієнтацій та смислів. Класичною тут є методика Рокіча. Саме він ввів саме поняття термінальних цінностей, дав йому визначення і склав перші списки цих цінностей, а в нашій країні свого часу на основі його концепції в Ярославлі було розроблено методичку-опитувальник термінальних цінностей, скорочено «ОТеЦ» (опитувальник термінальних цінностей), була свого часу дуже популярна, але зараз більш сучасний опитувальник Шварца та низка інших методик.

Питання для перевірки теми

1. Яка теорія лежить в основі блокового підходу до діагностики особистості? Яке визначення особистості відповідає даному підходу.
2. Які блоки виділяються в особистості відповідно до даного підходу?
3. Приведіть приклади для діагностики кожного з названих блоків особистості.
4. Докладно опишіть методичку діагностики цінностей М.Рокіча.

Список літератури

1. Галян І.М. Психодіагностика. – Київ, 2009.
2. Любіна Л.А. Психодіагностика: навч. посіб. - Чернівці: Яворський Н.С. [вид.], 2018. 276 с.
3. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 464 с.
4. Скребець В.О. Основи психодіагностики: Навч. Посіб./В.О. Скребець. –4-е вид. –К.: Слово, 2007. –192 с.
5. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики. Навчальний посібник. –К.:Главник, 2016. –144 с.
6. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. - Харків: НТУ «ХПП», 2018. - 246 с.

ТЕМА 5 ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОДІАГНОСТИКИ

Питання 1. Діагностика обдарованості та її потенціалу

Психодіагностика обдарованості (у межах інтегративного підходу)

Обдарованість та її потенціал – це саме ті характеристики, які, з погляду сучасних психологів, дозволяють прогнозувати загальну життєву успішність та успішність у діяльності.

Фактори потенціалу обдарованості

Характеристики інтелекту <ol style="list-style-type: none">1. Інтелектуальна ініціатива.2. Надситуативної активності.3. Схильність до вирішення дивергентних завдань.1. Оригінальність мислення2. Гнучкість мислення.3. Продуктивність мислення.4. Легкість асоціювання.5. Здатність до прогнозування.6. Відчуття часу .7. Концентрації уваги.8. Хороша пам'ять.9. Здатність нові знання набувати.10. Здатність до оцінки. 	Характеристики діяльності <ol style="list-style-type: none">1. Індивідуальний стиль діяльності.2. Здатність до самонавчання.3. Чітко сформульовані цілі та інтереси, усвідомлення мотивів поведінки. <p>Психодіагностика потенціалу обдарованості</p> <p>Спостереження (збір L-даних) В реальному житті чи в експериментальній ситуації</p> <p>Використання методик діагностики окремих компонентів:</p> <ul style="list-style-type: none">• «Межа, що тас» Н.В.Маркіна для діагностики надситуативної активності.• Діагностика толерантності до невизначеності Шкала МакЛейна (адаптація С.М.Осіна) <p><i>Та будь-які інші!</i></p>	Характеристики особистості <ol style="list-style-type: none">1. Мотивація на самореалізацію.2. Лідерські якості.3. Гнучкість поведінки.4. Толерантність до невизначеності.5. Самостійність у всьому і соціальна автономність.6. Перфекціонізм.7. Стіяка самооцінка.8. Почуття гумору.
---	---	--

Ми вже вивчили з вами класичні підходи, і сьогодні я починаю з вами розмову про сучасні уявлення, сучасні напрямки, які існують у психодіагностиці. Це, на мій погляд, дуже цікаво, тут дуже багато невизначеностей і всі методики, які існують в рамках цього підходу, вони, швидше, вкладаються в слова "складні", простого тут немає.

І починаємо з вами розмову з **діагностики обдарованості**. У нас з вами була тема діагностики інтелекту, і там ми з вами говорили про когнітивні і не когнітивні структури всередині інтелекту, і, загалом, у якийсь момент виникла ось така вже досить розрізнена мозаїчна картина, як мені здається, у двадцять першому столітті ось цю мозаїчність вдалося подолати. І якраз підхід з погляду діагностики потенціалу обдарованості мені здається найбільш продуктивним і перспективним. *Обдарованість та її потенціал* – це саме ті характеристики, які, з погляду сучасних психологів, дозволяють прогнозувати загальну життєву успішність та успішність у діяльності. Дуже цікаво і важливо розуміти те, що обдарованість розуміється як складне системне утворення, *по-перше*, і це очевидно, це характеристики когніцій, тобто *властивості інтелекту*, якщо висловлюватися дуже просто. *Другий фактор*, я думаю, що ви теж очікуєте про нього почути, це деякі *характеристики особистості*, які сприяють виявленню обдарованості. І в XX столітті з'явився ще один, *третій*, теж дуже важливий рівень, - це окремо *характеристики діяльності*. Та сама, рідна експериментальна діагностика. Тобто характеристики діяльності дозволяють якраз гарантувати, що ось те, що ми називаємо потенціалом, інтенцією, те, що приховано всередині людини, воно може проявитися назовні і привести до відчутного значущого результату.

І таким чином виникає необхідність і доцільність поговорити про те, які компоненти інтелекту, які компоненти особистості, які компоненти діяльності гарантує ефективність та досягнення результату. Саме обговоренню цих феноменів ми і присвяtimo нашу сьогоднішню лекцію.

Починаємо з когнітивних компонентів. Перший і найважливіший це IQ. Напевно, ви про це вже здогадувалися. Це так звана *інтелектуальна ініціатива*, те, що безпосередньо пов'язане з креативністю, здатність бачити проблеми, бачити протиріччя та бачити ті точки, в яких може бути певний прорив знань.

Другий компонент - це характеристика поняття, яке було введено в Московській психологічній школі в стінах факультету психології МДУ - це *поняття надситуативної активності*. Тобто це та активність, яка не ініціюється умовами довкілля в цей момент. Це щось наднеобхідне. Коли ми робимо не тільки те, що потрібно зараз за принципом трішкіного каптана, а ще й те, що, можливо, колись стане в нагоді.

Третя характеристика – це *схильність до вирішення дивергентних завдань*. Нагадаю, що *дивергентне мислення* це такий творчий спосіб мислення, застосовуваний зазвичай для вирішення проблемних завдань. Полягає в пошуку безлічі рішень однієї і тієї ж проблеми.

Четверта характеристика обдарованості – це *оригінальність мислення*. Тобто це саме ще один компонент креативності, який характеризує здатність висувати нові ідеї, що принципово відрізняються від попередніх.

Ну і далі йдуть традиційні характеристики креативності, які ми вже згадували, це і *гнучкість мислення*, яка науковою психологічною мовою називається флексибільність.

Ще одна характеристика – це *продуктивність мислення*, тобто здатність генерувати велику кількість варіантів дій: не зупинятися однією чи двома, а продовжувати мислити і продовжувати генерувати ідеї.

Близькою за змістом характеристикою є *легкість асоціювання*, коли асоціативні ланцюжки виникають досить швидко і мислення йде з досить великою швидкістю.

Також дуже важливою є *здатність до прогнозування*.

Останні досягнення в науці, не в психології навіть, а в психофізіології, фізіології, показують те, що *відчуття часу* є нашою вродженою характеристикою, тому вміти використовувати ефективно це почуття – дуже важливе завдання.

Очевидною також є здатність до *концентрації уваги*, а може бути ви помічали за собою таку властивість, що коли ви чимось дуже захоплені, щось робите, ви перестаєте чути що відбувається навколо вас, ви не помічаєте відеоряду навколо вас, хто мимо минув, що відбувалося. Ви заглиблюєтеся в одне завдання і концентруєтеся на ньому, доки не вирішите. Це характеристика потенціалу обдарованості.

З традиційних тестів інтелекту взято характеристику, таку, як пам'ять. *Хороша пам'ять* – важливий чинник потенціалу обдарованості. І, мабуть, це єдина характеристика, яку можна зарахувати до IQ.

Зверніть увагу, що це дуже важливо. Якщо ви хочете реалізувати свій потенціал, то важливо не мати знання, а мати *здатність нові знання набувати*, а найчастіше їх самому продукувати, самому вигадувати. Це дуже важливий момент у сучасній психодіагностиці.

Та й остання когнітивна характеристика називається *"здатність до оцінки"*. У традиційних школах частіше вона називалася критичним мисленням, це якраз здатність піддавати сумніву все, сумніватися у всьому, перевіряти ще раз абсолютно все.

Та й другий блок, про який ми говоритимемо, це **характеристики особистості**. Вони також важливі і досить цікаві. Якщо ми згадаємо образ вченого початку 20 століття, то це буде такий, ну трошки придуркуватий тип, вибачте за грубий вираз, що погано бачить, тому що очі зіпсував, читаючи книжки, занурений у вирішення проблеми, взагалі не помічаючий нічого навколо ніколи. І при ньому повинна обов'язково бути хатня робітниця або дружина в ролі хатньої робітниці, яка буде йому постійно допомагати, опікуватися і, загалом, іноді спілкуватися як

з малою дитиною. Сучасна обдарована людина виглядає трохи інакше. У двадцять першому столітті вона повинна уміти не тільки поринути ось у це завдання, знайти унікальне рішення, розібратися, що і як він робитиме, але потім ще й здійснити його. Дуже важливо це розуміти. Дуже важливо розуміти, що сучасна обдарована людина, це людина адаптована до сучасного суспільства, яка вміє в ньому жити і вміє в суспільстві досягати результату. Отже, хто це такий?

По-перше, з погляду особистісних характеристик, обдарована людина – це людина, *мотивована на самореалізацію*. Ця людина хоче чогось досягти в житті, вона хоче самоздійснитися. Інтелектуальна діяльність, вона вимагає відключення від зовнішнього світу та занурення у проблему на якийсь момент.

При цьому в обдарованій людині одночасно мають бути виражені й *лідерські якості*, які припускають, що ми шашку наголо і з гучним криком "Ура" біжимо реалізовувати власну ідею.

Це зовсім інша характеристика і ви досягнете результату тільки в тому випадку, коли ви вмітимете робити іноді одне, а якщо потрібно, і друге, без цього в 21 столітті вже неможливо. Домогосподарки, які опікуватимуться нами, пішли в минуле. *Гнучкістю поведінки, флексибільністю* повинен характеризуватися не тільки інтелект, але і поведінка людини в цілому. А сучасна людина в мінливому світі повинна вміти бути дуже гнучкою, дуже швидко реагувати на те, що відбувається навколо.

Також велике значення набуває характеристика, яка називається дуже красиво *"толерантністю до невизначеності"*. Кілька сотень років люди прагнули зробити наше життя максимально зрозумілим. Головна мета науки загалом, не психодіагностики, а взагалі всієї науки, було пояснити цей світ повністю. Ніцше перший сказав, що це неможливо в принципі. Замість боротьби з хаосом ми маємо орієнтуватися на здатність

приймати його. Таким чином, ми повинні навчитися бути терпимими, толерантними до невизначеності.

Також дуже важливі для людини *самостійність* і *автономність*, мається на увазі як самостійність суджень, самостійність мислення, самостійність прийняття рішення, і автономне поведінка щодо інших людей. Відсутність конформізму, висловлюючись традиційнішими термінами.

Ну і крім цього, очевидним також є, що для обдарованої людини дуже значущою характеристикою, як не дивно, є *перфекціонізм*. Саме це слово виникло від англійського слова *perfect*, що означає "ідеальний", "досконалий". Прагнення до ідеалу, прагнення зробити все ідеально, дуже важливо для досягнень у житті.

Обдарована людина просто повинна мати *стійку самооцінку*, спокійно ставитися до деяких впливів із боку зовнішнього світу, до критики, навіть бути впевненим у своїй правоті.

Та й останньою, дуже важливою особистісною характеристикою є *почуття гумору*. Воно буває різним. Коли це почуття гумору спрямоване на інших, воно свідчить про наявність агресивних тенденцій, здорове почуття гумору – це здатність посміятися з себе, це побачити смішні сторони у своїх помилках, в своїх помилках. Ось таке почуття гумору – це ознака психічно здорової особистості. Про це сказав ще Віктор Франкл. І це обов'язкова умова реалізації потенціалу обдарованості.

Переходимо до характеристик діяльності. Якщо говорити про діяльнісні характеристики, то насамперед значення має так званий *індивідуальний стиль діяльності*, коли будь-яку роботу людина виконує індивідуально, невідтворюючи. Це офіційний термін у психології. Тобто людина робить це так, як ніхто інший зробити за неї не зможе.

Також велике значення у діяльності має *здатність до самонавчання*. Обдарована людина має постійно вчитися.

Причому він має вміти навчати себе сам, знаходити можливості навчання, знаходити нові сфери, нові види діяльності, нові способи отримання інформації. Саме це гарантуватиме успішність у житті в цілому.

Ну, і крім цього, велике значення у діяльності має наявність *чітко сформульованих цілей та інтересів, мотивів поведінки*, які людиною усвідомлюються, які штовхають її на те, щоб бути постійно активною та здійснювати вчинки. Ось ця цілеспрямованість, невгамовність також є найважливішою характеристикою потенціалу обдарованості.

Ну і після такого мого довгого патетичного мовлення, в якому не гадувалася жодна діагностична методика, а як же це все виміряти? І тут я вам можу сказати, що методик не так багато, але водночас вони є. Це все експериментальна діагностика, це експериментальні методи збору даних. Найпоширеніша техніка придумана паном Рідзулі, є ще інші підходи, але вони, на мою думку, принципово не відрізняються. В усіх випадках випробувані збираються до групи деяку. Вони виконують серію завдань, а в цей час саме збираються ці самі L-дані, про які я говорила на минулих заняттях. І в результаті такої серії спостережень, коли група людей виконує різнотипні завдання, експерти заповнюють спеціальні карти, за якою потім оцінюються, і дається загальна характеристика потенціалу обдарованості людини.

Також для діагностики потенціалу обдарованості можна використовувати методики, призначені для виявлення окремих феноменів, що цю обдарованість визначають. Наприклад, «Межа, що тає» Н.В.Маркіна для діагностики надситуативної активності. Або діагностика толерантності до невизначеності за допомогою шкали МакЛейна (адаптація Е.М.Осіна).

Питання для перевірки теми

1. Дайте сучасне визначення обдарованості та окресліть її структуру.

2. Назвіть декілька когнітивних складових обдарованості та дайте їм визначення.
3. Чому дана тема носить назву «інтегративний підхід» у психодіагностиці?
4. Назвіть характеристики діяльності обдарованості у межах інтегративного підходу та дайте їм визначення.
5. Назвіть характеристики особистості обдарованості у межах інтегративного підходу та дайте їм визначення.
6. Які з наведених характеристик потенціалу обдарованості викликали у вас подив? Чому?
7. Назвіть методики діагностики обдарованості та її потенціалу у межах інтегративного підходу.
8. Які принципи вибору методів діагностики обдарованості в рамках інтегративного підходу?

Питання 2

Інтерактивний підхід діагностики особистості

Ми продовжуємо вивчення сучасних підходів до діагностики особистості.

І сьогодні йтиметься про інтерактивний підхід. Даний розділ включає методики призначені для діагностики міжособистісних відносин між людьми. Саме у цьому питанні ми розглянемо методики призначені саме для цього, але з часом були модифіковані.

Як на мене, це дуже цікавий напрямок у психодіагностиці, він характеризується тим, що в його основі лежать методики, які можна назвати класичними, тобто тексти методик, інструкції до них створювалися досить давно, а ось способи інтерпретації результатів — сучасні. І звідси виникають нові смисли та нові можливості використання цих методик. Як приклад такої методики я дуже люблю наводити **тест Томаса**. Він широко відомий і класично вимірює типи поведінки у конфлікті. Завдяки сучасним інтерпретаціям та підходам ця методика допускає можливість інтерпретації комунікативних стилів загалом у

людини і дуже широко використовується як у соціальній, так і в організаційній психології. Нагадаю, що, згідно з Томасом, поведінка у конфлікті - це здатність враховувати власні інтереси та здатність враховувати інтереси інших людей. І тільки в тому випадку, коли обидва ці фактори виражені одночасно, ми отримуємо ефективну поведінку людини. Цей тип поведінки називається "співробітництво". Цей тип поведінки відповідає партисипативному стилю управління, й у цьому типі поведінки ми можемо говорити про реалізацію потенціалу обдарованості.

Крім цього, виділяється чотири інші типи поведінки, які можуть бути ефективними на дуже коротких відрізках часу. Наприклад, вони можуть бути ефективними, коли потрібно дуже швидко щось вирішити, неважливо, добре чи погано. Або коли потрібно відтягнути, навпаки, розв'язання задачі. Або коли потрібно зробити якимось так, щоб не було сварки відкритою та явною, після якої будуть вже незворотні наслідки. Якщо ви почитаете більш докладно літературу, то ви знайдете легко опис цих чотирьох типів поведінки:

Це уникнення, коли ми заперечуємо існування конфлікту. Чим довше ми заперечуємо існування конфлікту, тим важче його вирішити.

Це і пристосування, коли відбувається повна поступка власними інтересами. Воно, звичайно, добре як тактична поступка задля великого стратегічного виграшу, проте веде дуже часто до виникнення соматичних захворювань.

Це і змагання, яке є найпоширенішим способом поведінки у нашій країні. Це не завжди передбачає відкритий прояв агресії, змагання передбачає швидке вирішення питання. Це коли двоє людей сплять на ліжку під однією ковдрою, один замерз, і він як лялечка в нього загортається, і йому стає тепліше, а той голий поруч залишається мерзнути далі. Його не побили, із ним нічого не зробили, просто відібрали. Змагання ефективно тільки на короткий термін — цей голий колись прокинеться і може зажадати ковдру назад, тому у змагання як негативний фактор є

відстрочені реакції, які призводять до тяжких наслідків. Однак у нашому реальному житті занадто багато справ нам доводиться робити дуже швидко. І вже дуже спокусливо не вступати в ці довгі переговори в спробі знайти принципово нове рішення, яке б всіх влаштувало, а просто взяти і швиденько зробити.

Ну і четвертий не дуже ефективний спосіб, який іноді пропагується як чудовий, хоч насправді це не так — це компроміс. Компроміс передбачає взаємні поступки, коли обидві сторони розуміють, що вони можуть перемогти у цій ситуації. Проблема компромісу в тому, що це часткове рішення воно просто трішки відтягує загострення питання. Якщо ви хотіли поїхати на Чорне море, а доїхали тільки до Обського, яке інакше називається Сибірським водосховищем, ну звичайно, приємно скупатися, але все одно мріятиметься про Чорне море, погодьтеся. І, таким чином, компроміс лише трішки відтягує вирішення питання.

Інша, складніша методика, яка також застосовується в рамках цього напрямку, — це **методика Тімоті Лірі**. Вона дуже проста у застосуванні, містить 128 характеристик комунікацій. Випробовуваний може вибирати будь-яку кількість із них, і таким чином підраховуються бали за вісьмома шкалами. Класичні тестування проводять двічі. Перший раз випробовуваний вибирає ті характеристики, які, як він вважає, у нього є, а вдруге він вибирає характеристики, які, як він вважає, він хотів би мати в ідеалі. Тобто він залишає ті характеристики, які в нього вже є, і вважає їх хорошими, і додає до них ті характеристики, яких у нього немає, як йому здається, але треба додати. І у сучасній психодіагностиці мені дуже подобається інтерпретація, яку запропонувала пані Собчик. І ці ідеї потім були розвинені у соціальній психології. Ми можемо по-різному інтерпретувати ці дві характеристики, ось це Я-реальне та Я-ідеальне, як воно пишеться в класичній книжці. Мені дуже подобаються сучасні підходи, які інтерпретують Я-реальне як список ролей, які грає людина зараз у соціумі. А Я-ідеальне інтерпретується як характер внутрішніх комунікацій, тобто що про себе людина думає в глибині душі. Адже те, що він вказує як свою ідеальну мету, — це насправді те, що вже сформовано у свідомості людини. "Я взагалі

такий і є насправді, але просто все якось не виходить реалізувати і показати це іншим людям. Ось з понеділка почну робити вранці зарядку, а ввечері перестану їсти багато і довго, а разом демонструватиму ось ці характеристики поведінки». Це саме той найближчий потенціал, який ось-ось може проявитися. І, таким чином, зіставляючи соціальні стереотипи, які демонструє людина, з внутрішніми уявленнями про себе, ми можемо набувати досить глибокого розуміння особливостей поведінки людини та особливостей сприйняття людиною себе в рамках комунікативного підходу. Крім цього, методика Лірі дуже широко використовується у практичній психології для діагностики міжособистісних взаємин. У цьому випадку замість Я-реального ми продовжуємо тестувати себе, а замість Я-ідеального ми тестуємо іншу людину, ми пишемо, як ми собі її уявляємо, я себе уявляю ось так, а мій партнер мене уявляє ось так. Наскільки це збігається? І навпаки, я свого партнера бачу таким, а він бачить себе таким. Наскільки ці уявлення збігаються? Отримувана картина дуже добре сприяє досягненню терапевтичних ефектів та інтенсивному проходженню комунікативних процесів. Ось це ті методики, які я відношу до інтерактивного підходу. Не лише вони, а й у тому числі ці.

Ще одним прикладом даного напрямку можна назватиметодику Е.Б.Фанталової «Рівень співвідношення цінності та доступності в різноманітних життєвих сферах (РСЦД) яка спочатку була призначена для діагностики рівня розбіжності між тим, що хочеться і між тим, що мається. А потім Салихова Н.Р. використала цю методику для визначення типів сенсоутворення особистісних цінностей. А саме стала інтерпретувати особливості взаємозв'язку між доступністю та цінністю (що визначається за допомогою підрахунку кореляції) як проблемний чи реалізуємий тип сенсоутворення.

Питання 3

Групові техніки психодіагностики

Ми з вами продовжуємо говорити про інтерактивний підхід і всередині цього підходу бувають різні типи завдань, іноді ми бачимо перед собою одиночного клієнта і нам потрібно зрозуміти, як він поводить себе в тих чи інших комунікативних ситуаціях. Тоді ми застосовуємо ті методики, які я згадувала у попередніх лекціях. А буває так, що перед нами реально існуючий колектив, команда, група людей і нам потрібно винести деяке судження, висновок про те, які комунікативні зв'язки, яка ефективність діяльності всередині цієї реально існуючої групи. Ось про ці методики ми з вами сьогодні розмовлятимемо і почнемо ми з вами з класики.

Методика, яка, перш за все, застосовується в рамках даного напрямку, це **соціометрія**, вона розроблена вже досить давно та її головна перевага в тому, що вона вимірює структуру комунікативних зв'язків всередині групи та їх кількісні показники. Тобто, на виході ми маємо чіткі явні показники, які ми можемо легко використовувати в наших дослідженнях. Це методика не дуже трудомістка для клієнта, це ще її одна перевага, а недолік цієї методики в досить важкій процедурі обробки результатів для психодіагноста. Ну, якщо вам дуже потрібно це зробити, то загалом це можливо. Отже, ця методика за своєю суттю представляє якусь технологію, зміст питань щоразу, залежно від типу групи, психолог-психодіагност вигадує сам. Запитання ставляться щодо можливої спільної діяльності.

Ці питання бувають формальними та неформальними. Формальні питання щодо спільної діяльності та неформальні щодо спільного відпочинку. Наприклад, у школі часто запитують, з ким би ти хотів сидіти за однією партою чи, а кого ти хотів би запросити до себе на день народження, з ким би ти разом вирушив подорожувати. Ось це питання із соціометрії. Ця методика дуже добре дозволяє виявляти авторитет різних членів груп, вона дозволяє виділити зірок, які дуже популярні, користуються

загальною увагою, вона дозволяє виявити ізольованих чи нехтованих, з ким дуже мало людей спілкуються, вона дозволяє виявити внутрішньогрупову згуртованість. Тому застосування цієї методики досить широке. Формальні питання щодо спільної діяльності та неформальні щодо спільного відпочинку. Наприклад, у школі часто запитують, з ким би ти хотів сидіти за однією партою чи, а кого ти хотів би запросити до себе на день народження, з ким би ти разом вирушив подорожувати. Ось це питання із соціометрії.

Наступна методика, яку дуже люблю використовувати на додаток до соціометрії, ця методика називається **"визначення мотиваційного ядра групи"**. Коли ми виявили взаємини всередині колективу, хто є зіркою, а хто аутсайдером, завжди практично постає питання чому. І соціометрія, на жаль, відповіді це питання дає, саме це завдання вирішує ось ця наступна методика. Вона припускає, що ми беремо деякий список якостей, аналогічний до того списку, який є, наприклад, у Будасі. Тільки ми ці якості беремо залежно від співвідношення з деякою моделлю, з деякими типами груп, які виділяємо. Найчастіше береться мотиваційна концепція Маслоу, виявляється зрілість групи залежно від того, до якого рівня мотивів піраміди Маслоу можна віднести поведінки групи. І для кожного рівня піраміди беруться буквально одна, дві характеристики, а потім усі члени групи ранжують решту членів групи за даною ознакою. Наприклад, хто в групі є найсміливішим і найхоробрішим? Хто є найдобрішим? Хто є допитливішим? І так далі, і так далі. А потім ми все це поміщаємо в базу даних в комп'ютер і він для нас вираховує нескінченні коефіцієнти рангової кореляції. І зіставивши їх, ми можемо легко з'ясувати, а зірка групи з якими цінностями асоціюється? Ізольований - той, кого відкидають - з якими цінностями наділяється членами групи? Ось у вашій групі, вашій компанії, людей з якими цінностями найбільше люблять та приймають? Люди якого типу викликають роздратування? Цінності якого типу ви відкидаєте? Який тип вам більш привабливий? Тобто, якими мотивами (цінностями) користуються члени групи при визначенні свого відношення до інших членів групи.

Третя методика, що належать до цієї категорії, це **референтометрія**. Вона, за назвою зрозуміло, орієнтована на виявлення, діагностику референтних членів групи. Назва хитромудра, за формою методика не така складна, вона дуже сильно нагадує гру, в яку багато хто з вас грали хоча б раз у житті в якійсь із компаній, або в якійсь групі. Це гра в асоціації, коли ми щось загадуємо, а той, хто відгадує виходить із кімнати, або кудись убік відходить, а потім він має зайти, поставити запитання групі про те, що загадали та правильно відгадати загадане. На поверхневому рівні здається, що головне завдання цієї гри правильно відгадати загадане, а ось для психолога-психодіагноста важливо зовсім інше. Психологу-психодіагносту дуже важливо знати, а кого найчастіше запитує про підказки той, хто відгадує, до кого постійно звертаються інші члени групи. Дуже часто це так званий Сірій Кардинал, тобто зірка в групі одна людина, але коли виникає складна ситуація, коли потрібно отримати достовірну інформацію, то починають запитувати іншого. Таким чином, в ході такого невеликого експерименту, ми досить легко можемо виявити цих прихованих лідерів групи, які насправді дуже сильно впливають на процеси прийняття рішень.

І остання методика, про яку я вам сьогодні розповім, це методика **внутрішньогрупової ідентифікації**. Назва складна, якщо ви коли-небудь брали участь у будь-яких тренінгах, напевно, ви проходили подібну процедуру. У чому суть цієї методики? Внутрішньогрупова ідентифікація - це особливий характер мотивації вчинків, коли суб'єкт, виходячи з моральних принципів, дієвим чином ставиться до інших членів групи, як до себе, і до себе, як до всіх інших у своєму співтоваристві. Тобто ця методика показує, як у групі сприймають себе, як набір "я", чи як "ми" . Ця методика формою нагадує просту тренінгові вправу, коли задається якась стресова ситуація. Ситуація або загрози, або якоїсь неприємної події. Це коли підводний човен не може спливати, пліт, навпаки, тоне, космічний корабель гине, повітряна куля падає, або ще щось аналогічне трапляється. І в цьому випадку є загроза для всієї групи людей. Необхідно ухвалити рішення, ким можна пожертвувати заради того, щоб інші члени групи вижили. І тут, у цій методиці, стає дуже важливим

зафіксувати, як члени групи починають поводитись щодо один одного. Регулярно у групі зустрічаються самогубці, які готові загинути, аби не залишатися у цій компанії. Буває, що когось із членів групи ввічливо пропонують, що він із радістю приніс себе в жертву заради такої великої мети, а буває, що група починає вигадувати всілякі фантастичні варіанти, коли вони щось робитимуть, по черзі висовуватись, звисати з корзини, скидати з себе останній одяг, але вони всі разом залишаться до останнього. Ось це якраз ситуація наявності "ми".

Питання для перевірки теми

1. Поясніть призначення методик з інтерактивного розділу психодіагностики.
2. Назвіть відомі вам методики інтерактивного напрямку психодіагностики.
3. Докладно опишіть методику Томаса для діагностики комунікативних стилей.
4. Назвіть методики інтерактивного напрямку психодіагностики призначені для визначення групової композиції.
5. Назвіть статуси членів групи які можна визначити за допомогою соціометрії.
6. Хто є автором методики соціометрії?
7. Поясніть призначення та процедуру проведення референтометрії.
8. Які ви знаєте методики для діагностики згуртованості? За яким методологічним принципом вони побудовані?
9. Поясніть призначення такої методики інтерактивного напрямку як «мотиваційне ядро вибору».
10. опишіть призначення та процедуру проведення такої методики інтерактивного напрямку як внутрішньогрупової ідентифікації.

Питання 4

Наративний підхід у психодіагностиці

В даному питанні ми розглянемо наративний підхід у психодіагностиці. Суть цього підходу у цьому, що психодіагност не просто використовує деякі інші техніки чи методики у роботі, а психодіагност змінює у принципі свою методологічну позицію.

Наративність передбачає відмову від таких слів, як «об'єктивний» чи «правильний». Немає правильності, немає об'єктивності, є окремих унікальний клієнт, і наше завдання спробувати його зрозуміти та прийняти. Наративність передбачає розуміння соціальних, культурних та історичних контекстів опису реальності. Тобто ми розглядаємо людину, яка вплетена в нескінченно складний вузол деяких взаємовідносин, вона постійно змінюється, з нею постійно щось відбувається. І саме ось цю реальність, що постійно змінюється, ми намагаємося вловити, застосовуючи методики в рамках наративного підходу.

Наратив буквально означає певний сюжет, сценарій. Тому завдання діагностики в наративному підході — якраз виявити цей сюжет, цю динаміку, тенденцію, інтенцію, спрямованість у житті, у діяльності і співвіднести її з індивідуальними, особистими життєвими цілями. Наше завдання — зрозуміти, чи такий сценарій, спосіб життя, спосіб дії сприяє досягненню ось цих особистих унікальних цілей людини, або вони його ведуть кудись трошки в бік, перешкоджаючи, таким чином, досягненню особистих, індивідуальних цілей?

Які ж методики можна віднести до цього підходу? Насамперед мені хочеться сказати про методику граничних смислів, яка базується на концепції Віктора Франкла і розроблена нашим психологом Дмитром Леонтьєвим. У цій методиці проводиться діагностика динамічних смислових структур свідомості. Ось ці складні структури називаються якраз граничними смислами — це кінцеві цілі, яких прагне людина. Методика знову ж таки нагадує за своєю структурою якусь технологію, коли є алгоритм взаємодії з клієнтом, а точних питань

немає. Психодіагност ставить клієнту, як це не дивно, взагалі будь-яке питання, і, виходячи з відповіді випробуваного, він ставить йому наступне питання. «Навіщо ви вранці прокидаєтеся?» "Щоб піти на роботу". "А навіщо ви ходите на роботу?" І так далі доти, доки досягне граничного сенсу. Таким чином, вибудовується складна структура, коли ми опитуємо людину неодноразово і виявляємо не один граничний зміст, а робимо це багаторазово, виходять гілочки, які іноді перетинаються, і ми можемо намалювати гарний граф, який виявляє структури у свідомості, що характеризує систему цінностей та способи прийняття рішень. Ця методика, як на мене, є глибоко терапевтичною. Вона дуже сильно розвиває клієнта та спонукає до подальшої рефлексії. Тому використання її на практиці роботи психодіагноста, на мій погляд, може бути дуже ефективним.

Крім цього, дуже великою популярністю у всьому світі користується **метод мотиваційних індукцій**. Ця методика є втіленням технології незакінчених речень, тільки якщо в класичній методиці виявляється 15 шкал і загальна картинка – це такий психологічний портрет людини, то у даному випадку методика спрямована на виявлення та діагностику змісту образу майбутнього і життєвої перспективи. Методика дуже популярна, дуже продуктивна і дуже змістовна, і обробка результатів, звичайно, не є надто простою, проте дуже часто саме цю методику застосовують для виявлення особливостей життєвих цілей людини та спрямованості особистості

Питання для перевірки теми

1. Поясніть суть наративного підходу у психодіагностиці.
2. Звідки походить назва напрямку?
3. Перерахуйте особливості наративного підходу.
4. Які ви знаєте методики з наративного напрямку психодіагностики.
5. Опишіть докладно методику граничних сенсів Д.Леонтєва.

Список літератури

1. Белей М.Д., Тодорів Л.Д. Основи діагностичної психології. – Івано- Франківськ, 2008.
2. Галян І.М. Психодіагностика. – Київ, 2009.
3. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика. - К.: Ельга; Ніка-Центр, 2004. - 399с.
4. Мельничук О. Б. Психологічна діагностика [Текст] : навч. посіб. для студ. подв. спец. із спец. "Практич. психологія" / Оксана Богданівна Мельничук. - К. : Каравела, 2013. - 315 с.
5. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики. Навчальний посібник. –К.:Главник, 2016. –144 с.
6. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018. - 246 с.

Список основної літератури

1. Белей М.Д., Тодорів Л.Д. Основи діагностичної психології. – Івано-Франківськ, 2008.
2. Галян І.М. Психодіагностика. – Київ, 2009.
3. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика. - К.: Ельга; Ніка-Центр, 2004. - 399с.
4. Любіна Л.А. Психодіагностика: навч. посіб. - Чернівці: Яворський Н.С. [вид.], 2018. 276 с.
5. Мельничук О. Б. Психологічна діагностика [Текст] : навч. посіб. для студ. подв. спец. із спец. "Практич. психологія" / Оксана Богданівна Мельничук. - К. : Каравела, 2013. - 315 с.
6. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 464 с.
7. Самошкіна Л.М., Лазаренко В.І. Психодіагностика. - Д.: РВВ ДНУ, 2001. - 44с.
8. Скребець В.О. Основи психодіагностики: Навч. Посіб./В.О. Скребець. –4-е вид. –К.: Слово, 2007. –192 с.
9. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики. Навчальний посібник. –К.:Главник, 2016. –144 с.
10. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю.М. Чала, А.М. Шахрайчук. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018. - 246 с.

Список додаткової літератури

1. Дзюбко Л.В. Діагностика навчальної мотивації: збірник методик / Л.В. Дзюбко, Л.Г. Гриценко. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128 с.
2. Коломієць Л. Психологічна діагностика мотивації та комунікації особистості: навч.-метод. посібн. / Л. Коломієць, Г. Шульга. – Вінниця: Вінницький держ. пед. університет ім. М. Коцюбинського, 2012. – 186 с.
3. Морозов О.М. Психологія особистості : оперативна аудіовізуальна діагностика : навч. посібник. - К.: Вид. Паливода А.В., 2018- 328 с.

4. Основи психодіагностики в соціальній сфері та клінічній практиці: навчальний посібник / О. Любчук, Ю. Горбанюк, В. Луньов, Т. Мельничук, Ю. Удовенко / За ред. О. Любчук. – Hamilton: Accent Graphics Communications – К.: Інтерсервіс, 2017. – 286 с.
5. Самошкіна Л. М. Психодіагностика: Навч. наоч. посіб. з мультимедійним курсом /Під ред.чл.-кор. АПН України, професора Е. Л. Носенко. –Д.: Вид-во ДНУ, 2018. –448 с.
6. Цільмак О.М. Психодіагностика та психокорекція міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів Новейшие психологические технологии: диагностика, консультирование, психокоррекция, немедицинская психотерапия: підручник / за заг.ред. С.Д. Максименка, В.Є. Луньова.– К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАП України. Monreal: Accent Graphics Communications. 2015. С. 205-219

Чумак О. А., Товстуха О.М. - Навчальний підручник орієнтовано на оптимізацію теоретичної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія». Він складений відповідно до основних загальноприйнятих розділів навчального компоненту «Психодіагностика», спирається на класичні і сучасні дослідження в даній області. Спрямований на створення цілісної системи наукових знань про психодіагностику, поєднання теоретичних засад та особливостей практичного застосування набутих знань. Задля ефективного опрацювання та засвоєння наданих матеріалів до кожного розділу пропонується ряд питань за кожною темою. Вони призначені для формування психологічної компетентності здобувачів з даного напрямку роботи. Окремі питання проілюстровано наочними засобами задля підвищення ефективності сприймання та розуміння нового матеріалу.

Навчальний підручник призначений для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія», викладачів психології.

Chumak O. A., Tovstukha O. M. - The Textbook is aimed at optimizing the theoretical and practical training of applicants for higher education in the educational and professional program 053 "Psychology". It is compiled in accordance with the main generally accepted sections of the educational component "Psychodiagnostics", based on classical and modern research in this field. It is aimed at creating a complete system of scientific knowledge about psychodiagnostics, combining theoretical foundations and features of practical application of the acquired knowledge. For effective processing and assimilation of the materials provided, a number of questions on each topic are offered for each section. They are designed to form the psychological competence of applicants in this area of work. Individual questions are illustrated with visual tools to improve the effectiveness of perception and understanding of new material.

The textbook is intended for applicants for higher education in the educational and professional program 053 "Psychology", teachers of psychology.

Навчальний підручник

ЧУМАК Ольга Олександрівна
ТОВСТУХА Олеся Миколаївна

Психодіагностика

*Навчальний підручник
для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія»*

За редакцією авторів
Комп'ютерний макет – О. О. Чумак, О.М.Товстуха

Видавець
Видавництво Державного закладу
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
м. Полтава, вул. Івана Банка, 3
E-mail: mail@luguniv.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК 3459 від 09.04.2009 р.
